๖. อาขฺยาตกณฺฑ

ว่าด้วยการจำแนกธาตุโดยอาขยาตวิภัตติ

ภูวาทิคณ หมวดภูธาตุเป็นต้น

วิภตฺติวิธาน วิธีของวิภัตติ

อถ ต่อไป **อาขฺยาตวิภตฺติโย** อาขยาตวิภัตติทั้งหลาย (**มยา**) อันข้าพเจ้า **วุจฺจนฺเต** จะกล่าว ปรา ข้างหลัง กฺริยาวาจีหิ ธาตูหิ จากธาตุทั้งหลายอันกล่าวกิริยา.

ต่อไป ข้าพเจ้าจะกล่าวการลงวิภัตติอาขยาต หลังจากธาตุที่กล่าวกิริยา

ตตฺถ ในอาขยาตกัณฑ์นั้น (**ยํ ปทํ**) บทใด **อาจิกฺขติ** ย่อมกล่าว **กฺริยํ** ซึ่งกิริยา **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**ตํ ปทํ**) บทนั้น **อาขฺยาตํ** ชื่อว่าอาขยาต **กฺริยาปทํ** ได้แก่ กิริยาบท. **หิ** จริงอยู่ **กาลการกปุริสปริทีปกํ กฺริยาลกฺขณมาขฺยาติกนฺติ** (**วจนํ**) คำว่า "บทที่มีกิริยาเป็นลักษณะ แสดงกาล การกะ และบุรุษ ชื่อว่าอาขยาต" **วุตฺตํ** อันท่านกล่าวไว้แล้ว (ในคัมภีร์จูฬนิรุตติ). **ตตฺถ** ในคำนั้น **กาโลติ** (**วจนํ**) คำว่า "กาล" **อตีตาทโย** ได้แก่ กาลทั้งหลายมีอดีตเป็นต้น, **การกมิติ** คำว่า "การกะ" **กมฺมกตฺตุภาวา** ได้แก่ กัมมะ กัตตุ และภาวะ, **ปุริสาติ** คำว่า "บุรุษ" **ปฐมมชฺฌิมุตฺตมา** ได้แก่ ปฐมะ มัชฌิมะ และอุตตมะ, **กฺริยาติ** คำว่า "กิริยา" **คมนปจนาทิโก ธาตฺวตฺโถ** ได้แก่ อรรถของธาตุมีการไปและการหุงต้มเป็นต้น. **กฺริยา** กิริยา **ลกฺขณํ สญฺญาณํ** เป็นเครื่องหมาย **เอตสฺส** ของบทนั้น **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**เอตํ**) บทนั้น **กฺริยาลกฺขณํ** ชื่อว่ากฺริยาลักขณะ, **จ** อนึ่ง (**อาขฺยาตปทํ**) อาขยาตบท **อติลิงฺคํ** (**โหติ**) ไม่เป็นทั้ง ๓ ลิงค์.

ในอาขยาตกัณฑ์นี้ บทที่กล่าวกิริยา ชื่อว่าอาขยาต ได้แก่ กิริยาบท, จริงอยู่ ท่านกล่าวไว้ (ในคัมภีร์จูฬนิรุตติ) ว่า "บทที่มีกิริยาเป็นลักษณะ แสดงกาล การกะ และบุรุษ ชื่อว่าอาขยาต" ในที่นั้น คำว่า "กาล" ได้แก่ อดีตกาล เป็นต้น, คำว่า "การกะ" ได้แก่ กัมมะ กัตตุ และภาวะ, คำว่า "บุรุษ" ได้แก่ ปฐมะ มัชฌิมะ และอุตตมะ, คำว่า "กิริยา" ได้แก่ อรรถของธาตุ เช่น การไป และ การหุงต้ม เป็นต้น. บทที่มีกิริยาเป็นเครื่องหมาย ชื่อว่ากฺริยาลักขณะ, อนึ่ง อาขยาตบท ไม่เป็นทั้ง ๓ ลิงค์

จ ก็ **เอตํ** คำนี้ **วุตฺตมฺปิ** แม้อันท่านกล่าวไว้แล้ว **อิติ** ว่า

ยํ บทใด **ติกาลํ** มีกาล ๓ **ติปุริสํ** มีบุรุษ ๓ **กฺริยาวาจี** กล่าวกิริยา **ติการกํ** มีการกะ ๓ **อติลิงฺคํ** ไม่มีลิงค์ทั้ง ๓ **ทฺวิวจนํ** มีวจนะ ๒, **ตํ** บทนั้น **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **อาขฺยาตํ อิติ** ว่า "อาขยาต".

ก็แล ท่านกล่าวคำนี้ไว้ว่า

บทใด มีกาล ๓ มีบุรุษ ๓ กล่าวกิริยา มีการกะ ๓ ไม่มีลิงค์ทั้ง ๓ มีวจนะ ๒, บทนั้น ย่อมถูกเรียก ว่า "อาขยาต"

(**ยาโย กถาโย**) คำทั้งหลายเหล่าใด **วิภชนฺติ** ย่อมจำแนก **ธาตฺวตฺถ** ซึ่งอรรถของธาตุ **กาลาทิวเสน** โดยอำนาจแห่งกาลเป็นต้น **อิติ** เพราะฉะนั้น (**ตาโย กถาโย**) คำทั้งหลายเหล่านั้น **วิภตฺติโย** ชื่อว่าวิภัตติ **ตฺยาทโย** มี ติ เป็นต้น. **ปน** ก็ **ตา** วิภัตติทั้งหลายเหล่านั้น **อฏฺฐวิธา ภวนฺติ** มี ๘ หมวด **วตฺตมานา ปญฺจมี สตฺตมี ปโรกฺขา หิยฺยตฺตนี อชฺชตนี ภวิสฺสนฺตี กาลาติปตฺติ จาติ** คือ วตฺตมานา ... และ กาลาติปตฺติ.

คำที่จำแนกอรรถของธาตุโดยกาลเป็นต้น ชื่อว่าวิภัตติ มี ติ เป็นต้น, ก็ วิภัตติเหล่านั้น มี ๘ หมวด คือ วตฺตมานา ปญฺจมี สตฺตมี ปโรกฺขา หิยฺยตฺตนี อชฺชตนี ภวิสฺสนฺตี และ กาลาติปตฺติ

(**เย สทฺทา**) ศัพท์ทั้งหลายเหล่าใด **ธาเรนฺติ** ย่อมทรงไว้ **กฺริยํ** ซึ่งกิริยา **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**เต สทฺทา**) ศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น **ธาตโว** ชื่อว่าธาตุ **ภูวาทโย ขาทิธาตุปฺปจฺจยนฺตา จ** ได้แก่ ภู ธาตุเป็นต้น และธาตุปปัจจัยมี ข เป็นต้น เป็นกลุ่มสุดท้าย. **ปน** ก็ **เต** ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **ทุวิธา ภวนฺติ** มี ๒ อย่าง **อตฺถวสา** ตามอำนาจแห่งเนื้อความ **สกมฺมกา อกมฺมกา จาติ** คือ สกัมมกธาตุและอกัมมกธาตุ. **ตตฺร** ในบรรดาธาตุทั้งหลาย ๒ อย่างเหล่านั้น **เย ธาตโว** ธาตุทั้งหลายเหล่าใด **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **กมฺมาเปกฺขํ กฺริยํ** ซึ่งกิริยาอันมุ่งหากรรม (**เต**) ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **สกมฺมกา** ชื่อว่าสกัมมกะ **ยถา** เช่น **กฏํ กโรติ, คามํ คจฺฉติ, โอทนํ ปจตีติอาทโย** ย่อมทอซึ่งเสื่อ ย่อมไปสู่หมู่บ้าน ย่อมหุงซึ่งข้าว ดังนี้เป็นต้น. **เย** ธาตุทั้งหลายเหล่าใด **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **กมฺมนิรเปกฺขํ กฺริยํ** ซึ่งกิริยาอันไม่มุ่งหากรรม (**เต**) ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **อกมฺมกา** ชื่อว่าอกัมมะ **ยถา** เช่น **อจฺฉติ, เสติ, ติฏฺฐตีติอาทโย** ย่อมนั่ง ย่อมนอน ย่อมยืน ดังนี้เป็นต้น.

ศัพท์เหล่าใด ทรงไว้ซึ่งกิริยา ศัพท์เหล่านั้น ชื่อว่าธาตุ ได้แก่ ภู ธาตุเป็นต้นไป ถึงธาตุปปัจจัยมี ข เป็นต้น, ก็ ธาตุเหล่านั้น มี ๒ อย่าง ตามเนื้อความ คือ สกัมมกธาตุและอกัมมกธาตุ, บรรดาธาตุทั้ง ๒ อย่างนั้น ธาตุเหล่าใด กล่าวกิริยาอันมุ่งหากรรม ธาตุเหล่านั้น ชื่อว่าสกัมมกะ เช่น **กฏํ กโรติ** ย่อมทอซึ่งเสื่อ, **คามํ คจฺฉติ** ย่อมไปสู่หมู่บ้าน, **โอทนํ ปจติ** ย่อมหุงซึ่งข้าว เป็นต้น, ธาตุเหล่าใด กล่าวกิริยาอันไม่มุ่งหากรรม ธาตุเหล่านั้น ชื่อว่าอกัมมะ เช่น **อจฺฉติ** ย่อมนั่ง, **เสติ** ย่อมนอน, **ติฏฺฐติ** ย่อมยืน เป็นต้น

เต ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **สตฺตวิธา ภวนฺติ** มี ๗ หมวด **วิกรณปฺปจฺจยเภเทน** โดยการจำแนกออกด้วยวิกรณปัจจัย. **กถํ** จำแนกอย่างไร. **อิติ** อย่างนี้คือ **ภูวาทโย** ธาตุทั้งหลายมี ภู เป็นต้น **อวิกรณา** ลง อ วิกรณปัจจัย, **รุธาทโย** ธาตุทั้งหลายมี รุธ เป็นต้น **นิคฺคหีตปุพฺพก-อวิกรณา** ลง อ วิกรณปัจจัยและนิคหิตอาคมหลังสระตัวแรกของธาตุ, **ทิวาทโย** ธาตุทั้งหลายมี ทิวุ เป็นต้น **ยวิกรณา** ลง ย วิกรณปัจจัย, **สฺวาทโย** ธาตุทั้งหลายมี สุ เป็นต้น **ณุณาอุณาวิกรณา** ลง ณุ ณา อุณา วิกรณปัจจัย, **กิยาทโย** ธาตุทั้งหลายมี กี เป็นต้น **นาปฺปณฺหาวิกรณา** ลง นา ปฺป ณฺหา วิกรณปัจจัย, **ตนาทโย** ธาตุทั้งหลายมี ตนุ เป็นต้น **โอยิรวิกรณา** ลง โอ ยิร วิกรณปัจจัย, **จุราทโย** ธาตุทั้งหลายมี จุร เป็นต้น **เณณยานฺตา** มี เณ ณย วิกรณปัจจัยอยู่สุดท้าย **สกตฺเถ**

ในอรรถสกะ.

ธาตุเหล่านั้น มี ๗ หมวด โดยการจำแนกด้วยวิกรณปัจจัย จำแนกอย่างไร จำแนกอย่างนี้คือ (๑) ภู ธาตุเป็นต้น ลง อ วิกรณปัจจัย, (๒) รุธ ธาตุเป็นต้น ลง อ วิกรณปัจจัยและนิคหิตอาคม หลังสระตัวแรกของธาตุ, (๓) ทิวุ ธาตุเป็นต้น ลง ย วิกรณปัจจัย, (๔) สุ ธาตุเป็นต้น ลง ณุ ณา อุณา วิกรณปัจจัย, (๕) กี ธาตุเป็นต้น ลง นา ปฺป ณฺหา วิกรณปัจจัย, (๖) ตนุ ธาตุเป็นต้น ลง โอ ยิร วิกรณปัจจัย, (๗) จุร ธาตุเป็นต้น ลง เณ ณย วิกรณปัจจัยในอรรถเดียวกันกับธาตุ

ตตฺถ ในบรรดาธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **ตฺยาทโย** วิภัตติทั้งหลายมี ติ เป็นต้น **โยชียนฺเต** ย่อมถูกประกอบ **ปรา** ข้างหลัง **ภูอิติ เอตสฺมา ธาตุโต** จากธาตุนี้คือ ภู **อกมฺมกา** อันไม่มุ่งหากรรม **ปรมภูตา** อันเป็นธาตุตัวแรก **ภูวาทีสุ ธาตูสุ** ในธาตุทั้งหลายมี ภู เป็นต้น **อวิกรเณสุ** อันลง อ วิกรณปัจจัย **ปรมํ** ก่อน.

บรรดาธาตุเหล่านั้น เบื้องแรกจะประกอบ ติ วิภัตติเป็นต้น หลังจาก ภู ธาตุอันไม่มุ่งหากรรม เป็นธาตุตัวแรกในธาตุทั้งหลายมี ภู เป็นต้น ที่ลง อ วิกรณปัจจัย

ภู สตฺตายํ. **ภู อิติ อยํ ธาตุ** ธาตุนี้คือ ภู **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **สตฺตายํ อตฺเถ** ในอรรถคือ ความมี ความเป็น. **อตฺโถ** คำอธิบาย **(โหติ)** มีอยู่ **อิติ** ว่า **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **ภวเน** ในความมีความเป็น **กฺริยาสามญฺญภูเต** อันเป็นกิริยาสามัญ.

ภู ธาตุนี้ เป็นไปในอรรถคือ ความมี ความเป็น หมายถึง เป็นไปในความมีความเป็น ที่เป็นกิริยาสามัญ

ภูอิติ (**รูเป**) เมื่อรูปว่า “ภู” **ฐิเต** ตั้งอยู่แล้ว

๔๒๔. ภูวาทโย ธาตโว. (๒ บท, สัญญาสูตร)

ภูวาทโย (**สทฺทคณา**) หมู่แห่งศัพท์ทั้งหลาย มี ภู เป็นต้น **ธาตโว** ชื่อว่าธาตุ.

หมู่ศัพท์ มี ภู เป็นต้น ชื่อว่าธาตุ

เย สทฺทคณา หมู่แห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่าใด **กฺริยาวาจิโน** อันกล่าวกิริยา **ภูอิติ เอวํ อาทโย** มีเป็นต้นอย่างนี้คือ ภู, **เต** หมู่แห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น **ธาตุสญฺญา** (**โหนฺติ**) มีชื่อว่าธาตุ. **ภู** ภูธาตุ **อาทิ** เป็นตัวแรก **เยสํ** ของธาตุทั้งหลายเหล่าใด **เต** ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **ภูวาทโย** ชื่อว่าภูวาทิ. **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง **ภูวา** ภูธาตุและวาธาตุทั้งหลาย **อาที ปการา** เป็นชนิด **เยสํ** ของธาตุทั้งหลายเหล่าใด **เต** ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **ภูวาทโย** ชื่อว่าภูวาทิ.

หมู่ศัพท์เหล่าใดกล่าวกิริยา มี ภู เป็นต้น หมู่ศัพท์เหล่านั้น ชื่อว่าธาตุ, ภู เป็นธาตุตัวแรก องธาตุเหล่าใด ธาตุเหล่านั้น ชื่อว่าภูวาทิ, อีกอย่างหนึ่ง ภูและวา เป็นชนิดของธาตุเหล่าใด ธาตุเหล่านั้น ชื่อว่าภูวาทิ

อยํ วกาโร วอักษรนี้ **ภูวาทีสุ** ในคำว่า ภูวาทิ **เญยฺโย** อันนักศึกษาพึงทราบ

อาคมสนฺธิโช ว่าเกิดจากอาคมในสนธิ **วา** หรือ **ภูวาปฺปการา ธาตู** เป็นธาตุที่แตกต่างกันโดยภูและวา **สกมฺมากมฺมกตฺถโต** โดยเนื้อความแห่งสกัมมกธาตุและอกัมมกธาตุ.

วอักษรในคำว่า ภูวาทิ นี้ พึงทราบว่าเกิดจากอาคมในสนธิ หรือเป็น ภูธาตุ และ วาธาตุ โดยอรรถเป็นสกัมมกธาตุและอกัมมกธาตุ

กฺวจีติ บทว่า "กฺวจิ" **กฺวจิ ธาตูติอาทิโต** จากสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๒๕. ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส. (๔ บท, โลปวิธิสูตร)

อนฺโต สระอันเป็นที่สุด **อเนกสฺสรสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุอันมีสระมากกว่าหนึ่ง **โลโป (โหติ)** เป็นสระอันถูกลบ **กฺวจิ** บ้าง.

ลบสระสุดท้ายของธาตุที่มีสระมากกว่าหนึ่ง บ้าง

กฺวจิคฺคหณํ กฺวจิศัพท์ **นิวตฺตนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้าม(ซึ่งการลบ) **มหียติ สมโถติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี มหียติ และ สมโถ เป็นต้น. **อิติ** เพราะฉะนั้น **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบไปแห่งสระอันเป็นที่สุดของธาตุ **อิธ** ในภูธาตุนี้ **น โหติ** ย่อมไม่มี **อเนกสฺสรตฺตาภาวา** เพราะความไม่เป็นแห่งธาตุอันมีสระมากกว่าหนึ่ง.

กฺวจิศัพท์ มีประโยชน์ต่อการห้ามลบสระในอุทาหรณ์ว่า มหียติ และ สมโถ เป็นต้น ดังนั้น ในภูธาตุนี้ จึงไม่มีการลบสระสุดท้ายของธาตุ เพราะไม่เป็นธาตุที่มีสระมากกว่าหนึ่ง (คือมีสระเดียว)

ตโต ต่อจากนั้น **ธาตฺวาธิการวิหิตาเนกปฺปจฺจยปฺปสงฺเค** เมื่อความเกี่ยวข้องกับปัจจัยจำนวนมากที่เป็นไปในที่ของธาตุ **(สติ)** มีอยู่, **วตฺตมานวจนิจฺฉายํ** เมื่อความปรารถนากล่าวซึ่งกาลอันเป็นไปอยู่ **วตฺติจฺฉานุปุพฺพิกา สทฺทปฺปฏิปตฺตีติ กตฺวา** เพราะกำหนดไว้ว่า "ความเป็นไปของศัพท์เป็นไปตามลำดับของผู้ปรารถนากล่าว"

ต่อจากนั้น เมื่อมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยจำนวนมากที่เป็นไปในที่ของธาตุ และเมื่อปรารถนากล่าวกาลอันเป็นปัจจุบัน มีคำกำหนดไว้ว่า "ศัพท์ เป็นไปตามลำดับของผู้ปรารถนากล่าว"

๔๒๖. วตฺตมานา ติ อนฺติ สิ ถ มิ ม, เต อนฺเต เส วฺเห เอ มฺเห. (๒ บท, สัญญาสูตร)

ติอนฺติสิถมิมเตอนฺเตเสวฺเหเอมฺเห วิภัตติ ๑๒ ตัว มี ติ เป็นต้น **วตฺตมานา** ชื่อว่าวัตตมานา.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี ติ เป็นต้น ชื่อว่าวัตตมานา

ตฺยาทโย ทฺวาทส วิภัตติทั้งหลาย ๑๒ ตัว มี ติ เป็นต้น **วตฺตมานาสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าวัตตมานา.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี ติ เป็นต้น ชื่อว่าวัตตมานา

๔๒๗. กาเล. (๑ บท, อธิการสูตร)

กาเล ในการกระทำ.

อยํ สูตรนี้ **อธิกาโร** เป็นสูตรตามไปไกล. **อิโต ปรํ** หลังจากนี้ (**อยํ**) สูตรนี้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป **ตฺยาทิวิภตฺติวิธาเน สพฺพตฺถ** ในทุกที่ที่เป็นวิธีลงวิภัตติมี ติ เป็นต้น.

สูตรนี้ ตามไปไกล ตั้งแต่นี้ไป สูตรนี้จะตามไปทุกหนทุกแห่งที่เป็นวิธีลง ติ วิภัตติ เป็นต้น

๔๒๘. วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

วตฺตมานา วัตตมานาวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **ปจฺจุปฺปนฺเน กาเล** ในการกระทำที่เป็นปัจจุบัน.

ลงวัตตมานาวิภัตติ ในการกระทำที่เป็นปัจจุบัน

ปจฺจุปฺปนฺเน กาเล เมื่อการกระทำที่เป็นปัจจุบัน คมฺยมาเน อันบุคคลรู้อยู่ **วตฺตมานาวิภตฺติ** วัตตมานาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง.

เมื่อรู้ว่าเป็นการกระทำในปัจจุบัน ลงวัตตมานาวิภัตติ

จ ก็ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **กาโลติ** คำว่า “กาล” **กฺริยา** ได้แก่การกระทำ, **กรณํ** การกระทำ **กาโร** ชื่อว่าการะ, **ลกาโร** การอาเทศเป็น ล **รการสฺส** แห่ง ร อักษร (**โหติ**) ย่อมมี, **กาโล** เป็น กาล.

ก็ในสูตรนี้ คำว่า “กาล” ได้แก่การกระทำ, การกระทำ ชื่อว่าการะ, อาเทศ ร เป็น ล จึงเป็น กาล

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น

สิทฺธํ ความสำเร็จ (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** อย่างนี้คือ **กฺริยาย** เมื่อกิริยา **คมฺยมานาย** อันบุคคลรู้อยู่ **ตฺยาทิวิภตฺติโย** วิภัตติมี ติ เป็นต้นทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมลง **ธาตูหิ เอว** หลังจากธาตุทั้งหลายเท่านั้น **วิธานโต** เพราะเป็นวิธี **วิภตฺตีนํ** ของวิภัตติทั้งหลาย.

มีความสำเร็จอย่างนี้คือ เมื่อรู้ว่าเป็นกิริยา ให้ลง ติ วิภัตติเป็นต้น หลังจากธาตุเท่านั้น เพราะเป็นวิธีของวิภัตติ

ปน ก็ **อิธ** ในสูตรนี้ **ปจฺจุปฺปนฺเนติ** บทว่า “ปจฺจุปฺปนฺเน” **วิเสเสติ** ย่อมทำให้แตกต่าง **กาลสฺส ฉธา ภินฺนตฺตา** เพราะกาลมีความแตกต่างกัน ๖ ประการ **อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนาณตฺติ-ปริกปฺปกาลาติปตฺติวเสน** ด้วยสามารถแห่ง อตีตะ อนาคตะ ปัจจุปันนะ อาณัตติ ปริกัปป และกาลาติปัตติ. **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **ตํ ตํ การณํ** ซึ่งเหตุนั้นๆ **อุปฺปนฺโน** เกิดขึ้น **ปจฺจุปฺปนฺโน** ชื่อว่าปัจจุปันนะ **ปฏิลทฺธสภาโว** ได้แก่สิ่งที่ได้รับเฉพาะหน้า. **น ตาว อตีโตติ อตฺโถ** อธิบายว่า ยังไม่ล่วงเลยไป.

ก็ในสูตรนี้ บทว่า "ปจฺจุปฺปนฺเน" บอกความแตกต่าง เพราะกาลต่างกัน ๖ ประการ คือ อดีตะ อนาคตะ ปัจจุปันนะ อาณัตติ ปริกัปป และ กาลาติปัตติ, (วิเคราะห์ว่า) อาศัยเหตุนั้นๆแล้วเกิดขึ้น ชื่อว่าปัจจุปันนะ ได้แก่สิ่งที่ได้รับเฉพาะหน้า หมายถึ ยังไม่ล่วงเลยไป

วตฺตมานา วัตตมานาวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **ปจฺจุปฺปนฺนสมีเปปิ** ในอดีตและอนาคตอันใกล้ปัจจุบันด้วย **ตพฺโพหารูปจารโต** เพราะสามารถยกขึ้นเรียกว่าปัจจุบันนั้นได้ **อตีเตปิ** ในอดีตกาลด้วย **ตํกาลวจนิจฺฉยา** เพื่อปรารถนาจะกล่าวปัจจุบันในอดีตกาลนั้น.

ลงวัตตมานาวิภัตติในอดีตและอนาคตอันใกล้ปัจจุบันได้ เพราะสามารถยกขึ้นเรียกว่าปัจจุบันได้ และลงในอดีตกาล เพื่อกล่าวปัจจุบันในอดีตกาลนั้น

ตสฺมึ ปจฺจุปฺปนฺเน วตฺตมานาวิภตฺตึ กตฺวา ตสฺสา ฐานานิยเม เมื่อลงวัตตมานาวิภัตติในปัจจุบันนั้นแล้ว ความไม่แน่นอนแห่งสถานที่ลงของวิภัตตินั้น (**สติ**) มีอยู่, **ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยาติ ปริภาสโต** เพราะมีคำกำหนดไว้ว่า "วิภัตติและปัจจัยทั้งหลาย ย่อมลงข้างหลังจากธาตุและลิงค์ทั้งหลาย" **ธาตุโต ปรํ วตฺตมานปฺปจฺจเย กตฺวา เตสมนิยมปฺปสงฺเค** เมื่อลงวัตตมนาวิภัตติข้างหลังจากธาตุแล้ว ความเกี่ยวพันกันอันยังไม่ได้กำหนดบทของวิภัตติทั้งหลายเหล่านั้น **สติ** มียู่, **วตฺติจฺฉานุปุพฺพิกา สทฺทปฺปฏิปตฺตีติ** เพราะกำหนดไว้ว่า "ความเป็นไปของศัพท์ เป็นไปตามลำดับของผู้ปรารถนากล่าว" **ปรสฺสปทวจนิจฺฉายํ** เมื่อความประสงค์กล่าวปรัสสบท (**สนฺตายํ**) มีอยู่,

เมื่อลงวัตตมานาวิภัตติในปัจจุบันนั้นแล้ว แต่ยังไม่ได้กำหนดสถานที่ลงของวิภัตตินั้น มีคำกำหนดไว้ว่า "ให้ลงวิภัตติและปัจจัยหลังจากธาตุและลิงค์" เมื่อลงวัตตมนาวิภัตติหลังจากธาตุแล้ว ก็ยังมีความเกี่ยวพันกันที่ยังไม่ได้กำหนดบทของวิภัตติเหล่านั้น กล่าวกันว่า "ศัพท์ เป็นไปตามลำดับของผู้ปรารถนากล่าว" และเมื่อประสงค์จะกล่าวปรัสสบท ...

๔๒๙. อถ ปุพฺพานิ วิภตฺตีนํ ฉ ปรสฺสปทานิ. (๕ บท, สัญญาสูตร)

อถ ต่อจากตัทธิตนั้น **ปุพฺพานิ ฉ** (**ปทานิ**) บททั้งหลาย ๖ บทข้างหน้า **วิภตฺตีนํ** ของวิภัตติทั้งหลาย **ปรสฺสปทานิ** ชื่อว่าปรัสสบท.

ต่อจากตัทธิตนั้น วิภัตติ ๖ บทข้างหน้า ชื่อว่าปรัสสบท

ยานิ ยานิ ปุพฺพกานิ ฉ ปทานิ บททั้งหลาย ๖ บทข้างหน้า เหล่าใดๆ **สพฺพาสํ วตฺตมานาทีนํ อฏฺฐวิธานํ วิภตฺตีนํ** ของวิภัตติทั้งหลายทั้งปวง ๘ หมวด มี วัตตมานา เป็นต้น **วุจฺจมานานํ** อันถูกกล่าวอยู่ **อถ ตทฺธิตานนฺตรํ** ในที่ไม่มีระหว่างจากตัทธิตนั้น, **ตานิ ตานิ** (**ฉ ปทานิ**) บททั้งหลาย ๖ บท เหล่านั้นๆ **อตฺถโต** โดยเนื้อความ **อฏฺฐจตฺตาลีสมตฺตานิ** มี ๔๘ บทพอดี **ปรสฺสปทสญฺญานิ โหนฺติ** มีชื่อว่าปรัสสบท. **ปรสฺสปทสญฺญา** การตั้งชื่อว่าปรัสสบท **ฉนฺนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลาย ๖ บท **อาทิมฺหิ** ข้างหน้า (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** (**อิมินา สุตฺเตน**) ด้วยสูตรนี้. **ปทานิ** บททั้งหลาย **ปรสฺสตฺถานิ** อันเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น **ปรสฺสปทานิ** ชื่อว่าปรัสสบท. **ตพฺโพหาโร** การเรียกว่าปรัสสบทนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **ตพฺพาหุลฺลโต** เพราะความมีมากแห่งบทเพื่อผู้อื่นนั้น.

วิภัตติ ๖ บทข้างหน้าเหล่าใดๆ ของวิภัตติทั้ง ๘ หมวด มี วัตตมานา เป็นต้น อันถูกกล่าวต่อจากตัทธิตนั้น, ๖ บทเหล่านั้นๆ โดยเนื้อความมี ๔๘ บทพอดี ชื่อว่าปรัสสบท, จึงตั้งชื่อวิภัตติ ๖ บทข้างหน้าว่าปรัสสบทด้วยสูตรนี้, บทอันเป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น ชื่อว่าปรัสสบท, ที่เรียกว่าปรัสสบทนั้น เพราะบทเพื่อผู้อื่นมีมากกว่า

ธาตูหีติ เมื่อบทว่า “ธาตูหิ” **ธาตูหิ เณณยอิจฺจาทิโต** จากสูตรว่า “ธาตูหิ เณณย” เป็นต้น **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่

๔๓๐. กตฺตริ ปรสฺสปทํ. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

ปรสฺสปทํ ปรัสสบท (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **กตฺตริ** ในกัตตุ.

หลังจากธาตุทั้งหลาย ลงปรัสสบทในกัตตุ

กตฺตริ การเก เมื่อกัตตุการกะ **อภิเธยฺเย** อันควรถูกกล่าว **ปรสฺสปทํ** ปรัสสบท **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย. **อิติ ปรสฺสปทํ กตฺวา ตสฺสาปฺยนิยมปฺปสงฺเค** เมื่อลงปรัสสบทด้วยสูตรนี้แล้ว ความเกี่ยวพันกันเพื่อยังไม่ได้กำหนดบุรุษแม้ของปรัสสบทนั้น (**สติ**) มีอยู่, **ปรสฺสปทานํ อตฺตโนปทานนฺติ จ** บทว่า “ปรสฺสปทานํ” และ “อตฺตโนปทานํ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ **วตฺติจฺฉาวสา** ตามความสามรถแห่งความประสงค์ของผู้กล่าว.

เมื่อจะกล่าวกัตตุการกะ ให้ลงปรัสสบทหลังจากธาตุ, เมื่อลงปรัสสบทด้วยสูตรนี้แล้ว ก็ยังมีความเกี่ยวข้องกันของปรัสสบทเพราะยังไม่ได้กำหนดบุรุษ, บทว่า “ปรสฺสปทานํ” และ “อตฺตโนปทานํ” ตามไปโดยการเปลี่ยนวิภัตติ ตามความสามรถของผู้ประสงค์กล่าว.

๔๓๑. เทฺว เทฺว ปฐมมชฺฌิมุตฺตมปุริสา. (๓ บท, สัญญาสูตร)

เทฺว เทฺว วิภัตติทั้งหลาย ๒ บทๆ **ปรสฺสปทานํ อตฺตโนปทานํ จ** แห่งปรัสสบททั้งหลายและอัตตโนบททั้งหลาย **ปฐมมชฺฌิมุตฺตมปุริสา** ชื่อว่าปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษ.

วิภัตติ ๒ บทๆ ของฝ่ายปรัสสบทและฝ่ายอัตตโนบท ชื่อว่าปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษ

เทฺว เทฺว วจนานิ วิภัตติทั้งหลาย ๒ บทๆ **ตาสํ วิภตฺตีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายเหล่านั้น **ปรสฺสปทานํ อตฺตโนปทานํ จ** ทั้งฝ่ายปรัสสบททั้งหลายและฝ่ายอัตตโนบท **ปฐมมชฺฌิมุตฺตมปุริสสญฺญานิ โหนฺติ** มีชื่อว่าปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษ **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ. **ตํ ยถา** เช่น **ติ อนฺติอิติ** (**วจนานิ**) วิภัตติทั้งหลายคือ ติ อนฺติ **ปฐมปุริสา** ชื่อว่าปฐมบุรุษ, **สิ ถอิติ** วิภัตติทั้งหลายคือ สิ ถ **มชฺฌิมปุริสา** ชื่อว่ามัชฌิมบุรุษ, **มิ มอิติ** วิภัตติทั้งหลายคือ

มิ ม **อุตฺตมปุริสา** ชื่อว่าอุตตมบุรุษ. **อตฺตโนปเทสุปิ** แม้ในฝ่ายอัตตโนบททั้งหลาย **เต อนฺเตอิติ** วิภัตติทั้งหลายคือ เต อนฺเต **ปจมปุริสา** ชื่อว่าปฐมบุรุษ, **เส เวฺหอิติ** วิภัตติทั้งหลายคือ เส เวฺห **มชฺฌิมปุริสา** ชื่อว่ามัชฌิมบุรุษ, **เอ เมฺหอิติ** วิภัตติทั้งหลายคือ เอ เมฺห **อุตฺตมปุริสา** ชื่อว่าอุตตมบุรุษ. **เสสาสุ สตฺตสุ วิภตฺตีสุปิ** แม้ในวิภัตติทั้งหลาย ๗ หมวดที่เหลือ **โยเชตพฺพํ** อันนักศึกษาสามารถประกอบได้ **อิติ เอวํ** เหมือนอย่างนั้นแล. **ปจมมชฺฌิมุตฺตมปุริสา** ปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษทั้งหลาย **ทฺวตฺตึส ทฺวตฺตึส** อย่างละ ๓๒ บทๆ **ฉนฺนวุติวิเธ อาขฺยาตปเท** ในวิภัตติอาขยาตทั้ง ๙๖ บท **โหนฺติ** ย่อมมี **อฏฺจวิภตฺติวเสน** ด้วยสามารถแห่งวิภัตติทั้ง ๘ หมวด **เอวํ** เหมือนกันนั้น. **อิติ** เพราะฉะนั้น **ปจมปุริสสญฺญา** การตั้งชื่อว่าปฐมบุรุษ **ทฺวินฺนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลาย ๒ บท **วตฺตมานปรสฺสปทาทิมฺหิ** ในส่วนต้นของวัตตมานาวิภัตติปรัสสบท (**โหติ**) ย่อมมี.

วิภัตติ ๒ บทๆ ของฝ่ายปรัสสบทและฝ่ายอัตตโนบท ชื่อว่าปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษ ตามลำดับ เช่น ติ อนฺติ ชื่อว่าปฐมบุรุษ, สิ ถ ชื่อว่ามัชฌิมบุรุษ, มิ ม ชื่อว่าอุตตมบุรุษ. แม้ฝ่ายอัตตโนบท เต อนฺเต ก็ชื่อว่าปฐมบุรุษ, เส เวฺห ชื่อว่ามัชฌิมบุรุษ, เอ เมฺห ชื่อว่าอุตตมบุรุษ. แม้ในวิภัตติทั้ง ๗ หมวดที่เหลือ ก็สามารถประกอบได้ เหมือนอย่างนั้นแล. ปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษท ในวิภัตติอาขยาทตั้ง ๙๖ บท จึงอย่างละ ๓๒ บท จากวิภัตติทั้ง ๘ หมวด อย่างนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น จึงตั้งชื่อวิภัตติ ๒ บท ในส่วนต้นของวัตตมานาวิภัตติปรัสสบทว่าปฐมบุรุษ

๔๓๒. นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณ ปจโม. (๕ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

นามมฺหิ เมื่อนาม **ตุลฺยาธิกรเณ** อันมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา **ปยุชฺชมาเนปิ** (**อปฺปยุชฺชมาเนปิ**) จะประกอบอยู่หรือไม่ประกอบก็ตาม **ปจโม** ปฐมบุรุษ (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย.

เมื่อนามมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา จะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม ลงปฐมบุรุษ (คือ ติ อนฺติ เต อนฺเต) หลังจากธาตุทั้งหลาย

นามมฺหิ เมื่อนาม **ตุมฺหามฺหสทฺทวชฺชิเต** อันเว้นจาก ตุมฺห และ อมฺห **ตุลฺยาธิกรณภูเต** อันมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา **สาธกวาจเก** อันกล่าวกิริยาให้สำเร็จ **ปยุชฺชมาเนปิ อปฺปยุชฺชมาเนปิ** จะประกอบอยู่หรือไม่ประกอบก็ตาม **ปจมปุริโส** ปฐมบุรุษ **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย. **อิติ ปจมปุริสํ กตฺวา ตสฺสาปฺยนิยมปฺปสงฺเค** เมื่อลงปฐมบุรุษด้วยสูตรนี้แล้ว ความเกี่ยวข้องกันแม้ของปฐมบุรุษนั้นเพราะยังไม่ได้กำหนดวจนะ (**สติ**) มีอยู่, **เอกตฺเต** เมื่อความมีสิ่งเดียว **กฺริยาสาธกสฺส กตฺตุโน** แห่งกัตตุอันทำกิริยาให้สำเร็จ **อิจฺฉิเต** อันบุคคลปรารถนา **วตฺตุํ** เพื่อจะกล่าว **เอกมฺหิ วตฺตพฺเพ เอกวจนนฺติ** เพราะมีคำกำหนดไว้ว่า “เมื่อของสิ่งเดียวอันบุคคลพึงกล่าว ลงเอกวจนะ” **วตฺตมานปรสฺสปทปจมปุริเสกวจนํ ติ** ติวัตตมานาวิภัตติปรัสสบทปฐมบุรุษ (**โหติ**) ย่อมลง.

เมื่อนามอันไม่ใช่ ตุมฺห และ อมฺห มีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา กล่าวกิริยาให้สำเร็จจะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม ลงปฐมบุรุษ (คือ ติ อนฺติ เต อนฺเต) หลังจากธาตุทั้งหลาย, หลังจากลงปฐมบุรุษด้วยสูตรนี้แล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องกันของปฐมบุรุษนั้นเพราะยังไม่ได้กำหนดวจนะ เมื่อกัตตุผู้ทำกิริยาให้สำเร็จต้องการกล่าวสิ่งของอันเดียว มีคำกำหนดไว้ว่า "เมื่อจะกล่าวถึงของสิ่งเดียวให้ลงเอกวจนะ" จึงลง ติ วัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ

ปโร ปจฺจโย ธาตูติ จ บทว่า "ปโร" "ปจฺจโย" และ "ธาตุ" **อธิกาโร** ตามไปไกล, **กตฺตรีติ** บทว่า "กตฺตริ" **ตถา กตฺตริ จาติ อิโต** จากสูตรนี้ว่า "ตถา กตฺตริ จ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **วิกรณปฺปจฺจยวิธาเน สพฺพตฺถ** ในทุกที่ที่เป็นวิธีลงของวิกรณปัจจัย.

บทว่า "ปโร" "ปจฺจโย" และ "ธาตุ" ตามไปไกล, บทว่า "กตฺตริ" จากสูตร "ตถา กตฺตริ จ" ตามไปทุกที่ที่เป็นวิธีลงวิกรณปัจจัย

๔๓๓. ภูวาทิโต อ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อ ปจฺจโย อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ภูวาทิโต ธาตุโต** หลังจากธาตุมี ภู เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุ.

หลังจาก ภู ธาตุเป็นต้น ลง อ ปัจจัย ในกัตตุ

วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ ปเรสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลายข้างหลัง **กตฺตริ วิหิเตสุ** อันเป็นไปในกัตตุ **อปจฺจโย** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ภูอิติ เอวํ อาทิโต ธาตุคณโต** หลังจากหมู่แห่งธาตุเป็นต้นอย่างนี้คือ ภู. อยํ อปัจจัยนี้ อิสฺสเต ย่อมปรารถนาลง สพฺพธาตุกมฺหิ เอว ในสัพพธาตุกวิภัตติเท่านั้น

เพราะวิภัตติและปัจจัยอันเป็นไปในกัตตุข้างหลัง ลง อ ปัจจัย หลังจากหมู่ธาตุมี ภู เป็นต้น, อปัจจัยนี้ประสงค์ในสัพพธาตุกวิภัตติเท่านั้น

อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธีติ จ บทว่า "อสํโยคนฺตสฺส" และ "วุทฺธิ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๓๔. อญฺเญสุ จ. (๒ บท, วุทธิวิธิสูตร)

อญฺเญสุ (ปจฺจเยสุ) เพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่นจากการิตปัจจัย **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อสํโยคนฺตสฺส** แห่งสระของธาตุอันไม่มีสังโยคอยู่หลัง (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะปัจจัยเหล่าอื่นจากการิตปัจจัย วุทธิสระของธาตุที่ไม่มีสังโยคอยู่หลัง บ้าง

อญฺเญสุ ปจฺจเยสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่น **การิตโต** จากการิตปัจจัย **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อสํโยคนฺตานํ ธาตูนํ** แห่งสระของธาตุทั้งหลายอันไม่มีสังโยคอยู่หลัง **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ณุปฺปจฺจสฺสาปิ** แม้แห่ง ณุ ปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์. จ ก็ วาสทฺโท วาศัพท์ ฆฏาทีนํ วาติ อิโต จากสูตรนี้ว่า "ฆฏาทีนํ วา" อนุวตฺเตตพฺโพ ควรให้ติดตามมา เอตฺถ ในสูตรนี้. จ อนึ่ง โส วาศัพท์นั้น ววตฺถิตวิภาสตฺโถ

มีอรรถกล่าวกำหนด เตน เพราะเหตุนั้น

เพราะปัจจัยเหล่าอื่นจากการิตปัจจัย วุทธิสระของธาตุที่ไม่มีสังโยคอยู่หลัง บ้าง, จศัพท์รวมเอาการวุทธิแม้ ณุ ปัจจัย, ในสูตรนี้ควรให้ วา ศัพท์ จากสูตรว่า "ฆฏาทีนํ วา" ตามมา, และ วา ศัพท์นั้น มีอรรถกล่าวกำหนด ดังนั้น

วุทฺธิ ความเป็นวุทธิ **อิวณฺณุวณฺณนานํ เอว** แห่งอิวัณณะและอุวัณณะทั้งหลายเท่านั้น **อิวณฺณุวณฺณนฺตานํ จ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายที่มีอิวัณณะและอุวัณณะเป็นที่สุดด้วย **ลหูปนฺตานํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายอันมีที่สุดอยู่ใกล้ลหุด้วย **โหติ** ย่อมมี, **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ปรสฺส** แห่งสระอื่น **น โหติ** ย่อมไม่มี, **ยณุณานานิฏฺฐาทีสุ** เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ย ณุ ณา นา และนิฏฐปัจจัย (คือ ต ตวนฺตุ ตาวี) เป็นต้น **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ยุวณฺณานมฺปิ** แม้แห่งอิวัณณะและอุวัณณะทั้งหลาย **น โหติ** ย่อมไม่มี, **อวิกรเณ** เพราะอวิกรณปัจจัย **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ตุทาทิสฺส** แห่ง ตุท ธาตุเป็นต้น **น โหติ** ย่อมไม่มี, **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **เฉตฺวาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี เฉตฺวา เป็นต้น **สิยา** สามารถมีได้ **วา** บ้าง.

วุทธิได้เฉพาะอิวัณณะและอุวัณณะ ของธาตุที่มีอิวัณณะและอุวัณณะเป็นที่สุด และของธาตุอันมีที่สุดอยู่ใกล้ลหุเท่านั้น, สระอื่นไม่วุทธิ, พราะ ย ณุ ณา นา และนิฏฐะ (คือ ต ตวนฺตุ ตาวี) ปัจจัยเป็นต้น แม้อิวัณณะและอุวัณณะ ก็ไม่วุทธิ, เพราะอวิกรณปัจจัย ไม่วุทธิ ตุท ธาตุเป็นต้น, ในอุทาหรณ์ว่า เฉตฺวา เป็นต้น วุทธิได้บ้าง

อนิยมปฺปสงฺเค เมื่อความเกี่ยวพันกันเพราะยังไม่ได้กำหนด **ตสฺสาปิ** แม้แห่งการวุทธินั้น (**สติ**) มีอยู่ **โอกาโร วุทฺธิ** การวุทธิเป็น โอ **อูการสฺส** แห่ง อู อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **อยุวณฺณานญฺจาโย วุทฺธีติ ปริภาสโต** เพราะมีปริภาสาสูตรว่า "อยุวณฺณานญฺจาโย วุทฺธี".

เมื่อมีความเกี่ยวพันกันของการวุทธิที่ไม่ได้กำหนดไว้ มีสูตรกำหนดไว้ว่า "ให้วุทธิ อ เป็น อา, อิ อี เป็น เอ, และ อุ อู เป็น โอ" จึงวุทธิ อู เป็น โอ

ธาตูนนฺติ บทว่า "ธาตูนํ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ.

๔๓๕. โอ อว สเร. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สเร เพราะสระหลัง **อว** การอาเทศเป็น อว **โอ** แห่ง โอ **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะสระหลัง อาเทศ โอ ของธาตุ เป็น อว

สเร ปเร เพราะสระข้างหลัง **อวาเทโส** การอาเทศเป็น อว **โอการสฺส ธาฺวนฺตสฺส** แห่ง โอ อักษรอันเป็นที่สุดของธาตุ **โหติ** ย่อมมี. **สรโลปาทิมฺหิ** เมื่อการลบสระเป็นต้น **สรโลโปมาเทส-อิจฺจาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "สรโลโปมาเทส" **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ปรนยนํ** การนำไปประกอบกับสระหลัง **กาตพฺพํ** อันนักศึกษาควรกระทำ **นเย ปรํ ยุตฺเตติ**

ด้วยสูตรว่า “นเย ปรํ ยุตฺเต”.

เพราะสระข้างหลัง อาเทศ โอ อักษรที่สุดของธาตุ เป็น อว, เมื่อทำการลบสระด้วยสูตรว่า “สรโลโปมาเทส” เป็นต้นแล้ว ควรนำพยัญชนะที่ไม่มีสระไปประกอบกับสระหลังด้วยสูตรว่า “นเย ปรํ ยุตฺเต”

โส ปุริโส สาธุ ภวติ บุรุษนั้นเป็นคนดี, **สา กญฺญา สาธุ ภวติ** สาวน้อยนั้นเป็นคนดี, **ตํ จิตฺตํ สาธุ ภวติ** จิตนั้นเป็นจิตดี.

หิ ก็ เอตฺถ ในสูตรนี้

ตติยา ตติยาวิภัตติ **น โหติ** ย่อมไม่ลง **กตฺตริ** ในกัตตุ **กตฺตุโน อภิหิตตฺตาว อาขฺยาเตน** เพราะกัตตุเป็นบทอันอาขยาตเท่านั้นกล่าวเอา, **ปน** ส่วน **ปฐมา** ปฐมาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุ **อเปกฺขิย** เพราะมองหา **ลิงฺคตฺถํ** ซึ่งลิงคัตถะ.

ตติยาวิภัตติไม่ลงในกัตตุ เพราะกัตตุถูกอาขยาตเท่านั้นกล่าวเอา, ส่วนปฐมาวิภัตติลงในกัตตุได้ เพื่อมองหาลิงคัตถะ

เอกตฺเต เมื่อความเป็นเอกพจน์ **กฺริยาย** ของกิริยา **สติปิ** แม้มีอยู่, **พหุตฺตา** เพราะความมีมาก **กตฺตูนํ** แห่งกัตตุทั้งหลาย **พหุมฺหิ วตฺตพฺเพ พหุวจนนฺติ** เพราะมีปริภาสาว่า “เมื่อกัตตุมากอันบุคคลควรกล่าว ให้ลงพหูพจน์” **วตฺตมานปรสฺสปทปฐมปุริสพหุวจนํ อนฺติ** อนฺติวัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ พหูพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง. อปจฺจยวุฑฺฒิอวาเทสา การลง อ ปัจจัย การวุทธิ และการอาเทศ โอ เป็น อว ทั้งหลายด้วย สรโลปาทิ การลบสระเป็นต้นด้วย (โหนฺติ) ย่อมมี ปุเร วิย เหมือนในอุทาหรณ์ก่อน.

แม้กิริยาจะเป็นเอกพจน์ แต่เมื่อกัตตุมีมาก เพราะมีปริภาสาว่า “เมื่อจะกล่าวกัตตุมากให้ลงพหูพจน์” จึงลง อนฺติ วัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ พหูพจน์, ลง อ ปัจจัย วุทธิ อู เป็น โอ อาเทศ โอ เป็น อว และลบสระเป็นต้น ก็มีเหมือนเดิม

เต ปุริสา ภวนฺติ ชนทั้งหลาเหล่านั้นเป็นบุรุษ

อปฺปยุชฺชมาเนปิ เมื่อนามแม้จะไม่ประกอบอยู่ **ภวติ ภวนฺติ** ย่อมมี ย่อมเป็น

ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณติ จ บทว่า “ปยุชฺชมาเนปิ” และ “ตุลฺยาธิกรเณ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๓๖. **ตุมฺเห มชฺฌิโม.** (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

ตุมฺเห เมื่อ ตุมฺห ศัพท์ **ตุลฺยาธิกรเณ** อันมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา **ปยุชฺชมาเนปิ** (**อปฺปยุชฺชมาเนปิ**) จะประกอบอยู่หรือไม่ประกอบก็ตาม **มชฺฌิโม** มัชฌิมบุรุษ (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย.

เมื่อ ตุมฺห ศัพท์ มีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา จะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม ลงมัชฌิมบุรุษ (คือ สิ ถ เส วฺห) หลังจากธาตุทั้งหลาย

ตุมฺหสทฺเท เมื่อ ตุมฺห ศัพท์ **ตุลฺยาธิกรณภูเต** อันมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา **ปยุชฺชมาเนปิ** ประกอบอยู่ก็ตาม **อปฺปยุชฺชมาเนปิ** ไม่ประกอบอยู่ก็ตาม **มชฺฌิมปุริโส** มัชฌิมบุรุษ **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วตฺตมานปรสฺสปทมชฺฌิมปุริเสกวจนํ สิ** สิวัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท มัชฌิมบุรุษ เอกพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **ปุริมสมํ** เหมือนกับอุทาหรณ์ก่อน.

เมื่อ ตุมฺห ศัพท์ มีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา จะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม ลงมัชฌิมบุรุษ (คือ สิ ถ เส วฺห) หลังจากธาตุทั้งหลาย ดังนั้น จึงลง สิ วัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท มัชฌิมบุรุษ เอกพจน์ วิธีที่เหลือเหมือนเดิม

ตฺวํ ภวสิ ท่านย่อมเป็น, ***ตุมฺเห ภวถ*** ท่านทั้งหลายย่อมเป็น. **อปฺปยุชฺชมาเนปิ** เมื่อ ตุมฺห แม้ไม่ประกอบอยู่ ***ภวสิ ภวถ*** ย่อมมี ย่อมเป็น.

ตุลฺยาธิกรเณติ บทว่า “ตุลฺยาธิกรเณ” **กึ อตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. (**มชฺฌิมปุริสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์เพื่อห้ามลงมัชฌิมบุรุษ **อตุลฺยาธิกรเณ** ในที่ที่ ตุมฺห ไม่มีบุรุษและวจนะไม่เสมอกันกิริยา **ยถา** เช่น) **ตยา ปจฺจเต โอทโน** ข้าวอันท่านย่อมหุง.

ตสฺมึเยว เมื่อบทว่า “ปยุชฺชมาเนปิ” และ “ตุลฺยาธิกรเณ” นั้นนั่นแล **อธิกาเร** ตามไปไกล.

๔๓๗. อมฺเห อุตฺตโม. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

อมฺเห เมื่อ อมฺห ศัพท์ **ตุลฺยาธิกรเณ** อันมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา **ปยุชฺชมาเนปิ** (**อปฺปยุชฺชมาเนปิ**) จะประกอบอยู่หรือไม่ประกอบก็ตาม **อุตฺตโม** อุตตมบุรุษ (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย.

เมื่อ อมฺห ศัพท์ มีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา จะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม ลอุตตบุรุษ (คือ มิ ม เอ เมฺห) หลังจากธาตุทั้งหลาย

อมฺหสทฺเท เมื่อ อมฺห ศัพท์ **ตุลฺยาธิกรณภูเต** อันมีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา **ปยุชฺชมาเนปิ** ประกอบอยู่ก็ตาม **อปฺปยุชฺชมาเนปิ** ไม่ประกอบอยู่ก็ตาม **มชฺฌิมปุริโส** มัชฌิมบุรุษ **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วตฺตมานปรสฺสปทอุตฺตมปุริเสกวจนํ มิ** มิวัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท มัชฌิมบุรุษ เอกพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง. **อปจฺจยวุฑฺฒิอวาเทสา** การลง อ ปัจจัย การวุฑฒิ และการอาเทศเป็น อว ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เมื่อ อมฺห ศัพท์ มีบทและบุรุษเสมอกับกิริยา จะประกอบอยู่หรือไม่ก็ตาม ลงอุตตมบุรุษ (คือ มิ ม เอ เมฺห) หลังจากธาตุทั้งหลาย ดังนั้น จึงลง มิ วัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท มัชฌิมบุรุษ เอกพจน์ มีการลง อ ปัจจัย วุฑฒิ อู เป็น โอ และอาเทศ โอ เป็น อว

๔๓๘. อกาโร ทีฆํ หิมิเมสุ. (๓ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

หิมิเมสุ เพราะ หิ มิ และ ม วิภัตติทั้งหลาย **อกาโร** ออักษร **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **ทีฆํ** ซึ่งความเป็นทีฆะ.

เพราะ หิ มิ และ ม วิภัตติ ทีฆะ อ เป็น อา

หิมิมอิติ เอตาสุ วิภตฺตีสุ เพราะวิภัตติทั้งหลายเหล่านี้คือ หิ มิ และ ม **อกาโร** ออักษร **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **ทีฆํ** ซึ่งความเป็นทีฆะ.

เพราะวิภัตติเหล่านี้คือ หิ มิ และ ม วิภัตติ ทีฆะ อ เป็น อา

อหํ ภวามิ ข้าพเจ้าย่อมเป็น **มยํ ภวาม** ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมเป็น, **ภวามิ ภวาม**.

วิภตฺตีนํ ฉาติ จ บทว่า “วิภตฺตีนํ” และ “ฉ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๓๙. ปราณฺยตฺตโนปทานิ. (๒ บท, สัญญาสูตร)

ฉ (**ปทานิ**) บททั้งหลาย ๖ บท **ปรานิ** ข้างหลัง **วิภตฺตีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลาย **อตฺตโนปทานิ** ชื่อว่าอัตตโนบท.

วิภัตติ ๖ บทข้างหลัง ชื่อว่าอัตตโนบท

ยานิ ยานิ ปรานิ ฉ ปทานิ บททั้งหลาย ๖ บทข้างหลังเหล่าใดๆ **สพฺพาสํ วตฺตมานาทีนํ อฏฺจวิธานํ วิภตฺตีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายทั้งปวง ๘ หมวด มีวัตตมานาเป็นต้น, **ตานิ ตานิ** บททั้งหลายเหล่านั้นๆ **อตฺตโนปทสญฺญานิ โหนฺติ** มีชื่อว่าอัตตโนบท **อิติ** เพราะฉะนั้น **อตฺตโนปทสญฺญา** การตั้งชื่อว่าอัตตโนบท **เตอาทีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายมี เต เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

วิภัตติ ๖ บทข้างหลัง ของทั้ง ๘ หมวด มีวัตตมานาเป็นต้น ชื่อว่าอัตตโนบท ดังนั้น จึงตั้งชื่อ เต วิภัตติเป็นต้นว่า อัตตโนบท

ธาตูหิ อตฺตโนปทานีติ จ บทว่า “ธาตูหิ” และ “อตฺตโนปทานิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๔๐. กตฺตริ จ. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

อตฺตโนปทานิ วิภัตติฝ่ายอัตตโนบททั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **กตฺตริ จ** ในกัตตุการกะด้วย.

หลังจากธาตุทั้งหลาย ลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ในกัตตุการกะด้วย

กตฺตริ จ การเก เมื่อกัตตุการกะด้วย **อภิเธยฺเย** อันบุคคลควรกล่าว **อตฺตโนปทานิ** วิภัตติฝ่ายอัตตโนบททั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย. **จคฺคหณํ** จศัพท์ **นิวตฺตนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้าม **กตฺถจิ** ในบางอุทาหรณ์. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **เวทิตพฺพํ** อันนักศึกษาทราบได้ **วุตฺตนเยเนว** โดยนัยอันกล่าวไว้แล้วนั่นเทียว **ปรสฺสปเท** ในปรัสสบท.

เมื่อจะกล่าวกัตตุการกะด้วย ลงวิภัตติฝ”ายอัตตโนบทหลังจากธาตุทั้งหลาย, จศัพท์ห้ามไว้บ้าง, วิธีที่เหลือ นักศึกษาสามารถทราบได้ ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วในปรัสสบทนั่นแล

ภวเต ภวนฺเต, ภวเส ภวเวฺห, ภเว ภวาเมฺห ย่อมมี ย่อมเป็น.

ปจ ปาเก. **ปจ** ปจธาตุ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ปาเก** ในการหุงต้ม (ทำให้สุก). **ธาตุสญฺญายํ** เมื่อการตั้งชื่อว่าธาตุ (**กตายํ**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบสระอันเป็นที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **วุตฺตนเยเนว** ตามนัยอันกล่าวไว้แล้วนั่นแล. **วุทฺธิอภาโว เอว** ความไม่มีแห่งการวุทธิเท่านั้น **วิเสโส** เป็นความแตกต่าง **เอตฺถ** ใน ปจ ธาตุนี้ **อภาวา** เพราะความไม่มี **อิวณฺณุวณฺณานํ** แห่งอิวัณณะและอุวัณณะทั้งหลาย.

ปจธาตุ แปลว่า หุง ต้ม (ทำให้สุก), เมื่อตั้งชื่อว่าธาตุแล้ว ลบสระที่สุดของธาตุ, ลง ติ วิภัตติเป็นต้น ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นแล, แตกต่างเฉพาะการไม่วุทธิเท่านั้น เพราะไม่ใช่อิวัณณะและอุวัณณะ

โส เทวทตฺโต โอทนํ ปจติ นายเทวทัตนั้นย่อมหุงซึ่งข้าว, **ปจนฺติ, ปจสิ ปจถ, ปจามิ ปจาม. โส โอทนํ ปจเต, เต ปจนฺเต, ตฺวํ ปจเส, ตุมฺเห ปจวฺเห, อหํ ปเจ, มยํ ปจามฺเห**.

เอกชฺฌปฺปวตฺติปฺปสงฺเค เมื่อความประสงค์ให้เป็นไปโดยความเป็นอันเดียวกัน **ปฐมปุริสาทีนํ** แห่งบุรุษทั้งหลายมีปฐมบุรุษเป็นต้น (**สติ**) มีอยู่, (**กจฺจายโน**) อาจารย์พระกัจจายนเถระ **อาห** กล่าวแล้ว **ปริภาสํ** ซึ่งปริภาสาสูตร (**อิติ**) ว่า

เมื่อมีความประสงค์ให้ปฐมบุรุษเป็นต้น เป็นไปโดยเป็นอันเดียวกัน อาจารย์กัจจายนเถระจึงกล่าวสูตรกำหนดว่า

๔๔๑. สพฺเพสเมกาภิธาเน ปโร ปุริโส. (๔ บท, ปริภาสาสูตร)

เอกาภิธาเน เมื่อการกล่าวให้เป็นอันเดียวกัน **สพฺเพสํ** (**ปุริสานํ**) แห่งบุรุษทั้งหลายทั้งปวง (**กาตพฺเพ**) อันนักศึกษาควรกระทำ **ปโร ปุริโส** บุรุษหลัง (**โยเชตพฺโพ**) อันนักศึกษาควรประกอบ.

เมื่อจะกล่าวบุรุษให้เป็นอันเดียวกัน ควรใช้บุรุษหลัง

เอกโต อภิธาเน เมื่อการกล่าวโดยความเป็นอันเดียวกัน **สพฺเพสํ ติณฺณํ ปุริสานํ** แห่งบุรุษทั้งหลาย ๓ ทั้งปวง **ปฐมมชฺฌิมานํ วา** ปฐมบุรุษกับมัชฌิมบุรุษก็ตาม **ปฐมุตฺตมานํ วา** ปฐมบุรุษกันอุตตมบุรุษก็ตาม **มชฺฌิมุตฺตมานํ วา** มัชฌิมบุรุษกับอุตตมบุรุษก็ตาม **กาตพฺเพ** อันนักศึกษาควรกระทำ **ปโร ปุริโส** บุรุษหลัง **โยเชตพฺโพ** อันนักศึกษาควรประกอบ. **จ** อนึ่ง **อยํ** ปโรปริสะนี้ (**โหติ**) ย่อมมี **อภิธาเน** ในการกล่าว **เอกกาลานํ เอว** ซึ่งกาลเดียวกันทั้งหลายเ

ท่านั้น. **ปริยายปฺปสงฺเค** เมื่อความประสงค์กล่าวให้ได้เนื้อความโดยปริยาย **โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจสีติ** ว่า "เขาย่อมหุงด้วย, ท่านย่อมหุงด้วย" **ตุมฺเห ปจถาติ** วากยะว่า "ท่านทั้งหลายย่อมหุง" **ภวติ** ย่อมมี. **เอวํ** เหมือนอย่างนั้น **โส จ ปจติ, อหญฺจ ปจามีติ** คำปริยายว่า "เขาย่อมหุงด้วย ข้าพเจ้าย่อมหุงด้วย" **มยํ ปจาม** เป็น ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมหุง. **ตถา** เหมือนกันนั้น **ตฺวญฺจ ปจสิ, อหญฺจปจามิ** ท่านย่อมหุงด้วย ข้าพเจ้าย่อมหุงด้วย **มยํ ปจาม** ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมหุง. **โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจสิ, อหญฺจ ปจามิ** เขาย่อมหุงด้วย ท่านย่อมหุงด้วย ข้าพเจ้าย่อมหุงด้วย **มยํ ปจาม** ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมหุง. (**รูปสิชฺฌนํ**) วิธีการสำเร็จแห่งรูป **โยเชตพฺพํ** อันนักศึกษาควรประกอบ **เอวํ** อย่างนี้ **สพฺพตฺถ** ในทุกที่.

เมื่อจะกล่าวบุรุษทั้ง ๓ คือ ปฐมบุรุษกับมัชฌิมบุรุษ ปฐมบุรุษกันอุตตมบุรุษ หรือมัชฌิมบุรุษกับอุตตมบุรุษ ให้เป็นอันเดียวกัน ควรใช้บุรุษหลัง, การใช้บุรุษหลังนี้ มีเฉพาะเมื่อกล่าวกาลเดียวกัน, เช่น เมื่อจะกล่าวว่า **โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจสิ** เขาก็หุง และท่านก็หุง ให้กล่าวว่า **ตุมฺเห ปจถ** พวกท่านหุง, เมื่อจะกล่าวว่า **โส จ ปจติ, อหญฺจ ปจามิ** เขาก็หุง และข้าพเจ้าก็หุง ให้กล่าวว่า **มยํ ปจาม** พวกข้าพเจ้าหุง, เมื่อจะกล่าวว่า **ตฺวญฺจ ปจสิ, อหญฺจปจามิ** ท่านก็หุง และข้าพเจ้าก็หุง ให้กล่าวว่า **มยํ ปจาม** พวกข้าพเจ้าหุง, เมื่อจะกล่าวว่า **โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจสิ, อหญฺจ ปจามิ** เขาก็หุง ท่านก็หุง และข้าพเจ้าก็หุง ให้กล่าวว่า **มยํ ปจาม** พวกข้าพเจ้าหุง, ควรประกอบใช้อย่างนี้ทุกที่

เอกาภิธาเนติ บทว่า "เอกาภิธาเน" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. (**ปโรปุริสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งความเป็นปโรปุริสะ **เตน** เพราะฉะนั้น) **มยํ ปจิมฺหาติ** วากยะว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมหุง" **น ภวติ** ย่อมไม่มี **โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจิสฺสสิ, อหํ ปจึ" เอตฺถ ภินฺนกาลตฺตา** เพราะคำปริยายว่า "เขาย่อมหุงด้วย ท่านจักหุงด้วย ข้าพเจ้าหุงแล้วด้วย" นี้ มีกาลต่างกัน.

บทว่า "เอกาภิธาเน" มีประโยชน์อะไร. มีประโยชน์ต่อการห้ามบุรุษที่มีกาลต่างกันเป็นปโรปุริสะ ดังนั้น จะไม่เป็น "**มยํ ปจิมฺหา** พวกข้าพเจ้าหุงแล้ว" เพราะคำปริยายว่า "**โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจิสฺสสิ, อหํ ปจึ** เขากำลังหุง ท่านยังไม่ได้หุง และข้าพเจ้าหุงแล้ว" นี้ มีกาลต่างกัน

คมุ, สปฺป คติมฺหิ. **คมุ สปฺป** คมุ ธาตุ และ สปฺป ธาตุ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **ธาตุสญฺญายํ** เมื่อการตั้งชื่อว่าธาตุ (**กตายํ**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบสระอันเป็นที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุการกะ (**โหติ**) ย่อมมี.

คมุ สปฺป แปลว่า การไป, เมื่อตั้งชื่อว่าธาตุแล้ว ลบสระที่สุดของธาตุ, การลง ติ วิภัตติเป็นต้น ในกัตตุการกะ

๔๔๒. คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสุ. (๕ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สพฺพาสุ เพราะวิภัติทั้งหลายทั้งปวง **อนฺโต** มฺอักษรอันเป็นที่สุด **คมิสฺส** แห่งคมุธาตุ

จฺโฉ (โหติ) เป็น จฺฉ **วา** บ้าง.

เพราะวิภัตติทั้งปวง อาเทศ มฺ ที่สุดของ คมุ ธาตุ เป็น จฺฉฺ บ้าง

สพฺพาสุ วิภตฺตีสุ เพราะวิภัตติทั้งหลายทั้งปวง **อนฺโต มกาโร** มอักษรอันเป็นที่สุด **คมุอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ คมุ **จฺโฉ โหติ** เป็น จฺฉ **วา** บ้าง. **มานนฺตยการิตปฺปจฺจเยสุ จ** และเพราะ มาน อนฺต ย และการิตปัจจัยทั้งหลาย **มกาโร** มอักษร **จฺโฉ** เป็น จฺฉ **สพฺพคฺคหเณน** ด้วย สพฺพ ศัพท์. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **เตน** เพราะเหตุนั้น

เพราะวิภัตติทั้งปวง อาเทศ มฺ อักษรที่สุดของธาตุนี้คือ คมุ เป็น จฺฉฺ บ้าง, และเพราะ มาน อนฺต ย และการิตปัจจัย อาเทศ ม เป็น จฺฉ ด้วย สพฺพ ศัพท์, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด ฉะนั้น

อยํ วาสทฺโท วาศัพท์นี้ **ทีเปติ** ย่อมแสดง **นิจฺจํ วิธึ** ซึ่งวิธีอาเทศอันแน่นอน **มานนฺเตสุ** เพราะ มาน และ อนฺต ปัจจัยทั้งหลายจ **กตฺตริ** ในกัตตุ, **ทีเปติ** ย่อมแสดง **อนิจฺจํ วิธึ** ซึ่งวิธีอันไม่แน่นอน **อญฺญตฺถ** เพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่น, **ทีเปติ** ย่อมแสดง **อสนฺตกํ จ** และซึ่งวิธีไม่อาเทศ **ปโรกฺขายํ** เพราะปโรกขาวิภัตติ.

วาศัพท์นี้ แสดงวิธีอาเทศ มฺ เป็น จฺฉ แน่นอน เพราะ มาน และ อนฺต ปัจจัย, แสดงวิธีอาเทศไม่แน่นอน เพราะปัจจัยเหล่าอื่น, และแสดงวิธี ไม่อาเทศ เพราะปโรกขาวิภัตติ

อปจฺจยปรนยนานิ การลง อ ปัจจัย และการนำพยัญชนะไปประกอบกับสระหลังทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมมี. **โส ปุริโส คามํ คจฺฉติ** บุรุษนั้นย่อมไปสู่หมู่บ้าน, **เต คจฺฉนฺติ** บุรุษทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไป. **เร** การอาเทศเป็น เร **ปรสฺส ปฐมปรสพหุวจนสฺส** แห่งวิภัตติปฐมบุรุษพหูพจน์อันอยู่ข้างหลัง **ครุปุพฺพรสฺสโต** จากรัสสะอันมีครุอยู่หน้า **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **คจฺฉเร** ย่อมไป, **ตฺวํ คจฺฉสิ** ท่านย่อมไป, **ตุมฺเห คจฺฉถ** ท่านทั้งหลายย่อมไป, **อหํ คจฺฉามิ** ข้าพเจ้าย่อมไป, **มยํ คจฺฉาม** ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมไป.

จฺฉาเทสาภาเว ในที่ไม่มีแห่งการอาเทศเป็น จฺฉฺ. **เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ อักษร **อปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย **(โหติ)** ย่อมมี **โลปญฺเจตฺตมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร”.

ในที่ไม่อาเทศ มฺ เป็น จฺฉฺ มีการอาเทศ อ ปัจจัย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร”

คเมติ, คเมนฺติ. สรโลโป มีการลบสระ. **คเมสิ, คเมถ, คเมมิ, คเมม.**

อตฺตโนปเทปิ แม้ในฝ”ายอัตตโนบท. **โส คามํ คจฺฉเต** บุรุษนั้นย่อมไปสู่หมู่บ้าน, **คจฺฉนฺเต, คจฺฉเร, คจฺฉเส, คจฺฉวฺเห, คจฺเฉ, คจฺฉามฺเห.**

ปน ส่วน **วตฺตมานวจนํ** วัตตมานาวิภัตติ **(โหติ)** ย่อมลง **ปจฺจุปฺปนฺนสมีเป**

ในอดีตและอนาคตอันใกล้ปัจจุบัน **กุโต นุ ตฺวํ อาคจฺฉสิ, ราชคหโต อาคจฺฉามีติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "ท่านย่อมมาจากที่ไหนหรือ, ย่อมมาจากกรุงราชคฤห์".

ส่วน การลงวัตตมานาวิภัตติในอดีตและอนาคตอันใกล้ปัจจุบัน มีอยู่ในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า "**กุโต นุ ตฺวํ อาคจฺฉสิ** ท่านมาจากที่ไหนหรือ, **ราชคหโต อาคจฺฉามิ** มาจากกรุงราชคฤห์"

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๔๓. คมิสฺส ฆมฺมํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ฆมฺมํ การอาเทศเป็น ฆมฺมฺ **คมิสฺส** แห่งคมฺธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ คมฺ เป็น ฆมฺมฺ บ้าง

ฆมฺมาเทโส การอาเทศเป็น ฆมฺมฺ **คมุอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ คมุ **สพฺพสฺส** ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ คมุ ธาตุทั้งตัว เป็น ฆมฺมฺ บ้าง

ฆมฺมติ ฆมฺมนฺติ ย่อมไป **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ปน ส่วน **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย

๔๔๔. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ. (๔ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

อตฺตโนปทานิ วิภัตติฝ"ายอัตตโนบททั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ภาเว จ กมฺมนิ** ในภาวการกะและกัมมการกะ.

ลงวิภัตติฝ"ายอัตตโนบท ในภาวะและกัมมะ

ภาเว จ กมฺมนิ จ การเก เมื่อภาวการกะและกัมมการกะ **อภิเธยฺเย** อันบุคคลควรกล่าว **อตฺตโนปทานิ** วิภัตติฝ่ายอัตตโนบททั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง. (**อตฺตโนปทานิ**) วิภัตติฝ"ายอัตตโนบททั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กมฺมกตฺตริปิ** แม้ในกัมมกัตตุ **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **ภวนํ** ความมีความเป็น **ภาโว** ชื่อว่าภาวะ. **โส จ** และภาวะนั้น **อสํสฏฺโฐ** ไม่ปะปน **การกนฺตเรน** ด้วยการกะอื่น **เกวโล ธาตฺวตฺโถ** เป็นเนื้อความของธาตุล้วนๆ **ภวนลวนาทิโก** มีความมีความเป็น และการเก็บเกี่ยวเป็นต้น. **กรียติ** ย่อมถูกทำ **อิติ** เพราะฉะนั้น **กมฺมํ** ชื่อว่ากัมมะ. **อกมฺมกาปิ ธาตโว** ธาตุทั้งหลายแม้เป็นอกัมมกะ **โสปสคฺคา** อันเป็นไปกับด้วยอุปสัค **สกมฺมกาปิ ภวนฺติ** ย่อมเป็นสกัมมกะได้บ้าง. **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **วตฺตมานตฺตโนปทปฐมปุริเสกวจนํ เต** เตวัตตมานาวิภัตติ อัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวจนะ (**โหติ**) ย่อมลง **อนุปุพฺพาภูธาตุโต** หลังจากภูธาตุอันมีอนุเป็นบทหน้า **กมฺมนิ** ในกัมมการกะ.

เมื่อจะกล่าวภาวการกะและกัมมการกะ ลงวิภัตติฝ"ายอัตตโนบท, จศัพท์ รวมเอาการลงอัตตโนบทแม้ในกัมมกัตตา, ความมีความเป็น ชื่อว่าภาวะ และภาวะนั้นก็ไม่ปนกับการกะอื่นเป็นเพียงอรรถของธาตุว่า ความมีความเป็น และ การเก็บเกี่ยว เป็นต้น ล้วนๆ, สิ่งที่ถูกทำ

ชื่อว่ากัมมะ, ธาตุ แม้จะไม่มีกรรม เมื่อมีอุปสัคอยู่หน้า ก็กลายเป็นธาตุที่มีกรรมได้, ดังนั้น จึงลง เต วัตตมานาวิภัตติ ฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวจนะ หลังจาก ภู ธาตุ ที่มี อนุ อุปสัคอยู่หน้า

ธาตูหีติ เมื่อบทว่า "ธาตูหิ" **ธาตูหิ เณณยอิจจาทิโต** จากสูตรว่า "ธาตูหิ เณณย" เป็นต้น **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่.

๔๔๕. ภาวกมฺเมสุ โย. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

โย ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

หลังจากธาตุทั้งหลาย ลง ย ปัจจัย ในภาวะและกัมมะ

ยปฺปจฺจโย ยปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย. **อยํ** ยปัจจัยนี้ **อิสฺสเต** ย่อมปรารถนาลง **อตฺตโนปท-วิสเย เอว** ในที่ลงแห่งวิภัตติฝ่ายอัตตโนบทเท่านั้น. **ยปฺปจฺจเย** เพราะ ย ปัจจัย **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น ภวติ** ย่อมไม่มี **อนุวตฺติตวาคฺคหเณน** เพราะ วา ศัพท์ที่ติดตามมา **อณฺเณสุ จาติ สุตฺเต** ในสูตรว่า "อณฺเณสุ จ".

หลังจากธาตุทั้งหลาย ลง ย ปัจจัย ในภาวะและกัมมะ, ยปัจจัยนี้ จะลงเฉพาะในที่ลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท, เพราะ ย ปัจจัย จะไม่วุทธิ เพราะมี วา ศัพท์ตามมา ในสูตรว่า "อณฺเณสุ จ"

อนุภูยเต สุขํ เทวทตฺเตน ความสุขอันนายเทวทัตต์ย่อมเสวย (ความสุขที่นายเทวทัตต์เสวย)

ตติยา ตติยาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุ **อาขฺยาเตน อวุตฺตตฺตา** เพราะกัตตุอันอาขยาตไม่ได้กล่าว, **อิธ** ในกัมมะนี้ **ทุติยา** ทุติยาวิภัตติ **น โหติ** ย่อมไม่ลง **ปฐมาว** ปฐมาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **กมฺมสฺส อภิหิตตฺตา** เพราะความที่แห่งกัมมะอันอาขยาตกล่าวเอาแล้ว.

ลงตติยาวิภัตติในกัตตุได้ เพราะกัตตุไม่ถูกอาขยาตกล่าว, ในกัมมะนี้ จะไม่ลงทุติยาวิภัตติ แต่ลงปฐมาวิภัตติ เพราะกัมมะถูกอาขยาตกล่าว

อนุภูยนฺเต สมฺปตฺติโย ตยา สมบัติทั้งหลาย อันท่านเสวยอยู่, **อนุภูยเส ตฺวํ เทวทตฺเตน** ท่านอันนายเทวทัตต์คบหาอยู่, **อนุภูยวฺเห ตุมฺเห. อหํ อนุภูเย ตยา** ข้าพเจ้าอันท่านคบหาอยู่, **มยํ อนุภูยามฺเห**.

กฺวจีติ เมื่อบทว่า "กฺวจิ" **กฺวจิ ธาตุอิจฺจาทิโต** จากสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่

๔๔๖. อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อตฺตโนปทานิ อัตตโนปทท้้งหลาย (**อาปชฺชนฺเต**) ย่อมถึง **ปรสฺสปทตฺตํ** ซึ่งความเป็นปรัสสบท **กฺวจิ** บ้าง.

อาเทศอัตตโนบท เป็นปรัสสบท บ้าง

อตฺตโนปทานิ อัตตโนปททั้งหลาย **อาปชฺชนฺเต** ย่อมถึง **ปรสฺสปทตฺตํ** ซึ่งความเป็นปรัสสบท **กฺวจิ** บ้าง. **เอตํ** ความเป็นปรัสสบทนี้ (**โหติ**) ย่อมมี **อกตฺตริเยว** ในการกะอันไม่ใช่กัตตุเท่านั้น. **ทฺวิตฺตํ** ความเป็น ๒ **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศอัตตโนบท เป็นปรัสสบท บ้าง, การอาเทศเป็นปรัสสบทนี้ จะมีเฉพาะในกัมมการกะที่ไม่ใช่กัตตุเท่านั้น, ซ้อน ยฺ

อนุภูยฺยติ มยา สุขํ อนุภูยฺยเต วา ความสุขอันข้าพเจ้าเสวยอยู่, **อนุภูยฺยนฺติ, อนุภูยฺยสิ, อนุภูยฺยถ, อนุภูยฺยามิ, อนุภูยฺยาม. ทฺวิตฺตาภาเว** ในที่ไม่มีการซ้อน ๒ **อนุภูยติ, อนุภูยนฺติ.**

กฺวจีติ บทว่า "กฺวจิ" **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**ปรสฺสปทตฺตนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งความเป็นปรัสสบทบ้าง **ยถา** เช่น) **อนุภูยเต.**

ภาเว ในภาวการกะ **เอกวจนเมว** เอกพจน์เท่านั้น (**โหติ**) ย่อมลง **เอกตฺตา** เพราะความมีอาการเดียว **อทพฺพวุตฺติโน ภาวสฺส** แห่งภาวะอันไม่กล่าววัตถุสิ่งของ, **ตํ จ** และเอกพจน์นั้น **ปรมปุริสสฺเสว** ของปฐมบุรุษเท่านั้น. **ภูยเต เทวทตฺเตน** อันนายเทวทัตต์เป็น **อิติ อตฺโถ** อธิบายว่า **เทวทตฺเตน สมฺปติ ภวนํ** ความเป็นของนายเทวทัตต์ในขณะนี้.

ในภาวการกะ ลง(อัตตโนบท)ปฐมบุรุษเอกพจน์เท่านั้น เพราะภาวะอันไม่กล่าววัตถุสิ่งของมีอาการอย่างเดียว. **ภูยเต เทวทตฺเตน** อันนายเทวทัตต์เป็น **เทวทตฺเตน สมฺปติ ภวนํ อิติ อตฺโถ** หมายถึง สิ่งที่นายเทวทัตต์เป็นอยู่ในขณะนี้

อตฺตโนปเท เมื่อการลงอัตตโนบท **ยปฺปจฺจเย จ** และเมื่อการลง ย ปัจจัย **ปจธาตุโต** หลังจาก ปจ ธาตุ **กมฺมนิ** ในกัมมการกะ **กเต** อันนักศึกษากระทำไว้แล้ว, **ยสฺสาติ** เมื่อบทว่า "ยสฺส" **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่ **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ

เมื่อการลงอัตตโนบท และ ย ปัจจัย หลังจาก ปจ ธาตุ ในกัมมการกะแล้ว, เมื่อบทว่า "ยสฺส" เปลี่ยนวิภัตติจากบทว่า โย ตามไปอยู่

๔๔๗. ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

จวคฺคยการวการตฺตํ การอาเทศเป็น จวรรค ยอักษร และวอักษร **ตสฺส ยสฺส** แห่ง ย ปัจจัยนั้น **สธาตฺวนฺตสฺส** พร้อมกับพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ย ปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จวรรค ยอักษร และ วอักษร บ้าง

จวคฺคยการวการตฺตํ การอาเทศเป็น จวรรค ยอักษร และวอักษร **ตสฺส ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัยนั้น **ภาวกมฺมวิสยสฺส** อันเป็นไปในภาวะและกัมมะ **ธาตฺวนฺเตน สห** พร้อมกับพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ **โหติ** ย่อมมี **ยถาสมฺภวํ** ตามความเป็นไปได้. **จ** ก็

วาสทฺโท วาศัพท์ **อิวณฺณาคโม วาติ อิโต** จากสูตรนี้ว่า “อิวณฺณาคโม วา” **อนุวตฺเตตพฺโพ** อันนักศึกษาควรให้ตามมา **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **สีหคติยา** โดยวิธีเหมือนราชสีห์เหลียวหลัง. **โส จ** และวาศัพท์นั้น **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **เตน** เพราะเหตุนั้น (วุตฺตํ คำอันท่านกล่าวไว้แล้ว) อิติ ว่า

อาเทศ ย ปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จวรรค ยอักษร และ วอักษร ตามสมควร บ้าง, ควรให้ วา ศัพท์ จากสูตรนี้ว่า “อิวณฺณาคโม วา” ตามมาในสูตรนี้ด้วย โดยวิธีเหมือนราชสีห์เหลียวหลัง และวาศัพท์นั้นก็มีอรรถกล่าวกำหนด ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

จวคฺโค การอาเทศเป็น จวรรค **จตวคฺคานํ** แห่ง จวรรค และ ตวรรค ทั้งหลาย **ยวตฺตนํ จ** และการอาเทศเป็น ยอักษร และ วอักษร **รวานํ** แห่ง รอักษร และ วอักษรทั้งหลาย **ธาตฺวนฺตานํ** อันเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ **สยปฺปจฺจยานํ** พร้อมด้วย ย ปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ.

มีการอาเทศ จวรรค และ ตวรรค อันเป็นพยัญชนะที่สุดธาตุ กับ ย ปัจจัย เป็น จวรรค, อาเทศ ร และ ว อันเป็นพยัญชนะที่สุดธาตุ กับ ย ปัจจัย เป็น ย และ ว ตามลำดับ

จกาเร เมื่อการอาเทศเป็น จ อักษร **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **จวคฺคาทิตฺตา** เพราะความเป็นจวรรคเป็นต้น **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ **ทฺวิตฺตํ** ความเป็น ๒ อักษร **จการสฺส** แห่งจอักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ปร เทฺวภาโว ฐาเนติ** ด้วยสูตรว่า “ปร เทฺวภาโว ฐาเน”.

เพราะพยัญชนะที่สุดธาตุเป็นจวรรคเป็นต้น เมื่ออาเทศเป็น จ แล้ว ซ้อน จฺ ด้วยสูตรว่า “ปร เทฺวภาโว ฐาเน”.

ปจฺจเต โอทโน เทวทตฺเตน ข้าวอันนายเทวทัตต์หุงอยู่

เร การอาเทศเป็น เร **ปรฐมปุริสพหุวจนสฺส** แห่งปฐมบุรุษพหูพจน์ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ครุปุพฺพรสฺสโต** จากรัสสะที่มีครุอยู่หน้า **โหติ** ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น.

มีการอาเทศ ปฐมบุรุษพหูพจน์ (คือ อนฺเต) ที่อยู่หลังจากรัสสะที่มีครุอยู่หน้า เป็น เร ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น.

ปจฺจเร ปจฺจนฺเต, ปจฺจเส ปจฺจวฺเห, ปจฺเจ ปจฺจามฺเห หุงอยู่

ปรสฺสปทาเทเส ในรูปที่อาเทศเป็นปรัสสบท **ปจฺจติ ปจฺจนฺติ, ปจฺจสิ ปจฺจถ, ปจฺจามิ ปจฺจาม.**

กมฺมกตฺตริ ในกัมมกัตตุ **ตถา** ก็เหมือนอย่างนั้น **ปจฺจเต โอทโน สยเมว** ข้าวย่อมสุกเองเทียว, **ปจฺจนฺเต, ปจฺจติ ปจฺจนฺติ วา อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อตฺตโนปเท เมื่ออัตตโนบท **ยปฺปจฺจเย จ** และเมื่อ ย ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำไว้แล้ว **คมิโต** หลังจาก คมฺ ธาตุ **กมฺมนิ** ในกัมมการกะ, **ธาตูหิ ตสฺมึ เยติ จ** บทว่า "ธาตูหิ" "ตสฺมึ" และ "เย" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

เมื่อลงอัตตโนบทและ ย ปัจจัย หลังจาก คมฺ ธาตุ ในกัมมการกะแล้ว, บทว่า "ธาตูหิ" "ตสฺมึ" และ "เย" ตามไป

๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา. (๒ บท, อาคมวิธิสูตร)

ตสฺมึ เย เพราะ ย ปัจจัยนั้น **อิวณฺณาคโม** อิวัณณะอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **วา** บ้าง.

เพราะ ย ปัจจัยนั้น ลง อิ อี อาคม หลังจากธาตุทั้งหลาย บ้าง

ตสฺมึ ภาวกมฺมวิสเย ยปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ย ปัจจัยข้างหลังอันเป็นไปในภาวะและกัมมะนั้น **อิวณฺณาคโม** อิวัณณะอาคม **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **วา** บ้าง. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อีการาคโม** อีอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีเนื้อความกล่าวกำหนด. **จฺฉาเทโส** การอาเทศ มฺ เป็น จฺฉฺ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ย ปัจจัยในภาวะและกัมมะนั้น ลง อิ อี อาคม หลังจากธาตุทั้งหลาย บ้าง, จึงลง อี อักษรอาคม, วาศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถกล่าวกำหนด, มีการอาเทศ มฺ เป็น จฺฉฺ

คจฺฉียเต คาโม เทวทตฺเตน หมู่บ้านอันนายเทวทัตต์ไปอยู่, **คจฺฉียนฺเต, คจฺฉียเส คจฺฉียวฺเห, คจฺฉีเย คจฺฉียามฺเห.**

จฺฉาเทสาภาเว ในรูปที่ไม่มีการอาเทศเป็น จฺฉฺ, **ธาตูหิ โย วาติ จ** บทว่า "ธาตูหิ" "โย" และ "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๔๙. ปุพฺพรูปญฺจ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โย ยปัจจัย (**ปโร**) อันอยู่ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **ปุพฺพรูปํ** ซึ่งความมีรูปเหมือนกับอักษรตัวหน้า **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุทั้งหลาย อาเทศ ย ปัจจัย เป็นปุพพรูป บ้าง

อิทํ สูตรนี้ (**วิธานํ**) เป็นวิธี **ปรสฺส** ของอุทาหรณ์อื่น **เหฏฺฐานุตฺเตหิ** (**อุทาหรเณหิ**) จากอุทาหรณ์ทั้งหลายอันสูตรข้างล่างกล่าวเอาแล้ว, **เตน** เพราะเหตุนั้น **ยปฺปจฺจโย** ยปัจจัย **ปโร** อันอยู่ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **กฏปวคฺคยการลสนฺเตหิ เอว** อันมี กวรรค ฏวรรค ปวรรค ยอักษร ลอักษร และ สอักษร อยู่สุดท้ายเท่านั้น **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **ปุพฺพรูปํ** ซึ่งความมีรูปเหมือนกับอักษรตัวหน้า **วา** บ้าง. **อิติ** เพราะฉะนั้น **มกาโร** การอาเทศเป็น ม **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **มการา** จาก มฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

สูตรนี้ เป็นวิธีของอุทาหรณ์อื่น จากอุทาหรณ์ที่สูตรข้างล่างกล่าวเอาแล้ว ดังนั้น หลังจากธาตุที่มี กวรรค ฏวรรค ปวรรค ยอักษร ลอักษร และ สอักษร อยู่สุดท้ายเท่านั้น อาเทศ ย ปัจจัย เป็นปุพพรูปบ้าง, หลังจาก มฺ จึงอาเทศ ย ปัจจัย เป็น ม

คมฺมเต คมียเต, คมฺมนฺเต คมียนฺเต, คมฺมเส คมียเส, คมฺมวฺเห คมียวฺเห, คมฺเม คมีเย, คมฺมามฺเห คมียามฺเห.

ปรสฺสปทตฺเต ในรูปที่อาเทศเป็นปรัสสบท **คจฺฉียฺยติ คจฺฉียฺยนฺติ, คจฺฉียติ คจฺฉียนฺติ** วา. **คมฺมติ คมฺมนฺติ, คมียติ คมียนฺติ.**

อิการาคเม ในรูปที่ลง อิ อักษรอาคม **คมิยฺยติ คมิยฺยนฺติ.**

ตถา ในรูปที่ลง อี อักษรอาคม ก็เหมือนกัน **ฆมฺมียติ ฆมฺมียนฺติ, อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

วตฺตมานาวิภตฺติ จบวัตตมานาวิภัตติ.

๔๕๐. ปญฺจมี ตุ อนฺตุ หิ ถ มิ ม, ตํ อนฺตํ สฺสุ วฺโห เอ อา มเส. (๒ บท, สัญญาสูตร)

ตฺวาทโย วิภัตติทั้งหลายมี ตุ เป็นต้น **ปญฺจมี** ชื่อว่าปัญจมี.

ตุ วิภัตติ เป็นต้น ชื่อว่าปัญจมี

ตฺวาทโย ทฺวาทส วิภัตติทั้งหลาย ๑๒ ตัว มี ตุ เป็นต้น **ปญฺจมีสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าปัญจมี.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี ตุ เป็นต้น ชื่อว่าปัญจมี

๔๕๑. อาณตฺยาสิฏฺเฐนุตฺตกาเล ปญฺจมี. (๓ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

ปญฺจมี ปัญจมีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อาณตฺยาสิฏฺเฐ** ในอรรถบังคับและปรารถนาดี **อนุตฺตกาเล** ในกาลอันใกล้จะมาถึง.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถบังคับและปรารถนาดี ในอนุตตกาล

ปญฺจมีวิภตฺติ ปัญจมีวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อาณตฺยตฺเถ จ** ในอรรถบังคับด้วย **อาสีสตฺเถ จ** ในอรรถปรารถนาด้วย **อนุตฺตกาเล** ในอนุตตกาล. **กาลาธิกาเร** เมื่อการตามมาไกลของ กาล ศัพท์ **สติปิ** แม้มีอยู่, **ปญฺจมี** ปัญจมีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **วิธินิมนฺตนาชฺเฌสนานุมติปตฺถนาปตฺต-กาลาทีสุ จ** ในอรรถทั้งหลายมี วิธิ นิมันตนะ อัชเฌสนะ อนุมติ ปัตถนา และ ปัตตกาละ เป็นต้นด้วย **กาลคฺคหเณน** ด้วย กาล ศัพท์ **ปุน** อีก. **อาณาปนํ** การสั่งบังคับ **อาณตฺติ** ชื่อว่าอาณัตติ, **อาสีสนํ** ความปรารถนาดี **อาสิฏฺโฐ** ชื่อว่าอาสิฏฐะ, **โส จ** และอาสิฏฐะนั้น **ปตฺถนํ** คือความปรารถนา **อตฺถสฺส** ซึ่งประโยชน์ **อิฏฺฐสฺส** อันน่าปรารถนา **อสมฺปตฺตสฺส** อันมายังไม่ถึง, **ตสฺมึ อาณตฺยาสิฏฺเฐ** ในอรรถบังคับและปรารถนาดีนั้น. **อิติ อตฺโถ** อธิบายว่า **กาลมนามสิตฺวา โหติ** ใกล้จะถึงซึ่งเวลา

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถบังคับและปรารถนา ในอนุตตกาล, เมื่อมี กาล ศัพท์ตามมาไกล จึงลงปัญจมีวิภัตติในอรรถ วิธิ (วิธีการ) นิมันตนะ (นิมนต์) อัชเฌสนะ (อ้อนวอน) อนุมติ (อนุญาต) ปัตถนา (ขอ) และ ปัตตกาละ (ถึงเวลา) เป็นต้น ด้วย กาล ศัพท์อีก, การสั่ง บังคับ ชื่อว่าอาณัตติ, ความปรารถนาดี ชื่อว่าอาสิฏฐะ อาสิฏฐะนั้น คือความปรารถนาประโยชน์อันน่าปรารถนาที่มายังไม่ถึง, ในอรรถบังคับและปรารถนานั้น คือยังไม่ถึงเวลา

ตตฺถ ในบรรดาอรรถทั้งหลายเหล่านั้น **อาสีสนตฺเถ** ในอรรถปรารถนาดี **ปญฺจมีปรสฺสปทปฐมปุริเสกวจนํ ตุ** ตุปัญจมีวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุ เอกพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง **ภูธาตุโต** หลังจาก ภู ธาตุ. **อปจฺจยวุฑฺธิอวาเทสา** การลง อ ปัจจัย การวุฑฒิ อู เป็น โอ และการอาเทศ โอ เป็น อว ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

บรรดาอรรถเหล่านั้น ในอรรถปรารถนาดี หลังจาก ภู ธาตุ ลง ตุ ปัญจมีวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกพจน์, ลง อ ปัจจัย, วุฑฒิ อู เป็น โอ, อาเทศ โอ เป็น อว

โส สุขี ภวตุ คนนั้นจงเป็นผู้มีความสุขเถิด, **เต สุขิตา ภวนฺตุ** คนทั้งหลายเหล่านั้นจงเป็นผู้มีความสุขเถิด.

อการโตติ บทว่า “อการโต” **วตฺตเต** ย่อมตามไป **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ.

๔๕๒. หิ โลปํ วา. (๓ บท, โลปวิธิสูตร)

หิ หิวิภัตติ (**ปรา**) อันอยู่ข้างหลัง **อการโต** จาก อ อักษร (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ **วา** บ้าง.

หลังจาก อ อักษร ลบ หิ วิภัตติ บ้าง

หิวิภตฺติ หิวิภัตติ **ปรา** อันอยู่ข้างหลัง **อการโต** จาก อ อักษร **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ **วา** บ้าง.

หลังจาก อ อักษร ลบ หิ วิภัตติ บ้าง

ตฺวํ สุขี ภว ภวาหิ วา ท่านจงเป็นผู้มีความสุขเถิด, **หิมฺหิ** เพราะ หิ วิภัตติ **ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี. **ตุมฺเห สุขิตา ภวถ** ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีความสุขเถิด, **อหํ สุขี ภวามิ** ข้าพเจ้าจงเป็น ผู้มีความสุขเถิด, **มยํ สุขิโน ภวาม** ข้าพเจ้าทั้งหลายจงเป็นผู้มีความสุขเถิด.

อตฺตโนปเท ในฝ”ายอัตตโนบท **โส สุขี ภวตํ, เต สุขิตา ภวนฺตํ, ตฺวํ สุขี ภวสฺสุ, ตุมฺเห สุขิตา ภววฺโห, อหํ สุขี ภเว, มยํ สุขิตา ภวามเส.**

กมฺมนิ ในกัมมะ **อนุภูยตํ ตยา, อนุภูยนฺตํ, อนุภูยสฺสุ, อนุภูยวฺโห, อนุภูเย, อนุภูยามเส. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อนุภูยฺยตุ, อนุภูยฺยนฺตุ. อนุภูยตุ, อนุภูยนฺตุ วา, อนุภูยฺยาหิ. อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ภาเว ในภาวะ **ภูยตํ** ความมี ความเป็น.

อาณตฺติยํ ในอรรถสั่งบังคับ **กตฺตริ** ในกัตตุการกะ **เทวทตฺโตทานิ โอทนํ ปจตุ** นายเทวทัตต์จงหุงข้าวเดี๋ยวนี้, **ปจนฺตุ, ปจ ปจาหิ, ปจถ, ปจามิ, ปจาม. ปจตํ, ปจนฺตํ, ปจสฺสุ, ปจวฺโห, ปเจ, ปจามเส.**

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **ยปฺปจฺจยจวคฺคาทิ** การลง ย ปัจจัย และการอาเทศเป็น จวรรคเป็นต้น (โหติ) ย่อมมี. **ปจฺจตํ โอทโน เทวทตฺเตน, ปจฺจนฺตํ, ปจฺจสฺสุ, ปจฺจวฺโห, ปจฺเจ, ปจฺจามเส. ปรสฺสปทตฺเต ปจฺจตุ, ปจฺจนฺตุ, ปจฺจ ปจฺจาหิ, ปจฺจถ, ปจฺจามิ, ปจฺจาม.**

ตถา เหมือนอย่างนั้น **โส คามํ คจฺฉตุ** ผู้นั้นจงไปสู่หมู่บ้าน, **คจฺฉนฺตุ, คจฺฉ คจฺฉาหิ, คจฺฉถ, คจฺฉามิ, คจฺฉาม. คเมตุ, คเมนฺตุ, คม คมาหิ, คเมถ, คเมมิ, คเมม. คจฺฉตํ, คจฺฉนฺตํ, คจฺฉสฺสุ, คจฺฉวฺโห, คจฺเฉ, คจฺฉามเส. ฆมฺมาเทเส** ในรูปอาเทศ คมฺ เป็น ฆมฺมฺ **ฆมฺมตุ, ฆมฺมนฺตุ อิจฺจาทิ. กมฺมนิ** ในกัมมการกะ **คจฺฉียตํ คจฺฉียตุ, คมียตํ คมียตุ, คมฺมตํ คมฺมตุ อิจฺจาทิ.**

วิธิมฺหิ ในอรรถวิธีการ **อิธ ปพฺพโต โหตุ** ภูเขาจงมีในที่นี้, **อยํ ปาสาโท สุวณฺณมโย โหตุ** ปราสาทหลังนี้จงสำเร็จด้วยทอง **อิติ อาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

นิมนฺตเน ในอรรถนิมนต์ **อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา โภชนํ** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับโภชนาหารของข้าพระองค์ด้วยเถิด, **อิธ นิสีทตุ ภวํ** ผู้เจริญจงนั่งตรงนี้.

อชฺเฌสเน ในอรรถอ้อนวอน **เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมํ** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงซึ่งพระธรรมด้วยเถิด.

อนุมติยํ ในอรรถอนุญาต **ปุจฺฉตุ ภวํ ปญฺหํ** ผู้เจริญจงถามซึ่งปัญหา, **ปวิสตุ ภวํ** ผู้เจริญจงเข้าไป, **เอตฺถ นิสีทตุ** จงนั่งตรงนี้.

ปตฺถนา ยาจนา ปัตถนาคือการขอ. **ททาหิ เม คามวรานิ ปญฺจ** จงให้ซึ่งบ้านส่วย ๕ หมู่บ้านแก่ข้าพระองค์เถิด, **เอกํ เม นยนํ เทหิ** จงให้ดวงตาข้างหนึ่งแก่ข้าพเจ้าเถิด.

ปตฺตกาเล ในอรรถถึงเวลา **สมฺปตฺโต เต กาโล กฏกรเณ** เวลาทอเสื่อมาถึงแก่ท่านแล้ว. **กฏํ กโรตุ ภวํ** ท่านผู้เจริญจงทอเสื่อ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ปญฺจมีวิภตฺติ ปัญจมีวิภัตติ **อิติ** มีเท่านี้.

๔๕๓. **สตฺตมี เอยฺย เอยฺยุํ เอยฺยาสิ เอยฺยาถ เอยฺยามิ เอยฺยาม, เอถ เอรํ เอโถ เอยฺยาวฺโห เอยฺยํ เอยฺยามฺเห.** (๒ บท, สัญญาสูตร)

เอยฺยาทโย วิภัตติทั้งหลายมี เอยฺย เป็นต้น **สตฺตมี** ชื่อว่าสัตตมี.

เอยฺย วิภัตติเป็นต้น ชื่อว่าสัตตมี

เอยฺยาทโย ทฺวาทส วิภัตติทั้งหลาย ๑๒ ตัว มี เอยฺย เป็นต้น **สตฺตมีสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าสัตตมี.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี เอยฺย เป็นต้น ชื่อว่าสัตตมี

อนุตฺตกาเลติ บทว่า "อนุตฺตกาเล" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๕๔. อนุมติปริกปฺปตฺเถสุ สตฺตมี. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

สตฺตมี สัตตมีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อนุมติปริกปฺปตฺเถสุ** ในอรรถอนุญาตและคาดคะเนทั้งหลาย **อนุตฺตกาเล** ในกาลอันใกล้จะมาถึง.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถอนุญาตและคาดคะเน ในกาลอันใกล้จะถึง

สตฺตมีวิภตฺติ สัตตมีวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อนุมตฺยตฺเถ จ** ในอรรถอนุญาตด้วย **ปริกปฺปตฺเถ จ** ในอรรถคาดคะเนด้วย **อนุตฺตกาเล** ในกาลอันใกล้จะมาถึง.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถอนุญาตและคาดคะเน ในกาลอันใกล้

สตฺตมี สัตตมีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **วิธินิมนฺตนาทีสุ จ** ในอรรถทั้งหลายมี วิธิ และ นิมันตนะเป็นต้นด้วย **อตฺถคฺคหเณน** ด้วย อตฺถ ศัพท์. **อนุชานนํ** การอนุญาต **ปรสฺส** แก่บุคคลอื่น **อิจฺฉิโต** ผู้ปรารถนา **กตฺตุํ** เพื่อกระทำ **อนุมติ** ชื่อว่าอนุมติ, **ปริกปฺปนํ** การคาดคะเน **ปริกปฺโป** ชื่อว่าปริกัปปะ, **สลฺลกฺขณํ** ได้แก่การกำหนดเหตุ **นิรูปนํ** หมายถึงการตั้งไว้ในใจ **ยทิ นาม ภเวยฺยาติ** ว่า "ถ้าหากว่าสิ่งนี้สามารถมีได้". **สมฺภเว** เมื่อความมีอยู่ **เหตุกฺริยาย** แห่งกิริยาอันเป็นเหตุ **สมฺภวปริกปฺโป** การคาดคะเนว่าจะมี **ผลกฺริยาย** แห่งกิริยาอันเป็นผล (**โหติ**) **จ** ย่อมมีด้วย.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถ การจัดการ และ การเชิญชวน เป็นต้น ด้วย อตฺถ ศัพท์, การอนุญาตให้ผู้อื่นที่ปรารถนาจะทำ ชื่อว่าอนุมติ, การคาดคะเน ชื่อว่าปริกัปปะ ได้แก่ การกำหนดเหตุ การตั้งไว้ในใจว่า "ถ้าหากว่าสิ่งนี้สามารถมีได้", เมื่อมีกิริยาเหตุ ย่อมคาดคะเนได้ว่าจะมีกิริยาผล

ตตฺถ ในบรรดาอรรถทั้งหลายเหล่านั้น **สตฺตมีปรสฺสปทปฐมปุริเสกวจนํ เอยฺย** เอยฺย สัตตมีวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง **ปริกปฺเป** ในอรรถคาดคะเน. **อปจฺจยวุทฺธาทิ** การลง อ ปัจจัย และการวุทธิ อู เป็น โอ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ปุริมสมํ** เหมือนในวิภัตติหมวดก่อน. **เอการาเทโส** การอาเทศเป็น เอ อักษร **เอยฺย เอยฺยาสิ เอยฺยามิ เอยฺยํอิติ เอเตสํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายเหล่านี้คือ เอยฺย เอยฺยาสิ เอยฺยามิ และ เอยฺยํ (**โหติ**) ย่อมมี **วิกปฺเปน** โดยไม่แน่นอน **กฺวจิ ธาตุวิภตฺตีติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุวิภตฺติ".

บรรดาอรรถเหล่านั้น ลง เอยฺย สัตตมีวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอพจน์ ในอรรถคาดคะเน, มีการลง อ ปัจจัย และการวุทธิ อู เป็น โอ เป็นต้น เหมือนในวิภัตติหมวดก่อน, อาเทศ เอยฺย เอยฺยาสิ เอยฺยามิ และ เอยฺยํ เป็น เอ บ้าง ด้วยสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุวิภตฺติ" เป็นต้น

โสทานิ กึ นุ โข ภเว ในเวลานี้ เขาจะเป็นเช่นไรหนอ, **ยทิ โส ปฐมวเย ปพฺพเชยฺย, อรหา ภเวยฺย** หากว่าเขาได้บวชในปฐมวัยไซร้ จะสามารถเป็นพระอรหันต์. **สเจ สงฺขารา นิจฺจา ภเวยฺยุํ, น นิรุชฺเฌยฺยุํ** หากว่าสังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยงไซร้ ก็ไม่ควรดับไป. **ยทิ ตฺวํ ภเวยฺยาสิ, ตุมฺเห ภเวยฺยาถ** หากท่านมีอยู่ พวกท่านก็ควรมีอยู่, **กถมหํ เทโว ภเวยฺยามิ** ทำอย่างไรเราจะได้เป็นเทวดา, **กึ นุ โข มยํ ภเวยฺยาม** พวกเราจะเป็นอย่างไรกันหนอ. **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **ภเวถ, ภเวรํ, ภเวโถ, ภเวยฺยาวฺโห.**

ตุ ส่วน **ปตฺถเน** ในอรรถปรารถนา **อหํ สุขี ภเว** ข้าพเจ้าควรมีความสุข, **พุทฺโธ ภเวยฺยํ** ควรเป็นพระพุทธเจ้า, **ภเวยฺยามฺเห.**

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **สุขํ ตยา อนุภูเยถ** ความสุขอันท่านควรเสวย, **อนุภูเยรํ, อนุภูเยโถ, อนุภูเยยฺยาวฺโห, อนุภูเย อนุภูเยยฺยํ, อนุภูเยยฺยามฺเห. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อนุภูเยยฺย, อนุภูเยยฺยุํ, อนุภูเยยฺยาสิ อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ภาเว ในภาวการกะ **ภูเยถ** ความมี ความเป็น.

วิธิมฺหิ ในอรรถการจัดการ **โส โอทนํ ปเจ ปเจยฺย** บุรุษนั้นควรหุงข้าว, **ปเจยฺยุํ, ตฺวํ ปเจ ปเจยฺยาสิ, ตุมฺเห ปเจยฺยาถ, อหํ ปเจ ปเจยฺยามิ, มยํ ปเจยฺยาม. ปเจถ ปเจรํ, ปเจโถ ปเจยฺยาวฺโห, ปเจ ปเจยฺยํ ปเจยฺยามฺเห.**

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **ปจฺเจถ ปจฺเจรํ, ปจฺเจโถ ปจฺเจยฺยาวฺโห, ปจฺเจ ปจฺเจยฺยํ ปจฺเจยฺยามฺเห. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **ปจฺเจ ปจฺเจยฺย ปจฺเจยฺยุํ, ปจฺเจยฺยาสิ อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อนุมติยํ ในอรรถอนุญาต **โส คามํ คจฺเฉ คจฺเฉยฺย** เขาควรไปสู่หมู่บ้าน. **อุํ** การอาเทศเป็น อุํ **เอยฺยุสฺส** แห่ง เอยฺยุํ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น. **คจฺฉุํ คจฺเฉยฺยุํ, ตฺวํ คจฺเฉ คจฺเฉยฺยาสิ คจฺเฉยฺยาถ, คจฺเฉ คจฺเฉยฺยามิ คจฺเฉยฺยาม. คเม คเมยฺย คมุํ คเมยฺยุํ, คเม คเมยฺยาสิ คเมยฺยาถ, คเม คเมยฺยามิ คเมยฺยาม. คจฺเฉถ คจฺเฉรํ, คจฺเฉโถ คจฺเฉยฺยาวฺโห, คจฺเฉ คจฺเฉยฺยํ คจฺเฉยฺยามฺเห. คเมถ คเมรํ. อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **คจฺฉีเยถ คมีเยถ, คจฺฉีเยรํ คมีเยรํ** อิจฺจาทิ. **ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **คจฺฉีเยยฺย คมีเยยฺย คมฺเมยฺย คมฺเมยฺยุํ** อิจฺจาทิ. **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **ฆมฺเม ฆมฺเมยฺย ฆมฺเมยฺยุํ** อิจฺจาทิ.

สตฺตมีวิภตฺติ จบสัตตมีวิภัตติ.

ปจฺจุปฺปนฺนาณตฺติปริกปฺปกาลิกวิภตฺตินโย

จบ วิธีแห่งวิภัตติอันเป็นไปในปัจจุบันกาล อาณัตติกาล และปริกัปปกาล

๔๕๕. หิยฺยตฺตนี อา อู โอ ตฺถ อํ มฺหา, ตฺถ ตฺถุํ เส วฺหํ อึ มฺหเส. (๒ บท, สัญญาสูตร)

อาอาทโย วิภัตติทั้งหลายมี อา เป็นต้น **หิยฺยตฺตนี** ชื่อว่าหิยยัตตนี.

อา วิภัตติเป็นต้น ชื่อว่าหิยยัตตนี

อาอาทโย ทฺวาทส วิภัตติทั้งหลาย ๑๒ ตัว มี อา เป็นต้น **หิยฺยตฺตนีสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าหิยยัตตนี.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี อา เป็นต้น ชื่อว่าหิยยัตตนี

อปจฺจกฺเข อตีเตติ จ บทว่า “อปจฺจกฺเข” และ “อตีเต” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๕๖. หิยฺโยปภุติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตนี. (๓ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

หิยฺยตฺตนี หิยยัตตนีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อตีเต** ในอดีตกาล **หิยฺโยปภุติ** ตั้งแต่เมื่อวาน **ปจฺจกฺเข อปจฺจกฺเข วา** อันปรากฏชัดหรือไม่ปรากฏชัดก็ตาม.

ลงหิยยัตตนีวิภัตติ ในอดีตกาลตั้งแต่เมื่อวาน จะปรากฏชัดหรือไม่ก็ตาม

หิยฺยตฺตนีวิภตฺติ หิยยัตตนีวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อตีเต กาเล** ในอดีตกาล **หิยฺโยปภุติ** ตั้งแต่เมื่อวาน **ปจฺจกฺเข วา อปจฺจกฺเข วา** อันปรากฏชัดหรือไม่ปรากฏชัดก็ตาม.

ลงหิยยัตตนีวิภัตติ ในอดีตการตั้งแต่เมื่อวาน จะปรากฏชัดหรือไม่ก็ตาม

กฺวจิ ธาตูนนฺติ จ บทว่า “กฺวจิ” และ “ธาตูนํ” **กฺวจิ ธาตุอิจฺจาทิโต** จากสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๕๗. อการาคโม หิยฺยตฺตนีอชฺชตนีกาลาติปตฺตีสุ. (๒ บท, อาคมวิธิสูตร)

หิยฺยตฺตนีอชฺชตนีกาลาติปตฺตีสุ เพราะหิยยัตตนี อัชชตนี และกาลาติปัตติวิภัตติทั้งหลาย **อการาคโม** ออักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูนํ** (อาทิมฺหิ) ในเบื้องหน้าแห่งธาตุทั้งหลาย **กฺวจิ** บ้าง.

เพราะหิยยัตตนี อัชชตนี และกาลาติปัตติวิภัตติ ลง อ อาคมหน้าธาตุ บ้าง

หิยฺยตฺตนีอชฺชตนีกาลาติปตฺติ อิติ เอตาสุ ตีสุ วิภตฺตีสุ เพราะวิภัตติทั้งหลาย ๓ หมวดเหล่านี้ คือ หิยยัตตนี อัชชตนี และกาลาติปัตติ **อการาคโม** ออักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **อาทิมฺหิ** ในเบื้องหน้า **ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลาย **กฺวจิ** บ้าง. **เจ** หากว่า (**ปุจฺฉา** คำถาม **โหติ** มีอยู่) **อิติ**ว่า **อยํ อการาคโม** ออักษรอาคมนี้ (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตฺวาทิมฺหิ** ในเบื้องหน้าของธาตุ **กถํ** ได้อย่างไร.

(**วิสชฺชนา** คำตอบ **ภเว** พึงมี **อิติ** ว่า)

สเร เมื่อสระ **ธาตฺวนฺเต** ในที่สุดแห่งธาตุ **สติปิ** แม้มีอยู่ **อยํ** (**อการาคโม**) ออักษรอาคมนี้ (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตฺวาทิโต** ในเบื้องหน้าของธาตุ **ปโยคานุโรธา**

โดยไม่ผิดจากพระพุทธพจน์ **นิรตฺถตฺตา** เพราะความไม่มีประโยชน์ **อการาคมสฺส** แห่งการลง อ อักษรอาคม **อิธ** ในที่สุดแห่งธาตุนี้ **ปุน** อีก.

เพราะวิภัตติทั้ง ๓ หมวดเหล่านี้คือ หิยยัตตนี อัชชตนี และกาลาติปัตติวิภัตติ ลง อ อาคมหน้าธาตุ บ้าง, หากมีคำถามว่า “ทำไม ออักษรอาคมนี้ จึงลงข้างหน้าธาตุ” ให้ตอบว่า

เมื่อที่สุดของธาตุมีสระอยู่ ออักษรอาคมนี้ จึงลงข้างหน้าของธาตุ โดยไม่ผิดจากพระพุทธพจน์ เพราะไม่มีประโยชน์ที่จะลง อ อักษรอาคม ในที่สุดธาตุนี้อีก

อปจฺจยวุทฺธิอวาเทสสรโลปาทิ การลง อ ปัจจัย การวุทธิ อู เป็น โอ การอาเทศ โอ เป็น อว และการลบสระเป็นต้น **วุตฺตนยเมว** มีนัยดังที่กล่าวไว้แล้วนั่นแล.

อภวา, อภวู, อภโว ได้มีแล้ว ได้เป็นแล้ว. **ออาเทโส** การอาเทศเป็น อ **โอการสฺส** แห่ง โอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง **กวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น. **อภว, อภวตฺถ, อภวํ, อภวมฺหา. อภวตฺถ, อภวตฺถุํ, อภวเส, อภววฺหํ, อภวึ, อภวมฺหเส.**

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **ยปฺปจฺจโย** ลง ย ปัจจัย. **ตยา สุขมนฺวภูยตฺถ** ความสุขอันท่านได้เสวยแล้ว. **อการาคมาภาเว** ในรูปที่ไม่ลง อ อักษรอาคม **อนุภูยตฺถ**. **ถาเทโส** การอาเทศเป็น ถ **ตฺถสฺส** แห่ง ตฺถ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น. **อนฺวภูยถ อนุภูยถ, อนฺวภูยตฺถุํ อนุภูยตฺถุํ, อนฺวภูยเส อนุภูยเส, อนฺวภูยวฺหํ อนุภูยวฺหํ, อนฺวภูยึ อนุภูยึ, อนฺวภูยมฺหเส อนุภูยมฺหเส.** **ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อนฺวภูยา อนุภูยา. อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ภาเว ในภาวการกะ **อนุภูยตฺถ.**

ตถา เหมือนอย่างนั้น **โส โอทนํ อปจา ปจา** เขาหุงแล้วซึ่งข้าว, **อปจู ปจู, อปโจ ปโจ, อปจตฺถ ปจตฺถ, อปจํ ปจํ, อปจมฺหา ปจมฺหา. อปจตฺถ ปจตฺถ, อปจตฺถุํ ปจตฺถุํ, อปจเส ปจเส, อปจวฺหํ ปจวฺหํ, อปจึ ปจึ, อปจมฺหเส ปจมฺหเส.**

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **อปจฺจถ อปจฺจตฺถ อปจฺจตฺถุํ, อปจฺจเส, อปจฺจวฺหํ, อปจฺจึ, อปจฺจมฺหเส. อปจฺจา, อปจฺจู** อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **อคจฺฉา, อคจฺฉู, อคจฺโฉ อคจฺฉ, อคจฺฉตฺถ, อคจฺฉํ, อคจฺฉมฺหา, อคจฺฉตฺถ, อคจฺฉตฺถุํ, อคจฺฉเส, อคจฺฉวฺหํ, อคจฺฉึ, อคจฺฉมฺหเส. อคมา, อคมู, อคโม อคม, อคมตฺถ, อคมํ, อคมมฺหา. อคมตฺถ, อคมตฺถุํ, อคมเส, อคมวฺหํ, อคมึ อคมมฺหเส.**

กมฺมนิ ในกัมมการกะ **อคจฺฉียตฺถ คจฺฉียตฺถ, อคมียตฺถ คมียตฺถ, อคจฺฉียตฺถุํ คจฺฉียตฺถุํ, อคมียตฺถุํ คมียตฺถุํ** อิจฺจาทิ. **ตถา** เหมือนกันนั้น **อฆมฺมา, อฆมฺมู**

อิจฺจาทิ.

หิยฺยตฺตนีวิภตฺติ จบหิยยัตตนีวิภัตติ.

๔๕๘. หิยฺยตฺตนีสตฺตมีปญฺจมีวตฺตมานา สพฺพธาตุกํ. (๒ บท, สัญญาสูตร)

หิยฺยตฺตนาทโย วิภัตติทั้งหลายมี หิยยัตตนี เป็นต้น **สพฺพธาตุกํ** ชื่อว่าสัพพธาตุกะ.

หิยยัตตนีวิภัตติเป็นต้น ชื่อว่าสัพพธาตุกะ

หิยฺยตฺตนาทโย จตสฺโส วิภตฺติโย วิภัตติทั้งหลาย ๔ หมวด มี หิยยัตตนี เป็นต้น **สพฺพธาตุกสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าสัพพธาตุกะ. อิติ เพราะเหตุนั้น อิการาคโม อิอักษรอาคม อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหีติ วุตฺโต อันท่านกล่าวด้วยสูตรว่า “อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ” น ภวติ ย่อมไม่มี หิยฺยตฺตนาทีนํ สพฺพธาตุกสญฺญตฺตา เพราะหิยยัตตนีวิภัตติเป็นต้น มีชื่อว่าสัพพธาตุกะ.

วิภัตติ ๔ หมวด มี หิยยัตตนี เป็นต้น ชื่อว่าสัพพธาตุกะ, ดังนั้น จึงไม่ลง อิ อาคม ที่ท่านกล่าวไว้ด้วยสูตรว่า “อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ” เพราะหิยยัตตนีวิภัตติเป็นต้น มีชื่อว่าสัพพธาตุกะ

สพฺพธาตุกํ สัพพธาตุกวิภัตติ **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

จบ สัพพธาตุกวิภัตติ

๔๕๙. ปโรกฺขา อ อุ เอ ตฺถ อํ มฺห, ตฺถ เร ตฺโถ วฺโห อึ มฺเห. (๒ บท, สัญญาสูตร)

ออาทโย วิภัตติทั้งหลายมี อ เป็นต้น **ปโรกฺขา** ชื่อว่าปโรกขา.

อ วิภัตติเป็นต้น ชื่อว่าปโรกขา

ออาทโย ทฺวาทส วิภัตติทั้งหลาย ๑๒ ตัว มี อ เป็นต้น **ปโรกฺขาสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าปโรกขา, **ปรํ** เบื้องหลัง **อกฺขานํ อินฺทฺริยานํ** ของอินทรีย์ทั้งหลาย **ปโรกฺขา** ชื่อว่าปโรกขา, **อยํ วิภตฺติ** วิภัตติหมวดนี้ **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **ปโรกฺขาติ** ว่า “ปโรกขา” **ตทฺทีปกตฺตา** เพราะเป็นวิภัตติที่แสดงกาลอันลับหลังของอินทรีย์นั้น.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี อ เป็นต้น ชื่อว่าปโรกขา, อื่นแห่งการรับรู้ ชื่อว่าปโรกขา, วิภัตติหมวดนี้ท่านเรียกว่า “ปโรกขา” เพราะแสดงกาลอื่นของการรับรู้นั้น

๔๖๐. อปจฺจกฺเข ปโรกฺขาตีเต. (๓ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

ปโรกฺขา ปโรกขาวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อปจฺจกฺเข อตีเต** ในอดีตกาลอันไม่ปรากฏชัด

ลง ปโรกขาวิภัตติ ในอดีตอันเลือนลาง

ปโรกฺขาวิภตฺติ ปโรกขาวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อตีเต กาเล** ในการกระทำที่เป็นอดีต

อปจฺจกฺเข อันไม่ปรากฏชัด **อินฺทฺริยาวิสยภูเต** อันไม่อยู่ในวิสัยแห่งการรับรู้ **วตฺตุโน** ของผู้กล่าว. **อติกฺกมฺม อิโต** ล่วงไปแล้ว **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อตีโต** ชื่อว่าอดีต. **อิติ อตฺโถ** อธิบายว่า **หุตฺวา อติกฺกนฺโต** เป็นแล้วจึงล่วงเลยไป.

ลง ปโรกขาวิภัตติ ในอดีตอันเลือนลาง ที่ไม่อยู่ในวิสัยแห่งการรับรู้ของผู้กล่าว, กาลที่ล่วงไปแล้ว ชื่อว่าอดีต หมายถึง เป็นแล้ว จึงล่วงเลยไป

ปโรกฺขาปรสฺสปทปฐมปุริเสกวจนํ อ อ ปโรกขาวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง **วุตฺตนเยน** ตามนัยอันกล่าวไว้แล้ว **เหฏฺฐา** ในสูตรข้างล่าง.

ลง อ ปโรกขาวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกพจน์ ตามนัยอันกล่าวไว้แล้วในสูตรก่อน

ภู อ อิตีธ ในนี้รูปว่า "ภู อ", **ธาตูนนฺติ** บทว่า "ธาตูนํ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ.

๔๖๑. กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโว. (๔ บท, อาคมวิธิสูตร)

เทฺวภาโว ความเป็นเทฺวภาวะ **อาทิวณฺณานํ** แห่งวัณณะอันเป็นตัวต้นทั้งหลาย **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย **เอกสฺสรานํ** อันมีสระอย่างเดียวกัน (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

อักษรตัวต้นของธาตุ เป็นเทฺวภาวะ โดยมีสระเหมือนกัน บ้าง

เทฺวภาโว ความเป็นเทฺวภาวะ **วณฺณานํ** แห่งวัณณะทั้งหลาย **อาทิภูตานํ** อันเป็นตัวต้น **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย **เอกสฺสรานํ** อันมีสระเดียวกัน (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

อักษรตัวต้นของธาตุ เป็นเทฺวภาวะ โดยมีสระเหมือนกัน บ้าง

อยํ กฺวจิสทฺโท กฺวจิศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถววัตถิตวิภาสา, **เตน** เพราะเหตุนั้น

ขฉเสสุ เพราะ ข ฉ ส ปัจจัยทั้งหลาย **ปโรกฺขายํ** และเพราะปโรกขาวิภัตติ **เทฺวภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ **สพฺพธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งปวงทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี (**นิจฺจํ**) แน่นอน, **อปจฺจเย** เพราะ อ ปัจจัย **เทฺวภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ **ชุโหตฺยาทิสฺสปิ** แม้แห่งชุโหตฺยาทิธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี (**นิจฺจํ**) แน่นอน, **กิจฺจาทิเก** เพราะกิจจปัจจัยเป็นต้น **เทฺวภาโว** ความเป็น เทฺวภาวะ **สพฺพธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งปวงทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

กฺวจิศัพท์นี้ มีอรรถววัตถิตวิภาสา ดังนั้น

เพราะ ข ฉ ส ปัจจัย และปโรกขาวิภัตติ ธาตุทั้งปวงเป็นเทฺวภาวะ แน่นอน, เพราะ อ วิกรณปัจจัย แม้ ชุโหตฺยาทิธาตุ ก็เป็นเทฺวภาวะ แน่นอน, เพราะกิจจปัจจัย (๕ ตัว คือ ตพฺพ อนีย ณฺย เตยฺย ริจฺจ) เป็นต้น ธาตุทั้งปวง เป็นเทฺวภาวะ บ้าง

ภูภู อ อิตีธ ในรูปนี้ว่า "ภูภู อ"

๔๖๒. ปุพฺโพพฺภาโส. (๒ บท, สัญญาสูตร)

ปุพฺโพ ส่วนข้างหน้า (**เทฺวภูตสฺส**) ของธาตุที่เป็นเทฺวภาวะแล้ว **อพฺภาโส** ชื่อว่าอัพภาสะ

ส่วนข้างหน้าของธาตุที่เป็นเทฺวภาวะ ชื่อว่าอัพภาสะ

โย ปุพฺโพ อวยโว ส่วนข้างหน้าใด **เทฺวภูตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุที่เป็นเทฺวภาวะแล้ว (**อตฺถิ**) มีอยู่, **โส** ส่วนข้างหน้า **อพฺภาสสญฺโญ โหติ** มีชื่อว่าอัพภาสะ, **อพฺภาสสญฺญา** การตั้งชื่อว่าอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** ด้วยสูตรนี้.

ส่วนข้างหน้าของธาตุที่เป็นเทฺวภาวะแล้ว ชื่อว่าอัพภาสะ จึงตั้งชื่อว่าอัพภาสะด้วยสูตรนี้

อพฺภาสคฺคหณํ อพฺภาสศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมตามไปเรื่อยๆ.

๔๖๓. อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วา. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อิวณฺโณ อกาโร จ การอาเทศเป็น อิวัณณะ และ อ อักษร **อนฺตสฺส** แห่งสระอันเป็นที่สุด **อพฺภาสสฺส** ของอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศสระที่สุดของอัพภาสะ เป็น อิวัณณะ และ อ บ้าง

อิวณฺโณ การอาเทศเป็น อิวัณณะ **อกาโร จ** และการอาเทศเป็น อ อักษร **อนฺตสฺส** แห่งสระอันเป็นที่สุด **อพฺภาสสฺส** ของอัพภาสะ **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศสระที่สุดของอัพภาสะ เป็น อิวัณณะ และ อ บ้าง

อยํ วาสทฺโท วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถววัตถิตวิภาสา, **เตน** เพราะเหตุนั้น

ขฉเสสุ เพราะ ข ฉ ส ปัจจัยทั้งหลาย **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ อักษร **อวณฺณสฺส** แห่งอวัณณะ **สคุปุสฺส** พร้อมกับ อุ ของ คุป (**โหติ**) ย่อมมี, **อี** การอาเทศเป็น อี **วาสฺส** แห่ง อา ของ วา (**โหติ**) ย่อมมี, **ปโรกฺขายํ** เพราะปโรกขาวิภัตติ **อกาโร** การอาเทศเป็น อ อักษร **ภูสฺส** แห่ง อู ของ ภู (**โหติ**) ย่อมมี, **อิเม** การอาเทศเป็น อิวัณณะ และ อ อักษรทั้งหลายเหล่านี้ **อปรสฺส** แห่งสระของอัพภาสะอื่น **น** (**โหนฺติ**) ย่อมไม่มี.

อิติ เพราะเหตุนั้น **อกาโร** การอาเทศเป็น อ อักษร **อูการสฺส** แห่ง อู อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

วาศัพท์นี้ มีอรรถววัตถิตวิภาสา ดังนั้น

(๑) เพราะ ข ฉ ส ปัจจัย อาเทศ อ อา อัพภาสะ เป็น อิ, (๒) เพราะ ข ฉ ส ปัจจัย อาเทศ อุ อัพภาสะของ คุป เป็น อิ, (๓) พราะ ข ฉ ส ปัจจัย อาเทศ อา ของ วา อัพภาสะ เป็น อี, (๔) เพราะปโรกขาวิภัตติ อาเทศ อู อัพภาสะของ ภู เป็น อ, (๕) อัพภาสะอื่นจากนี้ไม่มีการอาเทศ

ฉะนั้น จึงอาเทศ อู เป็น อ

๔๖๔. ทุติยจตุตฺถานํ ปฐมตติยา. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ปฐมตติยา การอาเทศเป็นอักษรตัวที่ ๑ และที่ ๓ ของวรรคทั้งหลาย **ทุติยจตุตฺถานํ** แห่งอักษรตัวที่ ๒ และที่ ๔ ของวรรคทั้งหลาย **อพฺภาสคตานํ** อันถึงความเป็นอัพภาสะ (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อาเทศอักษรตัวที่ ๒ และที่ ๔ ของวรรค ที่เป็นอัพภาสะ เป็นอักษรตัวที่ ๑ และที่ ๓ ของวรรค

ปฐมตติยา การอาเทศเป็นอักษรตัวที่ ๑ และที่ ๓ ทั้งหลาย **ทุติยจตุตฺถานํ** แห่งอักษรตัวที่ ๒ และที่ ๔ ของวรรคทั้งหลาย **อพฺภาสคตานํ** อันถึงความเป็นอัพภาสะ **วคฺคพฺยญฺชนานํ** อันเป็น พยัญชนะวรรค **โหนฺติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **พกาโร** การอาเทศเป็น พ อักษร **ภการสฺส** แห่ง ภ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศอักษรตัวที่ ๒ และที่ ๔ ของวรรค ที่เป็นอัพภาสะ เป็นอักษรตัวที่ ๑ และที่ ๓ ของวรรค, ดังนั้น จึงอาเทศ ภ เป็น พ

๔๖๕. พฺรูภูนมาหภูวา ปโรกฺขายํ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ปโรกฺขายํ เพราะปโรกขาวิภัตติ **อาหภูวา** การอาเทศเป็น อาห และ ภูว ทั้งหลาย **พฺรูภูนํ** แห่ง พฺรู และ ภู ธาตุทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะปโรกขาวิภัตติ อาเทศ พฺรู ธาตุ เป็น อาห และอาเทศ ภู ธาตุ เป็น ภูว

ปโรกฺขาวิภตฺติยํ เพราะปโรกขาวิภัตติ **เอเต อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้ **อาหภูวอิติ** คือ อาห และ ภูว **เอเตสํ ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้ **พฺรูภูอิติ** คือ พฺรู และ ภู **โหนฺติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ภูวอาเทโส** การอาเทศเป็น ภูว **ภูสทฺทสฺส** แห่ง ภู ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหีติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ”.

เพราะปโรกขาวิภัตติ อาเทศ พฺรู ธาตุ เป็น อาห และอาเทศ ภู ธาตุ เป็น ภูว, ดังนั้น จึงอาเทศ ภู เป็น ภูว, ลบสระเป็นต้น ด้วยสูตรว่า “สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ” เป็นต้น

โส กิร ราชา พภูว ทราบว่า เขาได้เป็นพระราชาแล้ว, **เต กิร พภูวุ, ตฺวํ กิร พภูเว.**

ธาตูหีติ บทว่า “ธาตูหิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป, **กฺวจิคฺคหณํ จ** และ กฺวจิ ศัพท์ **วตฺตเต** ย่อมตามไป **สีหคติยา** โดยสีหคตินัย.

บทว่า “ธาตูหิ” ตามไป, กฺวจิศัพท์ ตามไป เหมือนราชสีห์เหลียวหลัง

๔๖๖. อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ. (๒ บท, อาคมวิธิสูตร)

อสพฺพธาตุกมฺหิ เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ **อิการาคโม** อิอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **กฺวจิ** บ้าง.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ ลง อิ อาคม หลังจากธาตุทั้งหลาย บ้าง

สพฺพสฺมึ อสพฺพธาตุกมฺหิ ปเร เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติทั้งปวงข้างหลัง **อิการาคโม** การลง อิ อักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **กฺวจิ** บ้าง.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติทั้งปวงข้างหลัง ลง อิ อาคม หลังจากธาตุทั้งหลาย บ้าง

อสพฺพธาตุเก เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ **พฺยญฺชนาทิมฺหิ เอว** อันขึ้น ต้นด้วยด้วยพยัญชนะเท่านั้น **อยํ อาคโม** อิอาคมนี้ (**โหติ**) ย่อมลง, **พฺยญฺชนาโทปิ** แม้เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติอันขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ **อยํ อาคโม** อิอาคมนี้ **โน สิยา** ย่อมไม่ลง **กฺวจิ** บ้าง **กฺวจาธิการโต** เพราะการตามมาของ กฺวจิ ศัพท์.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติอันขึ้นต้นด้วยด้วยพยัญชนะเท่านั้น จึงลงอิอาคม, แม้เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติอันขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ก็ไม่ลง อิอาคมตัวนี้ บ้าง เพราะมี กฺวจิ ศัพท์ ตามมา

จ สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **จตสฺโส วิภตฺติโย** วิภัตติทั้งหลาย ๔ หมวด **ตทญฺญา** อื่นจากสัพพธาตุกวิภัตตินั้น **วุจฺจนฺติ** ย่อมถูกเรียก **อสพฺพธาตุกนฺติ** ว่า “อสัพพธาตุกะ” **น สพฺพธาตุกํ อสพฺพธาตุกมิติ กตฺวา** เพราะกระทำซึ่งวิเคราะห์อรรถว่า “ไม่ใช่สัพพธาตุกะ จึงชื่อว่าอสัพพธาตุกะ” **หิยฺยตฺตนีสตฺตมีปญฺจมีวตฺตมานา สพฺพธาตุกนฺติ หิยฺยตฺตนีอาทีนํ สพฺพธาตุกสญฺญาย วุตฺตตฺตา** และเพราะความที่วิภัตติทั้งหลายมีหิยยัตตนีเป็นต้น ถูกเรียกแล้วโดยชื่อว่า “สัพพธาตุกะ” ด้วยสูตรว่า “หิยฺยตฺตนีสตฺตมีปญฺจมีวตฺตมานา สพฺพธาตุกํ”.

สำหรับในสูตรนี้ ท่านเรียกวิภัตติ ๔ หมวด อื่นจากสัพพธาตุกวิภัตตินั้น ว่า “อสัพพธาตุกะ” เพราะทำวิเคราะห์อรรถว่า “ไม่ใช่สัพพธาตุกะ จึงชื่อว่าอสัพพธาตุกะ” อย่างหนึ่ง และเพราะหิยยัตตนีวิภัตติเป็นต้น ถูกเรียกชื่อว่า “สัพพธาตุกะ” ด้วยสูตรว่า “หิยฺยตฺตนีสตฺตมีปญฺจมีวตฺตมานา สพฺพธาตุกํ” อีกอย่างหนึ่ง

ตุมฺเห กิร พภูวิตฺถ ได้ยินว่าท่านทั้งหลายเป็นแล้ว, **อหํ กิร พภูวํ, มยํ กิร พภูวิมฺห**. **อตฺตโนปเท** ในฝ่ายอัตตโนบท **โส พภูวิตฺถ, พภูวิเร, พภูวิตฺโถ, พภูวิวฺโห, พภูวึ, พภูวิมฺเห**.

กมฺมนิ ในกัมมรูป **อตฺตโนปเท** ในฝ่ายอัตตโนบท **อีการาคมยปฺปจฺจยิการาคมา** การลง อี อักษรอาคม การลง ย ปัจจัย และการลง อิ อักษรอาคมทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **อนุพภูวียิตฺถ**. **อสพฺพธาตุกมฺหิ** ในอสัพพธาตุกวิภัตติ **โลเป** เมื่อการลบไป **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ” **อิวณฺณาคโม** อิวัณณะอาคม **น ภวติ** ย่อมไม่มี. **ตยา กิร อนุพภูวิตฺถ, อนุพภูวิเร**. **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ภาเว ในภาวรูป **พภูวียิตฺถ พภูวิตฺถ วา**.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **ปปจ, ปปจุ, ปปเจ, ปปจิตฺถ, ปปจํ, ปปจิมฺห. ปปจิตฺถ, ปปจิเร, ปปจิตฺโถ, ปปจิวฺโห, ปปจึ, ปปจิมฺเห**.

กมฺมนิ ในกัมมรูป **ปปจฺจิตฺถ, ปปจฺจิเร อิจฺจาทิ. ตถา ปปจฺจ, ปปจฺจุ. อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

คติมฺหิ ในคมุธาตุ **เทฺวภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทิวณฺณานนฺติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจาทิวณฺณานํ". **อพฺภาสสญฺญา** การตั้งชื่อว่าอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี **ปุพฺโพพฺภาโสติ** ด้วยสูตรว่า "ปุพฺโพพฺภาโส".

อพฺภาเสติ บทว่า "อพฺภาเส" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

จวคฺโค การอาเทศเป็นจวรรค **กวคฺคสฺส** แห่งกวรรค (**วตฺตมานสฺส**) อันเป็นไปอยู่ **อพฺภาเส** ในอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ กวรรค ในอัพภาสะ เป็น จวรรค

จวคฺโค การอาเทศเป็นจวรรค **กวคฺคสฺส** แห่งกวรรค **วตฺตมานสฺส** อันเป็นไปอยู่ **อพฺภาเส** ในอัพภาสะ **โหติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ชกาโร** การอาเทศเป็น ช **คการสฺส** แห่ง ค อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **ปฐมปุริเสกวจนมฺหิ** เพราะปฐมบุรุษเอกพจน์ **ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ **อนพฺภาสสฺส** แห่งสระอันไม่ใช่อัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

อาเทศ กวรรค อันเป็ไปในอัพภาสะ เป็น จวรรค, ดังนั้น จึงอาเทศ ค เป็น ช, เพราะ อ วิภัตติ ปฐมบุรุษ เอกพจน์ ทีฆะ อ ที่ไม่ใช่อัพภาสะ เป็น อา ด้วย "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น

โส คามํ ชคาม กิร ทราบว่า เขาไปแล้วสู่หมู่บ้าน, **ชคม วา, ชคมุ, ชคเม, ชคมิตฺถ, ชคมํ, ชคมิมฺห. ชคมิตฺถ, ชคมิเร, ชคมิตฺโถ, ชคมิวฺโห, ชคมึ, ชคมิมฺเห**.

กมฺมนิ ในกัมมรูป **ชคมียิตฺถ ชคมิตฺถ วา. อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ปโรกฺขาวิภตฺติ จบปโรกขาวิภัตติ.

๔๖๘. อชฺชตนี อี อุํ โอ ตฺถ อึ มฺหา, อา อู เส วฺหํ อํ มฺเห. (๒ บท, สัญญาสูตร)

อีอาทโย วิภัตติทั้งหลายมี อี เป็นต้น **อชฺชตนี** ชื่อว่าอัชชตนี.

อี วิภัตติเป็นต้น ชื่อว่าอัชชตนี

อีอาทโย ทฺวาทส วิภัตติทั้งหลาย ๑๒ ตัว มี อี เป็นต้น **อชฺชตนีสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่าอัชชตนี, **ภโว** กาลอันเป็นอยู่ **อชฺช** ในวันนี้ **อชฺชตโน** ชื่อว่าอัชชตนะ, **อยํ วิภตฺติ**

วิภัตติหมวดนี้ **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **อชฺชตนีติ** ว่า "อัชชตนี" **ตทฺทีปกตฺตา** เพราะเป็นวิภัตติที่แสดงกาลอันเป็นอยู่ในวันนี้.

วิภัตติ ๑๒ ตัว มี อี เป็นต้น ชื่อว่าอัชชตนี, กาลที่เป็นอยู่ในวันนี้ ชื่อว่าอัชชตนะ, วิภัตติหมวดนี้ท่านเรียกว่า "อัชชตนี" เพราะแสดงกาลอันเป็นอยู่ในวันนี้

อปจฺจกฺเข อตีเต ปจฺจกฺเขติ จ บทว่า "อปจฺจกฺเข" "อตีเต" และ "ปจฺจกฺเข" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๖๙. สมีเปชฺชตนี. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

อชฺชตนี อัชชตนีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **สมีเป อตีเต** ในอดีตกาลอันใกล้ **ปจฺจกฺเข จ อปจฺจกฺเข จ** ทั้งปรากฏชัดและไม่ชัด.

ลงอัชชตนีวิภัตติ ในอดีตกาลอันใกล้ ทั้งปรากฏชัดและไม่ชัด

อชฺชตนีวิภตฺติ อัชชตนีวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อตีเต กาเล** ในอดีตกาล **สมีเป สมีปโต ปฏฺฐาย** ตั้งแต่กาลอันใกล้ **อชฺชปฺปภุติ** คือเริ่มตั้งแต่วันนี้ **ปจฺจกฺเข จ อปจฺจกฺเข จ** ทั้งปรากฏชัดและไม่ชัด. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อชฺชตนีปรสฺสปทปฐมปุริเสกวจนํ อี** อีอัชชตนีวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง.

ลงอัชชตนีวิภัตติ ในอดีตกาล ตั้งแต่กาลอันใกล้ คือเริ่มตั้งแต่วันนี้ ทั้งปรากฏชัดและไม่ชัด, ดังนั้น จึงลง อี อัชชตนีวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกพจน์

อการาคโม การลง อ อักษรอาคม **วุทฺธาทิ จ** และการวุทธิเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน, **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ **อีมฺหาทิวิภตฺตีนํ** แห่ง อี และ มฺหา วิภัตติเป็นต้นทั้งหลาย **อิตฺถออาเทสา จ** และการอาเทศเป็น อิ ตฺถ และ อ **โออาอํวจนานํ** แห่ง โอ อา และ อํ วิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตุวิภตฺตีติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุวิภตฺติ", **สรโลปาทิ** การลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ลง อ อาคม และวุทธิ อู เป็น โอ เป็นต้น เหมือนเดิม, รัสสะ อี วิภัตติเป็น อิ มฺหา เป็น มฺห เป็นต้น และอาเทศ โอ วิภัตติ เป็น อิ อา เป็น ตฺถ อํ เป็น อ ด้วยสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น, ลบสระเป็นต้น

โส อภวิ อภวี วา. **อการาคมาภาเว** ในรูปที่ไม่มีการลง อ อักษรอาคม **ภวิ.**

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **มณฺฑูกคติยา** โดยวิธีเหมือนกบกระโดด.

๔๗๐. สพฺพโต อุํ อึสุ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อึสุ การอาเทศเป็น อึสุ **อุํ** แห่ง อุํ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **สพฺพโต** จากธาตุทั้งปวง (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุทั้งปวง อาเทศ อุํ เป็น อึสุ บ้าง

อึสฺวาเทโส การอาเทศเป็น อึสุ **อุํวิภตฺติสฺส** แห่ง อุํ วิภัตติ **สพฺเพหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปลายทั้งปวง **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุทั้งปวง อาเทศ อุํ วิภัตติ เป็น อึสุ บ้าง

เต อภวึสุ ภวึสุ วา, อภวุํ ภวุํ วา, ตฺวํ อภวิ ภวิ วา, อภโว ภโว วา, ตุมฺเห อภวิตฺถ ภวิตฺถ วา. อิการาคโม ลง อิ อักษรอาคม. **อหํ อภวึ ภวึ วา, มยํ อภวิมฺห ภวิมฺห วา, อภวิมฺหา ภวิมฺหา วา. โส อภวิตฺถ ภวิตฺถ วา, อภวา ภวา วา, อภวู ภวู วา, อภวิเส ภวิเส วา, อภวิวฺหํ ภวิวฺหํ วา, อภวํ ภวํ วา, อภว ภว วา, อภวิมฺเห ภวิมฺเห วา.**

กมฺมนิ ในกัมมรูป **ยปฺปจฺจยโลเป** เมื่อการลบซึ่ง ย ปัจจัย (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **วุทฺธิอวาเทสาทิ** การวุทธิและการอาเทศเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **สุขํ ตยา อนุภวิตฺถ อนฺวภูยิตฺถ อนุภูยิตฺถ วา อิจฺจาทิ. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **ตยา อนฺวภูยิ อนุภูยิ อนฺวภูยี อนุภูยี วา, อนฺวภูยึสุ อนุภูยึสุ อนฺวภูยุํ อนุภูยุํ, ตฺวํ อนฺวภูยิ อนุภูยิ, ตุมฺเห อนฺวภูยิตฺถ อนุภูยิตฺถ, อหํ อนฺวภูยึ อนุภูยึ, มยํ อนฺวภูยิมฺห อนุภูยิมฺห อนฺวภูยิมฺหา อนุภูยิมฺหา วา. ภาเว** ในภาวรูป **อภวิตฺถ อภูยิตฺถ ตยา.**

โส อปจิ ปจิ อปจี ปจี วา, เต อปจึสุ ปจึสุ อปจุํ ปจุํ, ตฺวํ อปจิ ปจิ อปโจ ปโจ วา, ตุมฺเห อปจิตฺถ ปจิตฺถ, อหํ อปจึ ปจึ, มยํ อปจิมฺห ปจิมฺห อปจิมฺหา ปจิมฺหา วา. โส อปจิตฺถ ปจิตฺถ อปจา ปจา วา, อปจู ปจู, อปจิเส ปจิเส, อปจิวฺหํ ปจิวฺหํ, อปจํ ปจํ อปจ ปจ วา, อปจิมฺเห ปจิมฺเห.

กมฺมนิ ในกัมมรูป **อปจฺจิตฺถ ปจฺจิตฺถ อิจฺจาทิ. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อปจฺจิ ปจฺจิ อปจฺจี ปจฺจี วา, อปจฺจึสุ ปจฺจึสุ อปจฺจุํ ปจฺจุํ, อปจฺจิ ปจฺจิ อปจฺโจ ปจฺโจ วา, อปจฺจิตฺถ ปจฺจิตฺถ, อปจฺจึ ปจฺจึ, อปจฺจิมฺห ปจฺจิมฺห อปจฺจิมฺหา ปจฺจิมฺหา วา.**

โส คามํ อคจฺฉี คจฺฉี อคจฺฉิ คจฺฉิ วา, เต อคจฺฉึสุ คจฺฉึสุ อคจฺฉุํ คจฺฉุํ, ตฺวํ อคจฺฉิ คจฺฉิ อคจฺโฉ คจฺโฉ วา, ตุมฺเห อคจฺฉิตฺถ คจฺฉิตฺถ, อหํ อคจฺฉึ คจฺฉึ, มยํ อคจฺฉิมฺห คจฺฉิมฺห อคจฺฉิมฺหา คจฺฉิมฺหา วา.

ญฺฉาเทโส การอาเทศเป็น ญฺฉ **จฺฉสฺส** แห่ง จฺฉ **คมิสฺส** ของ คมฺ ธาตุ **อชฺชตนิมฺหิ** ในอัชชตนีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ” **อคญฺฉิ คญฺฉิ อคญฺฉี คญฺฉี วา, เต อคญฺฉึสุ คญฺฉึสุ อคญฺฉุํ คญฺฉุํ, ตฺวํ อคญฺฉิ คญฺฉิ อคญฺโฉ คญฺโฉ วา, ตุมฺเห อคญฺฉิตฺถ คญฺฉิตฺถ, อหํ อคญฺฉึ คญฺฉึ, มยํ อคญฺฉิมฺห คญฺฉิมฺห อคญฺฉิมฺหา คญฺฉิมฺหา วา.**

จฺฉาเทสาภาเว ในรูปไม่มีการอาเทศเป็น จฺฉ **โส อคมิ คมิ อคมี คมี วา. สาคเม** เมื่อการลง สฺ อาคม (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ภาวนิทฺเทเสน** ด้วยภาวนิทเทสะ (แสดงความเป็น) **กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหีติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า "กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหิ" **สตฺตมชฺชตนิมฺหีติ โยควิภาเคน วา** หรือด้วยการแบ่งสูตร "สตฺตมชฺชตนิมฺหิ" **อาการาคโม** อาอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ". **อคมาสิ. อํสฺวาเทโส** การอาเทศเป็น อํสฺ **อุํวจนสฺส** แห่ง อุํ วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง, **ตฺถมฺเหสุ** เพราะ ตฺถ และ มฺหา วิภัตติ **อุ จาคโม** การลง อุ อาคมด้วย (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง. **อคมึสุ คมึสุ อคมํสุ คมํสุ อคมุํ คมุํ, ตฺวํ อคมิ คมิ อคโม คโม วา, อคมิตฺถ คมิตฺถ อคมุตฺถ คมุตฺถ. อหํ อคมึ คมึ, อคมิมฺห คมิมฺห อคมุมฺห คมุมฺห อคมิมฺหา วา.**

จ อนึ่ง **อชฺชตนิมฺหิ** เพราะอัชชตนีวิภัตติ **คาเทโส** การอาเทศเป็น คา **คมิสฺส** แห่ง คมฺ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ". **โส อชฺฌคา. ปรโลโป** ลบสระหลัง. **เต อชฺฌคุํ, ตฺวํ อชฺฌโค, ตุมฺเห อชฺฌคุตฺถ, อหํ อชฺฌคึ, มยํ อชฺฌคุมฺห.**

อตฺตโนปเท ในฝ"ายอัตตโนบท **โส อคจฺฉิตฺถ คจฺฉิตฺถ อคญฺฉิตฺถ คญฺฉิตฺถ อิจฺจาทิ. จฺฉาเทสาภาเว** ในรูปไม่มีการอาเทศเป็น จฺฉ **โส อคมิตฺถ คมิตฺถ อคมา คมา, เต อคมู คมู อชฺฌคู อคู, ตฺวํ อคมิเส คมิเส, อคมิวฺหํ คมิวฺหํ, อหํ อคมํ คมํ อคม คม อชฺฌคํ วา, อคมิมฺเห คมิมฺเห.**

กมฺเม ในกัมมรูป **คาโม อคจฺฉียิตฺถ เตน คจฺฉียิตฺถ อคญฺฉียิตฺถ คญฺฉียิตฺถ อคมียิตฺถ คมียิตฺถ อคมิตฺถ คมิตฺถ อิจฺจาทิ.** ปรสฺสปทตฺเต ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อคจฺฉียิ คจฺฉียิ วา, อคมียิ คมียิ วา, อคจฺฉียุํ อคมียุํ วา.** ตถา **อฆมฺมียิ, อฆมฺมียึสุ อิจฺจาทิ.**

หิยฺยตฺตนี อชฺชตนีติ จ บทว่า "หิยฺยตฺตนี" และ "อชฺชตนี" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๗๑. มาโยเค สพฺพกาเล จ. (๓ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

หิยฺยตฺตนีอชฺชตนี หิยยัตตนีและอัชชตนีวิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **มาโยเค** ในที่ประกอบด้วย มา ศัพท์ **สพฺพกาเล** ในกาลทั้งปวง

ในที่ประกอบด้วย มา ศัพท์ ลงหิยยัตตนีและอัชชนีวิภัตติ ในกาลทั้งปวง

มาโยโค การประกอบด้วย มา ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **ยทา** ในกาลใด, **ตทา** ในกาลนั้น **หิยฺยตฺตนีอชฺชตนีวิภตฺติโย** หิยยัตตนีและอัชชตนีวิภัตติทั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง **สพฺพกาเลปิ** แม้ในกาลทั้งปวง. **ปญฺจมี จ** ปัญจมีวิภัตติด้วย (**โหติ**) ย่อมลง **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **หิยฺยตฺตนชฺชตนีปญฺจมีวิภตฺติโย** หิยยัตตนี อัชชตนี และปัญจมีวิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง

มา ภวติ, มา ภวา, มา ภวิสฺสตีติ วา อตฺเถ ในอรรถว่า "ย่อมไม่มี ไม่มีแล้ว หรือ จักไม่มี", **เสสํ** วิธีที่เหลือ **เนยฺยํ** นักศึกษาสามารถทำต่อไปได้.

ในกาลใด ประกอบด้วย มา ศัพท์ ในกาลนั้น ลงหิยยัตตนีและอัชชนีวิภัตติ ในกาลทั้งปวง, และลงปัญจมีวิภัตติ ด้วย จ ศัพท์, จึงลง หิยยัตตนี อัชชตนี และปัญจมีวิภัตติ ในอรรถว่า "อย่าได้มี", ที่เหลือทำได้เอง

มา ปจา, มา ปจี, มา ปจตุ. มา คจฺฉา, มา คจฺฉี, มา คจฺฉตุ. มา กญฺจิ ปาปมาคมา, มา อคมิ, มา คมา, มา คมี, มา คเมตุ, ตฺวํ มา คจฺโฉ, มา คจฺฉิ, มา คจฺฉาหิ อิจฺจาทิ.

อตีตกาลิกวิภตฺติ จบวิภัตติอันประกอบในอดีตกาล.

๔๗๒. ภวิสฺสนฺตี สฺสติ สฺสนฺติ สฺสสิ สฺสถ สฺสามิ สฺสาม, สฺสเต สฺสนฺเต สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามฺเห. (๒ บท, สัญญาสูตร)

สฺสติอาทโย วิภัตติทั้งหลายมี สฺสติ เป็นต้น **ภวิสฺสนฺตี** ชื่อว่าภวิสสันตี.

สฺสติ วิภัตติเป็นต้น ชื่อว่าภวิสสันตี

ภวิสฺสนฺตีสญฺญา การตั้งชื่อว่าภวิสสันตี **วจนานํ** แห่งวิภัตติทั้งหลาย **ทฺวาทสนฺนํ** ๑๒ ตัว **สฺสตฺยาทีนํ** มี สฺสติ เป็นต้น **โหติ** ย่อมมี. **ภวิสฺสติ** จักมี **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ภวิสฺสนฺโต** ชื่อว่าภวิสสันตะ. **อยํ วิภตฺติ** วิภัตติหมวดนี้ **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **ภวิสฺสนฺตีติ** ว่า "ภวิสสันตี" **ตํกาลทีปกตฺตา** เพราะเป็นวิภัตติที่แสดงกาลอันจักมี.

มีการตั้งชื่อวิภัตติ ๑๒ ตัว มี สฺสติ เป็นต้น ว่าภวิสสันตี, กาลอันจักมี ชื่อว่าภวิสสันตะ, วิภัตติหมวดนี้ ถูกเรียกว่า "ภวิสสันตี" เพราะเป็นวิภัตติที่แสดงกาลอันจักมี

๔๗๓. อนาคเต ภวิสฺสนฺตี. (๒ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

ภวิสฺสนฺตี ภวิสสันตีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อนาคเต กาเล** ในอนาคตกาล.

ลงภวิสสันตีวิภัตติ ในอนาคตกาล

ภวิสฺสนฺตีวิภตฺติ ภวิสสันตีวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อนาคเต กาเล** ในอนาคตกาล.

ลงภวิสสันตีวิภัตติ ในอนาคตกาล

ภวิสฺสนฺตี ภวิสสันตีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อตีเตปิ** แม้ในอดีตกาล **ตํกาลวจนิจฺฉยา** เพราะปรารถนากล่าวซึ่งอดีตกาลนั้น **อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ"

ลงภวิสสันตีวิภัตติ แม้ในอดีตกาล เพราะต้องการกล่าวให้เป็นอดีตกาล ในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า "อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ"

น อาคโต ยังไม่มา **อนาคโต** ชื่อว่าอนาคต, **อิติ อตฺโถ** อธิบายว่า "**ปจฺจยสามคฺคิยํ** เมื่อความพร้อมแห่งเหตุ **สติ** มีอยู่ **อุปฺปชฺชนารโห** ความสมควรแก่การเกิดขึ้น **อายตึ** ในกาลข้างหน้า (**ภวิสฺสติ**) จักมี". **อิการาคโม** การลง อิ อาคม **วุทฺธิอวาเทสา** การวุทธิและการอาเทศเป็น อว ทั้งหลาย **สรโลปาทิ จ** และวิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

กาลอันยังไม่มา (หรือมายังไม่ถึง) ชื่อว่าอนาคต อธิบายว่า "เมื่อมีเหตุครบ ก็จะสามารถเกิดขึ้นในวันหน้า". ลง อิ อาคม วุทธิ อู เป็น โอ อาเทศ โอ เป็น อว และลบสระเป็นต้น

ภวิสฺสติ, ภวิสฺสนฺติ, ภวิสฺสสิ, ภวิสฺสถ, ภวิสฺสามิ, ภวิสฺสาม. ภวิสฺสเต, ภวิสฺสนฺเต, ภวิสฺสเส, ภวิสฺสวฺเห ภวิสฺสํ, ภวิสฺสามฺเห.

กมฺเม ในกัมมการกะ **ยปฺปจฺจยโลโป** การลบ ย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **สุขํ ตยา อนุภวิสฺสเต, อนุภวิสฺสนฺเต, อนุภวิสฺสเส, อนุภวิสฺสวฺเห, อนุภวิสฺสํ, อนุภวิสฺสามฺเห. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อนุภวิสฺสติ เทวทตฺเตน, อนุภวิสฺสนฺติ อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น. **ภาเว** ใน ภาวการกะ **ภวิสฺสเต เตน. ยปฺปจฺจยโลปาภาเว** ในรูปไม่มีแห่งการลบ ย ปัจจัย **อนุภูยิสฺสเต, อนุภูยิสฺสนฺเต อิจฺจาทิ. ภาเว** ในภาวการกะ **ภูยิสฺสเต.**

ตถา เหมือนอย่างนั้น **ปจิสฺสติ, ปจิสฺสนฺติ, ปจิสฺสสิ, ปจิสฺสถ, ปจิสฺสามิ, ปจิสฺสาม. ปจิสฺสเต, ปจิสฺสนฺเต, ปจิสฺสเส, ปจิสฺสวฺเห, ปจิสฺสํ, ปจิสฺสามฺเห. กมฺเม** ในกัมมการกะ **ปจฺจิสฺสเต โอทโน เทวทตฺเตน, ปจฺจิสฺสนฺเต อิจฺจาทิ. ปรสฺสปทตฺเต ปจฺจิสฺสติ, ปจฺจิสฺสนฺติ, ปจฺจิสฺสสิ, ปจฺจิสฺสถ, ปจฺจิสฺสามิ, ปจฺจิสฺสาม.**

คจฺฉิสฺสติ, คจฺฉิสฺสนฺติ, คจฺฉิสฺสสิ, คจฺฉิสฺสถ, คจฺฉิสฺสามิ, คจฺฉิสฺสาม. คจฺฉิสฺสเต, คจฺฉิสฺสนฺเต, คจฺฉิสฺสเส, คจฺฉิสฺสวฺเห, คจฺฉิสฺสํ, คจฺฉิสฺสามฺเห. โส สคฺคํ คมิสฺสติ, คมิสฺสนฺติ, คมิสฺสสิ, คมิสฺสถ, คมิสฺสามิ, คมิสฺสาม อิจฺจาทิ ดังนี้เป็นต้น. **กมฺเม** ในกัมมการกะ **คจฺฉียิสฺสเต คจฺฉียิสฺสนฺเต, คจฺฉียิสฺสติ คจฺฉียิสฺสนฺติ วา, คมียิสฺสเต คมียิสฺสนฺเต คมียิสฺสติ, คมียิสฺสนฺติ วา อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น. **ยปฺปจฺจยโลเป** ในรูปลบ ย ปัจจัย **คมิสฺสเต, คมิสฺสนฺเต. คมิสฺสติ, คมิสฺสนฺติ วา. ตถา** เหมือนอย่างนั้น **ฆมฺมิสฺสติ, ฆมฺมิสฺสนฺติ อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ภวิสฺสนฺตีวิภตฺติ จบภวิสสันตีวิภัตติ.

๔๗๔. กาลาติปตฺติ สฺสา สฺสํสุ สฺเส สฺสถ สฺสํ สฺสามฺหา, สฺสถ สฺสิสุ สฺสเส สฺสวฺเห สฺสึ สฺสามฺหเส. (๒ บท, สัญญาสูตร)

สฺสาอาทโย วิภัตติทั้งหลายมี สฺสา เป็นต้น **กาลาติปตฺติ** ชื่อว่ากาลาติปัตติ.

สฺสา วิภัตติเป็นต้น ชื่อว่ากาลาติปัตติ

กาลาติปตฺติสญฺญา การตั้งชื่อว่ากาลาติปัตติ **วจนานํ** แห่งวิภัตติทั้งหลาย **ทฺวาทสนฺนํ**

๑๒ ตัว **สฺสาทีนํ** มี สฺสา เป็นต้น **โหติ** ย่อมมี. **อติปตนํ** การล่วงเลยไป **กาลสฺส** แห่งการกระทำ **กาลาติปตฺติ** ชื่อว่ากาลาติปัตติ. **ปน** สำหรับ **สา** กาลาติปัตตวิภัตตินั้น **อนภินิพฺพตฺติ** คือความไม่เกิดขึ้น **กฺริยาย** แห่งการกระทำ **วิรุทฺธปจฺจยูปนิปาตโต** เพราะการกีดขวางของเหตุอันตรงข้าม **การณเวกลฺลโต วา** หรือเพราะความบกพร่องแห่งเหตุ. **อยํ วิภตฺติ** วิภัตติหมวดนี้ **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **กาลาติปตฺตีติ** ว่า "กาลาติปัตติ" **ตทฺทีปกตฺตา** เพราะเป็นวิภัตติที่แสดงกาลอันล่วงเลยไปแห่งการกระทำนั้น.

มีการตั้งชื่อวิภัตติ ๑๒ ตัว มี สฺสา วิภัตติเป็นต้น ว่ากาลาติปัตติ, การพลาดโอกาสกระทำอย่างน่าเสียดาย ชื่อว่ากาลาติปัตติ, สำหรับกาลาติปัตตวิภัตตินั้น ได้แก่ความไม่เกิดขึ้นแห่งการกระทำ เพราะถูกเหตุตรงข้ามกีดขวาง หรือเพราะเหตุบกพร่อง, วิภัตติหมวดนี้ถูกเรียกว่า "กาลาติปัตติ" เพราะเป็นวิภัตติที่แสดงการพลาดโอกาสกระทำอย่างน่าเสียดายนั้น

๔๗๕. กฺริยาติปนฺเนตีเต กาลาติปตฺติ. (๓ บท, วิภัตติวิธิสูตร)

กาลาติปตฺติ กาลาติปัตติวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อตีเต กาเล** ในอดีตกาล **กฺริยา-ติปนฺเน** อันล่วงเลยไปแห่งการกระทำ.

ลงกาลาติปัตติวิภัตติ ในอดีตกาลอันพลาดโอกาสกระทำอย่างน่าเสียดาย

กาลาติปตฺติวิภตฺติ กาลาติปัตติวิภัตติ **โหติ** ย่อมลง **อตีเต กาเล** ในอดีตกาล **กฺริยา-ติปนฺนมตฺเต** สักว่าล่วงเลยไปแห่งการกระทำ. **อติปตนํ** การล่วงเลยไป **กฺริยาย** แห่งการกระทำ **กฺริยาติปนฺนํ** ชื่อว่ากฺริยาติปันนะ, **ปน** สำหรับ **ตํ** กฺริยาติปันนะนั้น **อจฺจนฺตานุปฺปตฺติ** ได้แก่การไม่เกิดขึ้นแน่นอน **กฺริยาย** แห่งการกระทำ **สาธกสตฺติวิรเหน** เพราะเว้นจากความสามารถที่จะทำให้สำเร็จ. **จ** ก็ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **ทฏฺฐพฺพํ** พึงทราบ **อิติ** ว่า **กฺริยา** การกระทำ **น โวหริตพฺพา** อันไม่สามารถเรียก **อตีตสทฺเทน** ด้วย อตีต ศัพท์ **กิญฺจาปิ** แม้ก็จริง, **ตถาปิ** ถึงอย่างนั้น **อตีตโวหาโร** การเรียกว่าอดีต **ลพฺภเต เอว** อันท่านย่อมได้นั่นเทียว **กาลเภเทน** โดยประเภทแห่งกาล **ตกฺกิริยุปฺปตฺติปฺปฏิพนฺธกรกฺริยาย** ของการกระทำที่ทำการห้ามซึ่งการเกิดขึ้นของกิริยาอันล่วงเลยไปนั้น.

ลงกาลาติปัตติวิภัตติ ในอดีตกาลอันพลาดโอกาสกระทำอย่างน่าเสียดาย, การพลาดโอกาสกระทำชื่อว่ากฺริยาติปันนะ, สำหรับกฺริยาติปันนะนั้น ได้แก่การไม่เกิดขึ้นแน่นอนของการกระทำ เพราะไม่มีความสามารถที่จะทำให้สำเร็จ. ก็ในสูตรนี้ พึงทราบว่า แม้การกระทำจะไม่สามารถเรียกด้วย อตีต ศัพท์ ก็จริง, แต่การเรียกว่าอดีต ได้โดยประเภทแห่งกาลของการกระทำที่ห้ามการเกิดขึ้นของกิริยาอันล่วงเลยไปนั้น

กาลาติปตฺติปรสฺสปทปฐมปุริเสกวจนํ สฺสา สฺสา กาลาติปัตติวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกวจนะ (**โหติ**) ย่อมลง. **อการิการาคมา** อ อักษร และ อิ อักษรอาคมทั้งหลายด้วย **วุทฺธิอวาเทสา จ** การวุทธิและการอาเทศเป็น อว ทั้งหลายด้วย (**โหนฺติ**) ย่อมมี, **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ **สฺสา-สฺสามฺหาวิภตฺตีนํ** แห่ง สฺสา และ สฺสามฺหา วิภัตติทั้งหลายด้วย **อตฺตํ**

การอาเทศเป็น อ **สฺเสวจนสฺส** แห่ง สฺเส วิภัตติด้วย (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”,

ลง สฺสา กาลาติปัตติวิภัตติ ปรัสสบท ปฐมบุรุษ เอกวจนะ, ลง อ และ อิ อาคม, วุทธิ อู เป็น โอ, และอาเทศ โอ เป็น อว. รัสสะ สฺสา เป็น สฺส สฺสามฺหา เป็น สฺสามฺห, และอาเทศ สฺเส เป็น อ บ้าง ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”

โส เจ ปรมวเย ปพฺพชฺชํ อลภิสฺส, อรหา อภวิสฺส หากว่าเขา จักได้แล้ว ซึ่งการบรรพชา ในปฐมวัยไซร้, จักได้เป็นพระอรหันต์แล้ว. **ภวิสฺส อภวิสฺสา ภวิสฺสา วา. เต เจ ตํ อลภิสฺสํสุ, อรหนฺโต อภวิสฺสํสุ ภวิสฺสํสุ. เอวํ** เหมือนกันนั้น **ตฺวํ อภวิสฺส ภวิสฺส อภวิสฺเส วา, ตุมฺเห อภวิสฺสถ ภวิสฺสถ, อหํ อภวิสฺสํ ภวิสฺสํ, มยํ อภวิสฺสมฺห ภวิสฺสมฺห อภวิสฺสามฺหา ภวิสฺสามฺหา วา. โส อภวิสฺสถ, อภวิสฺสิสุ, อภวิสฺสเส, อภวิสฺสวฺเห, อภวิสฺสึ, อภวิสฺสามฺหเส.**

กมฺเม ในกัมมการกะ **อนฺวภวิสฺสถ, อนฺวภวิสฺสิสุ, อนฺวภูยิสฺสถ** วา อิจฺจาทิ. **ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อนฺวภวิสฺส, อนฺวภวิสฺสํสุ, อนฺวภูยิสฺส** วา อิจฺจาทิ. **ภาเว** ในภาวการกะ **อภวิสฺสถ เทวทตฺเตน อภูยิสฺสถ.**

ตถา เหมือนอย่างนั้น **โส เจ ตํ ธนํ อลภิสฺส, โอทนํ อปจิสฺส ปจิสฺส อปจิสฺสา ปจิสฺสา วา. อปจิสฺสํสุ ปจิสฺสํสุ, อปจิสฺส ปจิสฺส อปจิสฺเส ปจิสฺเส วา. อปจิสฺสถ ปจิสฺสถ, อปจิสฺสํ ปจิสฺสํ, อปจิสฺสมฺห ปจิสฺสมฺห อปจิสฺสามฺหา ปจิสฺสามฺหา วา. อปจิสฺสถ ปจิสฺสถ, อปจิสฺสิสุ ปจิสฺสิสุ, อปจิสฺสเส ปจิสฺสเส, อปจิสฺสวฺเห ปจิสฺสวฺเห, อปจิสฺสึ ปจิสฺสึ, อปจิสฺสามฺหเส, ปจิสฺสามฺหเส.**

กมฺเม ในกัมมการกะ **อปจิสฺสถ โอทโน เทวทตฺเตน, อปจิสฺสิสุ, ยปฺปจฺจยโลปาภาเว** ในรูปไม่มีแห่งการลบ ย ปัจจัย **อปจฺจิสฺสถ, ปจฺจิสฺสถ** อิจฺจาทิ. **ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **อปจฺจิสฺส เตน, ปจฺจิสฺส อปจฺจิสฺสา ปจฺจิสฺสา วา, อปจฺจิสฺสํสุ ปจฺจิสฺสํสุ. อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

โส อคจฺฉิสฺส คจฺฉิสฺส อคจฺฉิสฺสา คจฺฉิสฺสา วา, อคจฺฉิสฺสํสุ คจฺฉิสฺสํสุ, ตฺวํ อคจฺฉิสฺส คจฺฉิสฺส อคจฺฉิสฺเส คจฺฉิสฺเส วา, อคจฺฉิสฺสถ คจฺฉิสฺสถ, อคจฺฉิสฺสํ คจฺฉิสฺสํ, อคจฺฉิสฺสมฺห คจฺฉิสฺสมฺห อคจฺฉิสฺสามฺหา คจฺฉิสฺสามฺหา วา. อคมิสฺส คมิสฺส อคมิสฺสา คมิสฺสา วา, อคมิสฺสํสุ คมิสฺสํสุ, อคมิสฺส คมิสฺส อคมิสฺเส วา, อคมิสฺสถ คมิสฺสถ, อคมิสฺสํ คมิสฺสํ, อคมิสฺสมฺห คมิสฺสมฺห อคมิสฺสามฺหา คมิสฺสามฺหา วา. **อคจฺฉิสฺสถ คจฺฉิสฺสถ** วา. **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น. **กมฺเม** ในกัมมการกะ **อคจฺฉียิสฺสถ อคมียิสฺสถ อคจฺฉียิสฺส อคมียิสฺส** อิจฺจาทิ. ตถา **อฆมฺมิสฺสา, อฆมฺมิสฺสํสุ อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

กาลาติปตฺติวิภตฺติ จบกาลาติปัตติวิภัตติ.

ปญฺจมี สตฺตมี วตฺตมานา ปัญจมี สัตตมี และวัตตมานาวิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สมฺปติ** ในปัจจุบันกาล, **ภวิสฺสนฺตี** ภวิสสันตีวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **อนาคเต** ในอนาคตกาล, **ปโรกฺขาที จตสฺโส** วิภัตติทั้งหลาย ๔ หมวด มี ปโรกฺขา เป็นต้น **อตีตกาลิกา** เป็นไปในอดีตกาล.

ปัญจมี สัตตมี และวัตตมานาวิภัตติ ลงในปัจจุบันกาล, ภวิสสันตีวิภัตติ ในอนาคตกาล, วิภัตติ ๔ หมวด มี ปโรกฺขา เป็นต้น เป็นไปในอดีตกาล

ฉกาลิกวิภตฺติวิธานํ วิธีของวิภัตติอันเป็นไปในกาล ๖ อย่าง **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

จบ ฉกาลิกวิภัตติวิธาน

วิกรณวิธาน

วิธีจัดหมวดธาตุด้วยวิกรณปัจจัย

๑. ภูวาทิคณ คณะของธาตุ มี ภู เป็นต้น

๑.๑. อวุฑฺฒิกภูวาทินย วิธีของภูวาทิคณะที่ไม่มีการวุฑฒิ

อิสุ อิจฺฉากนฺตีสุ. **อิสุ** อิสุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อิจฺฉากนฺตีสุ** ในความปรารถนาและใคร่ทั้งหลาย. **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบสระที่สุดธาตุ **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น **อปจฺจโย จ** และการลง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน. **ธาตูนนฺติ** (**ปเท**) เมื่อบทว่า "ธาตูนํ" **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่,

อิสุ ธาตุ ใช้ในอรรถว่า ปรารถนา และ ใคร่, มีการลบสระที่สุดธาตุ การลง ติ วิภัตติเป็นต้น และการลง อ ปัจจัย เหมือนนัยก่อน, เมื่อบทว่า "ธาตูนํ" ตามไป,

๔๗๖. อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ วา. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อนฺโต พยัญชนะอันเป็นที่สุด **อิสุยมูนํ** แห่ง อิสุ และ ยมุ ธาตุทั้งหลาย **จฺโฉ** (**โหติ**) เป็น จฺฉ **วา** บ้าง.

อาเทศ สฺ และ มฺ อันเป็นพยัญชนะที่สุดของ อิสุ และ ยมุ ธาตุ เป็น จฺฉ บ้าง

อนฺโต พยัญชนะอันเป็นที่สุด **เอเตสํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายเหล่านี้ **อิสุยมุ อิติ** คือ อิสุ และ ยมุ **จฺโฉ** (**โหติ**) เป็น จฺฉ **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. (**อนฺโต**) พยัญชนะอันเป็นที่สุด **อาสสฺสปิ** แม้ของ อาส ธาตุ (**จฺโฉ โหติ วา**) เป็น จฺฉ บ้าง **อนฺโต จฺโฉ วาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "อนฺโต จฺโฉ วา".

อาเทศ สฺ และ มฺ อันเป็นพยัญชนะที่สุดของ อิสุ และ ยมุ ธาตุ เป็น จฺฉ บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด, แม้ อาส ธาตุ ก็อาเทศพยัญชนะที่สุดเป็น จฺฉ บ้าง ด้วย "อนฺโต จฺโฉ วา"

โยควิภาคะ

โส สคฺคํ อิจฺฉติ เขา ย่อมปรารถนา ซึ่งสวรรค์, **อิจฺฉนฺติ, อิจฺฉสิ อิจฺฉถ, อิจฺฉามิ อิจฺฉาม**.

จฺฉาเทสาภาเว ในรูปที่ไม่มีการอาเทศเป็น จฺฉฺ. **วุทฺธิ** การวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี **อณฺเณสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า "อณฺเณสุ จ" **อสํโยคนฺตตฺตา** เพราะไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่ข้างหลัง.

ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น จฺฉฺ. เพราะไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่ข้างหลัง จึงวุทธิ อิ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า "อณฺเณสุ จ"

เอสติ เอสนฺติ อิจฺจาทิ.

กมฺเม ในกัมมะ. **ปรสฺสปทตฺตเมว** ความเป็นปรัสสบทนั่นแล **อตฺตโนปทสฺส** แห่งอัตตโนบท **ปโยชียติ** ย่อมถูกประกอบใช้ **เยภุยฺเยน** โดยมาก. **เตน** เพราะเหตุนั้น **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในที่นี้ (**มยํ**) ข้าพเจ้า **สงฺขิปิสฺสาม** จักย่อไว้ **รูปานิ** ซึ่งรูปทั้งหลาย **อตฺตโนปเท** ในอัตตโนบท.

ในกัมมะ. ส่วนมาก ข้าพเจ้าจะประกอบรูปอาเทศอัตตโนบทเป็นปรัสสบท ฉะนั้น ในที่นี้จักย่อรูปในอัตตโนบทไว้

โส อิจฺฉียติ ผู้นั้น อันเขาย่อมปรารถนา, **เอสียติ, อิสฺสเต, อิสฺสติ.**

ปุพฺพรูปตฺตํ ความเป็นปุพพรูป **ยการสฺส** แห่ง ย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

มีการอาเทศ ย ปัจจัย เป็นปุพพรูป

ตถา เช่น **อิจฺฉตุ เอสตุ, อิจฺเฉยฺย เอเสยฺย**.

ปน ส่วน **ปโรกฺขาหิยฺยตฺตนีสุ** ในปโรกขาและหิยยัตตนีวิภัตติทั้งหลาย **รูปานิ** รูปทั้งหลาย (**โสตุชเนหิ**) อันนักศึกษาทั้งหลาย **อนุคมฺม ปโยเชตพฺพานิ** พึงประกอบตาม **ปโยคํ** ซึ่งอุทาหรณ์ **สพฺพตฺถ** ในทุกที่.

ส่วน ในปโรกขาและหิยยัตตนีวิภัตติ นักศึกษาพึงประกอบรูปอุทาหรณ์ใช้ตามสมควร ในทุกที่

อิจฺฉิ เอสิ, อิจฺฉิสฺสติ เอสิสฺสติ, อิจฺฉิสฺสา เอสิสฺสา อิจฺจาทิ.

ยมุ อุปรเม. **ยมุ** ยมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปรเม** ในการเว้น. **นิปุพฺโพ** นิ อุปสัคเป็นบทหน้า **จฺฉาเทโส จ** และการอาเทศเป็น จฺฉฺ (**โหติ**) ย่อมมี.

ยมุ ธาตุ ใช้ในอรรถว่า เว้น, มี นิ อุปสัคเป็นบทหน้า, อาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จฺฉฺ

นิยจฺฉติ นิยจฺฉนฺติ, นิยมติ นิยมนฺติ ย่อมงดเว้น.

สํปุพฺโพ มี สํ อุปสัคเป็นบทหน้า, **ณตฺตํ** การอาเทศเป็น ณ **สเย จาติ** ด้วยสูตรว่า "สเย จ", **ทฺวิตฺตํ จ** และเป็นเทฺวภาวะ.

มี สํ อุปสัคเป็นบทหน้า, อาเทศนิคหิตกับ ย เป็น ณ ด้วยสูตรว่า "สเย จ", และซ้อน ญฺ

สญฺญมติ, สญฺญมนฺติ ย่อมสำรวม.

กมฺเม ในกัมมะ. **นิยจฺฉียติ นิยมียติ นิยมฺมติ สญฺญมียติ** วา. ตถา **นิยจฺฉตุ สญฺญมตุ, นิยจฺเฉยฺย สญฺญเมยฺย, นิยจฺฉี สญฺญมี, นิยจฺฉิสฺสติ สญฺญมิสฺสติ, นิยจฺฉิสฺส สญฺญมิสฺส** อิจฺจาทิ.

อาส อุปเวสเน. **อาส** อาสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปเวสเน** ในการเข้าไป. **จฺฉาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉ (**โหติ**) ย่อมมี **โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตร, **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาส ธาตุ ใช้ในอรรถว่า เข้าไป, อาเทศ สฺ เป็น จฺฉ ด้วย "อนฺโต จฺโฉ วา" โยควิภาคะ, รัสสะ (ด้วยสูตรว่า รสฺสํ)

อจฺฉติ อจฺฉนฺติ, อจฺฉสิ อจฺฉถ, อจฺฉามิ อจฺฉาม ย่อมเข้าไป.

อญฺญตฺร ในอรรถอื่น **อุปปุพฺโพ** มี อุป อุปสัคข้างหน้า. **อุปาสติ อุปาสนฺติ, อจฺฉียติ อุปาสียติ, อจฺฉตุ อุปาสตุ, อจฺเฉยฺย อุปาเสยฺย, อจฺฉี อุปาสี, อจฺฉิสฺสติ อุปาสิสฺสติ, อจฺฉิสฺส อุปาสิสฺส** อิจฺจาทิ.

ลภ ลาเภ. ลภ ลภธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ลาเภ** ในการได้.

ลภ ธาตุ ใช้ในอรรถว่า ได้

ลภติ ย่อมได้, **ลภนฺติ, ลภสิ ลภถ, ลภามิ ลภาม. ลภเต ลภนฺเต, ลภเส ลภวฺเห, ลเภ ลภามฺเห.**

กมฺเม ในกัมมะ. **ปุพฺพรูปตฺเต** เมื่อความเป็นปุพพรูป **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **พกาโร** การอาเทศเป็น พฺ **ปุริมภการสฺส** แห่ง ภฺ ตัวหน้า (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

ในกัมมะ เมื่ออาเทศ ย เป็นปุพพรูปแล้ว ให้อาเทศ ภฺ ตัวหน้า เป็น พฺ ด้วยสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น

ลพฺภเต ลพฺภนฺเต, ลพฺภติ ลพฺภนฺติ, ลพฺภตํ ลพฺภตุ, ลพฺเภ ลพฺเภยฺย.

อชฺชตนิมฺหิ ในอัชชตนีวิภัตติ **วา อนฺตโลโปติ จ** (**ปเท**) เมื่อบทว่า "วา" และ "อนฺตโลโป" **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่,

๔๗๗. ลภสฺมา อีอึนํ ตฺถตฺถํ. (๓ บท, อาเทส+โลปวิธิสูตร)

ตฺถตฺถํ การอาเทศเป็น ตฺถ และ ตฺถํ ทั้งหลาย **อีอึนํ** แห่ง อี และ อึ วิภัตติทั้งหลาย (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **ลภสฺมา** จาก ลภ ธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี, **อนฺตโลโป จ** และการลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจาก ลภ ธาตุ อาเทศ อี เป็น ตฺถ อึ เป็น ตฺถํ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ บ้าง

ตฺถตฺถํอิจฺเจเต อาเทสา การอาเทศเป็นรูปทั้งหลายเหล่านี้คือ ตฺถ และ ตฺถํ **อีอึนํ** แห่ง อี และ อึ วิภัตติทั้งหลาย **ปเรสํ** อันอยู่ข้างหลัง **ลภอิจฺเจตสฺมา ธาตุโต** จากธาตุนี้คือ ลภ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **โลโป จ** และการลบไป **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุนี้คือ ลภ อาเทศ อี เป็น ตฺถ อึ เป็น ตฺถํ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุบ้าง

อลตฺถ อลภิ ลภิ ได้แล้ว, **อลภึสุ ลภึสุ, อลโภ ลโภ อลภิ ลภิ, อลภิตฺถ ลภิตฺถ, อลตฺถํ อลภึ ลภึ, อลภิมฺห ลภิมฺห** อิจฺจาทิ.

ภวิสฺสนฺติมฺหิ ในภวิสสันตีวิภัตติ **ขาเทโส** การอาเทศเป็น ข **สฺสสฺส** แห่ง สฺส (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **วจมุจภุชาทิโต** จาก วจ มุจ และ ภุช ธาตุเป็นต้น **ฉาเทโส จ** และการอาเทศเป็น ฉ **สฺสสฺส** แห่ง สฺส (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **วสฉิทิลภาทิโต** จาก วส ฉิท และ ลภธาตุเป็นต้น **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง **สปจฺจยคฺคหเณน** ด้วย สปจฺจย ศัพท์ **กรสฺส สปจฺจยสฺส กาโหติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า “กรสฺส สปจฺจยสฺส กาโห” **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ฉาเทโส** และการอาเทศเป็น ฉ **สฺสสฺส** แห่ง สฺส (**โหติ**) ย่อมมี. **จกาโร** การอาเทศเป็น จฺ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า “พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ”.

ในภวิสสันตีวิภัตติ มีการอาเทศ สฺส ที่อยู่หลังจาก วจ มุจ และ ภุช ธาตุเป็นต้น เป็น ข และอาเทศ สฺส ที่อยู่หลังจาก วส ฉิท และ ลภธาตุเป็นต้น เป็น ฉ บ้าง ด้วย สปจฺจย ศัพท์ ในสูตรว่า “กรสฺส สปจฺจยสฺส กาโห” ฉะนั้น จึงอาเทศ สฺส เป็น ฉ, มีการอาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จฺ ด้วยสูตรว่า “พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ”

ลจฺฉติ ลจฺฉนฺติ, ลจฺฉสิ ลจฺฉถ, ลจฺฉามิ ลจฺฉาม. ฉาเทสาภาเว ในรูปไม่อาเทศเป็น ฉ **ลภิสฺสติ ลภิสฺสนฺติ, ลภิสฺสสิ ลภิสฺสถ, ลภิสฺสามิ ลภิสฺสาม** อิจฺจาทิ. **อลภิสฺส อลภิสฺสํสุ** อิจฺจาทิ.

วจ วิยตฺติยํ วาจายํ. วจ วจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิภตฺติยํ วาจายํ** ในการพูดชัดเจน.

วจ ธาตุ ใช้ในอรรถว่า พูด กล่าว บอก เรียก

วจติ วจนฺติ, วจสิ วจถ, วจามิ วจาม ย่อมกล่าว.

กมฺเม ในกัมมะ **อตฺตโนปเท** เมื่อการลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท **ยปจฺจเย จ** และเมื่อการลง ย ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว

๔๗๘. วจวสวหาทีนมุกาโร วสฺส เย. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เย เพราะ ย ปัจจัย **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **วสฺส** แห่ง ว **วจวสวหาทีนํ (ธาตูนํ)** ของธาตุทั้งหลายมี วจ วส และ วห เป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ย ปัจจัย อาเทศ ว ของ วจ วส และ วห ธาตุเป็นต้น เป็น อุ

ยปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **วการสฺส** แห่ง ว อักษร **วจวสวหอิติ เอวํ อาทีนํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า วจ วส และ วห เป็นต้น **โหติ**ย่อมมี. **(ยปฺปจฺจเย ปเร** เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **วการสฺส** แห่ง ว อักษร) **วฑฺฒสฺส** ของ วฑฺฒ ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **อาทิสทฺเทน** ด้วย อาทิ ศัพท์. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในคำว่า "วสฺส" นี้ **ทุติยํ วคฺคหณํ** วอักษรตัวที่ ๒ **อิจฺฉิตพฺพํ** อันท่านประสงค์เอา **วสฺส อ วอิติ สมาเสน** ด้วยบทสมาสว่า "อ ของ ว ชื่อว่า ว". **เตน** เพราะเหตุนั้น **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **อการสฺสปิ** แม้แห่ง อ อักษร **โหติ** ย่อมมี. **ปุริมปกฺเข** ในฝ่ายแรก(คืออาเทศ ว เป็น อุ) **ปรโลโป** การลบสระหลัง **(โหติ)** ย่อมมี. **จกาโร** การอาเทศเป็น จ **สธาตฺวนฺตสฺส ยการสฺส** แห่ง ย ปัจจัย พร้อมด้วยพยัญชนะที่สุดของธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **ตสฺส จวคฺคอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า "ตสฺส จวคฺค", **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ ว ของธาตุนี้คือ วจ วส และ วห เป็นต้น เป็น อุ, อาเทศ ว ของ วฑฺฒ ธาตุ เป็น อุ ด้วย อาทิ ศัพท์, สำหรับ คำว่า "วสฺส" ในสูตรนี้ ว ตัวที่ ๒ ก็ควรหมายเอา ด้วยบทสมาสว่า "อ ของ ว ชื่อว่า ว" ฉะนั้น จึงอาเทศ อ เป็น อุ (สูตรนี้มี ๒ วิธี วิธีแรก อาเทศ ว เป็น อุ วิธีหลัง อาเทศ อ ของ ว เป็น อุ) ในวิธีแรก ให้ลบสระหลัง, มีการอาเทศ จฺย เป็น จ และซ้อน จฺ

อุจฺจเต อุจฺจนฺเต, วุจฺจเต วุจฺจนฺเต, วุจฺจติ วุจฺจนฺติ วา อิจฺจาทิ. ตถา **วจตุ วุจฺจตุ, วเจยฺย วุจฺเจยฺย, อวจา อวจฺจา, อวจู อวจฺจู, อวจ อวโจ, อวจุตฺถ, อวจ อวจํ, อวจมฺหา, อวจุตฺถ** อิจฺจาทิ.

๔๗๙. วจสฺสชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อชฺชตนิมฺหิ เพราะอัชชตนีวิภัตติ **อกาโร** ออักษร **วจสฺส** ของ วจ ธาตุ **โอ (โหติ)** เป็น โอ.

เพราะอัชชตนีวิภัตติ อาเทศ อ ของ วจ ธาตุ เป็น โอ

อชฺชตนิมฺหิ วิภตฺติมฺหิ เพราะอัชชตนีวิภัตติ **อกาโร** ออักษร **วจอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ วจ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โอตฺตํ** ซึ่งความเป็น โอ.

เพราะอัชชตนีวิภัตติ ออักษร ของธาตุนี้คือ วจ ถึงความเป็น โอ

อโวจิ อโวจุํ ได้กล่าวแล้ว, **อโวโจ อโวจุตฺถ, อโวจึ อโวจุมฺห**, **อุการาคโม** ลง อุ อักษรอาคม. **อโวจ**, **รสฺสตฺตํ** เป็นรัสสะ. **อโวจุ** อิจฺจาทิ. **อวุจฺจิตฺถ**.

ภวิสฺสนฺติมฺห ในภวิสสันตีวิภัตติ **ขาเทโส** การอาเทศเป็น ข **สฺสสฺส** แห่ง สฺส **(โหติ)** ย่อมมี **สปจฺจยคฺคหเณน** ด้วย สปจฺจย ศัพท์, **พฺยญฺชนนฺตสฺสาติ** เมื่อบทว่า “พฺยญฺชนนฺตสฺส” **วตฺตมาเน** ตามมาอยู่ **กาเทโส** การอาเทศเป็น กฺ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **โก เข จาติ** ด้วยสูตรว่า “โก เข จ”.

ในภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศ สฺส เป็น ข ด้วย สปจฺจย ศัพท์, เมื่อบทว่า “พฺยญฺชนนฺตสฺส” ตามมา อาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น กฺ ด้วยสูตรว่า “โก เข จ”.

วกฺขติ วกฺขนฺติ จักกล่าว, **วกฺขสิ วกฺขถ, วกฺขามิ วกฺขาม** อิจฺจาทิ.

วส นิวาเส. **วส** วสธาตุ **(วตฺตเต)** ย่อมเป็นไป **นิวาเส** ในการอยู่.

วส ธาตุ ใช้ในอรรถว่า อยู่

วสติ วสนฺติ ย่อมอยู่.

กมฺเม ในกัมมะ **อุตฺตํ** เป็น อุ **ปุพฺพรูปตฺตํ จ** และเป็นปุพพรูป. **วุสฺสติ วุสฺสนฺติ** อิจฺจาทิ.

วสตุ, วเสยฺย, อวสิ วสิ.

ภวิสฺสนฺติยํ ในภวิสสันตีวิภัตติ **ฉาเทโส** การอาเทศเป็น ฉ **สฺสสฺส** แห่ง สฺส **จกาโร จ** และการอาเทศเป็น จฺ **(โหติ)** ย่อมมี.

ในภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศ สฺส เป็น ฉ และการอาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น จฺ

วจฺฉติ วจฺฉนฺติ จักอยู่, **วจฺฉสิ วจฺฉถ, วจฺฉามิ วจฺฉาม. วสิสฺสติ วสิสฺสนฺติ, อวสิสฺส อวสิสฺสํสุ.**

ตถา เหมือนอย่างนั้น **รุท อสฺสุวิโมจเน.** **รุท** รุทธาตุ **(วตฺตเต)** ย่อมเป็นไป **อสฺสุวิโมจเน** ในการหลั่งน้ำตา ร้องไห้.

รุท ธาตุ ใช้ในอรรถว่า หลั่งน้ำตา ร้องไห้

โรทติ, รุจฺฉติ ย่อมร้องไห้, **โรทิสฺสติ** จักร้องไห้ อิจฺจาทิ.

กุส อกฺโกเส. **กุส** กุสธาตุ **(วตฺตเต)** ย่อมเป็นไป **อกฺโกเส** ในการด่า, **อาปุพฺโพ** มี อา อุปสัคเป็นบทหน้า **ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ** ความเป็นเทฺวภาวะและรัสสะทั้งหลาย **อปฺปจฺจยวุทฺธิโย จ** การลง อ ปัจจัย และการวุทธิทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมมี.

กุสธาตุ ใช้ในอรรถว่า ด่า, มี อา อุปสัคเป็นบทหน้า, ซ้อน กฺ, รัสสะ อา เป็น อ, ลง อ ปัจจัย, วุทธิ อุ เป็น โอ

อกฺโกสติ ย่อมด่า. **อกฺโกสตุ. อกฺโกเสยฺย.**

อนฺตโลโปติ บทว่า “อนฺตโลโป” **วตฺตเต** ย่อมตามไป, **วาติ จ** และบทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป **มณฺฑูกคติยา** โดยการไปเหมือนกบกระโดด.

๔๘๐. กุสสฺมา ที จฺฉิ. (๓ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

จฺฉิ การอาเทศเป็น จฺฉิ **อี** แห่ง อี วิภัตติ **กุสสฺมา** หลังจาก กุส ธาตุ **อนฺตโลโป จ** และการลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจาก กุส ธาตุ อาเทศ อี วิภัตติ เป็น จฺฉิ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ บ้าง

จฺฉิอาเทโส การอาเทศเป็น จฺฉิ **อีวิภตฺติสฺส** แห่ง อี วิภัตติ **กุสอิจฺเจตสฺมา ธาตุโต** หลังจากธาตุนี้คือ กุส **โลโป จ** และการลบไป **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุนี้คือ กุส อาเทศ อี วิภัตติ เป็น จฺฉิ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

อกฺโกจฺฉิ มํ ด่าแล้วซึ่งเรา, **อกฺโกสิ วา. อกฺโกสิสฺสติ, อกฺโกสิสฺส** อิจฺจาทิ.

วห ปาปเน. วห วหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาปเน** ในการนำไป.

วห ธาตุ ใช้ในอรรถว่า นำไป ให้ถึง

วหติ วหนฺติ ย่อมนำไป.

กมฺเม ในกัมมะ **อตฺตโนปเท** เมื่อการลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท **ยปฺปจฺจเย จ** และเมื่อการลง ย ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **เยติ** บทว่า “เย” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

ในกัมมะ เมื่อลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ย ปัจจัยแล้ว, บทว่า “เย” ตามไป

๔๘๑. หวิปริยโย โล วา. (๓ บท, วิปริยย/อาเทสวิธิสูตร)

เย เพราะ ย ปัจจัย **หวิปริยโย** การเปลี่ยนที่ตั้งแห่ง ห อักษร **โล** และการอาเทศเป็น ล (**ยปฺปจฺจยสฺส**) แห่ง ย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะ ย ปัจจัย สลับ หฺย เป็น ยฺห และอาเทศ ยฺ เป็น ลฺ บ้าง

ยปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง **วิปริยโย** การเปลี่ยนที่ตั้ง **หการสฺส** แห่ง ห อักษร **ลกาโร จ** และการอาเทศเป็น ล **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีเนื้อความกล่าวกำหนด. **เตน** เพราะเหตุนั้น **ลตฺตํ** การอาเทศเป็น ลฺ **คยฺหตีติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า “คยฺหติ” **น โหติ** ย่อมไม่มี. **เอตํ ลตฺตํ** การอาเทศเป็น ลฺ นี้ **นิมิตฺตภูตสฺส ยการสฺเสว** แห่ง ย อักษรอันเป็นนิมิตเท่านั้น (**โหติ**) ย่อมมี. **อุตฺตํ** การอาเทศเป็น อุ **วจวสอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “วจวส”.

เพราะ ย ปัจจัย สลับ หฺย เป็น ยฺห และอาเทศ ยฺ เป็น ลฺ บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด ฉะนั้น ในอุทาหรณ์ว่า “คยฺหติ” เป็นต้น จึงไม่อาเทศ ยฺ เป็น ลฺ, อาเทศ อ ของ ว เป็น อุ ด้วยสูตรว่า

“วจวส” เป็นต้น

วุยฺหติ วุลฺหติ วุยฺหนฺติ ย่อมถูกพัดพาไป. **วหตุ วุยฺหตุ, วเหยฺย วุยฺเหยฺย, อวหี, อวุยฺหิตฺถ อวหิตฺถ, วหิสฺสติ วุยฺหิสฺสติ, อวหิสฺส อวุยฺหิสฺส** อิจฺจาทิ.

ชร วโยหานิมฺหิ. ชร ชรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วโยหานิมฺหิ** ในความเสื่อมแห่งวัย.

ชร ธาตุ ใช้ในอรรถว่า เสื่อมวัย แก่ ชรา คร่ำคร่า

๔๘๒. ชรมรานํ ชีรชียฺยมียฺยา วา. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ชีรชียฺยมียฺยา การอาเทศเป็น ชีร ชียฺย และ มียฺย ทั้งหลาย **ชรมรานํ** แห่ง ชร และ มร ธาตุทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ชร ธาตุ เป็น ชีร ชียฺย และอาเทศ มร ธาตุ เป็น มียฺย บ้าง

ชีรชียฺยมียฺยาเทสา การอาเทศเป็น ชีร ชียฺย และ มียฺย ทั้งหลาย **ชรมรอิจฺเจเตสํ ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ ชร และ มร **โหนฺติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศธาตุนี้คือ ชร เป็น ชีร ชียฺย และอาเทศธาตุนี้คือ มร เป็น มียฺย บ้าง, ลบสระเป็นต้น

ชีรติ ชีรนฺติ, ชียฺยติ ชียฺยนฺติ ย่อมแก่. **โลโป** การลบไป **เอกยการสฺส** แห่ง ย อักษร ๑ ตัว **โหติ** ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **กฺวจาทิสุตฺเตน** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ” เป็นต้น. **ชียติ ชียนฺติ**.

กมฺเม ในกัมมะ **ชีรียติ ชีรียนฺติ, ชียฺยติ ชียฺยนฺติ, ชีรตุ ชียฺยตุ, ชีเรยฺย ชียฺเยยฺย, อชีรี ชีรี ชียฺยี, ชีริสฺสติ ชียฺยิสฺสติ, อชีริสฺส อชียฺยิสฺส.**

มร ปาณจาเค. มร มรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาณจาเค** ในการสละชีวิต. **มียฺยาเทโส** การอาเทศเป็น มียฺย (**โหติ**) ย่อมมี.

มร ธาตุ ใช้ในอรรถว่า เสียชีวิต ตาย, อาเทศ มร เป็น มียฺย

มียฺยติ มียฺยนฺติ, มียติ มียนฺติ วา. มรติ มรนฺติ ย่อมตาย อิจฺจาทิ.

ทิส เปกฺขเน. ทิส ทิสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เปกฺขเน** ในการมอง.

ทิส ธาตุ ใช้ในอรรถว่า มอง เห็น พบ เยี่ยม

๔๘๓. ทิสสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ปสฺสทิสฺสทกฺขา การอาเทศเป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข ทั้งหลาย **ทิสสฺส** แห่ง ทิส ธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ทิส ธาตุ เป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข บ้าง

ปสฺสทิสฺสทกฺขอิจฺเจเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข **ทิส-อิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ ทิส **โหนฺติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิต-วิภาสตฺโถ** มีเนื้อความกล่าวกำหนด. **เตน** เพราะเหตุนั้น **ทิสฺสาเทโส** การอาเทศเป็น ทิสฺส (**โหติ**) ย่อมมี **กมฺมนิ สพฺพธาตุเก เอว** ในสัพพธาตุกวิภัตติที่เป็นกัมมะเท่านั้น.

อาเทศธาตุนี้คือ ทิส เป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด ฉะนั้น จึงมีการอาเทศเป็น ทิสฺส เฉพาะในสัพพธาตุกวิภัตติที่เป็นกัมมะเท่านั้น

ปสฺสติ ปสฺสนฺติ, ทกฺขติ ทกฺขนฺติ ย่อมเห็น.

กมฺมนิ ในกัมมะ **ยการโลโป** การลบ ย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **ทิสฺสเต ทิสฺสนฺเต. ทิสฺสติ ทิสฺสนฺติ. วิปสฺสียติ ทกฺขียติ. ปสฺสตุ ทกฺขตุ ทิสฺสตุ, ปสฺเสยฺย ทกฺเขยฺย ทิสฺเสยฺย**.

หิยฺยตฺตนิยํ ในหิยยัตตนีวิภัตติ **อตฺตํ** การอาเทศเป็น อ **ธาตฺอิการสฺส** แห่ง อิ อักษรของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรเป็นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”.

ในหิยยัตตนีวิภัตติ มีการอาเทศ อิ ของ ทิส ธาตุ เป็น อ ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น

อทฺทสา อทฺทส ได้เห็นแล้ว. **กมฺมนิ** ในกัมมะ **อทิสฺส**.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **อปสฺสิ ปสฺสิ อปสฺสึสุ ปสฺสึสุ, อปสฺสิ ปสฺสิ อปสฺสิตฺถ ปสฺสิตฺถ, อปสฺสึ ปสฺสึ อปสฺสิมฺห ปสฺสิมฺห, อทฺทสิ ทสิ อทฺทสํสุ ทสํสุ, (กมฺมนิ อทิสฺสํสุ,) อทฺทกฺขิ, อทฺทกฺขึสุ. ปสฺสิสฺสติ ปสฺสิสฺสนฺติ**.

โลโป การลบไป **สฺสสฺส** แห่ง สฺส (**โหติ**) ย่อมมี **ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ”, **อิการาคโม จ** และการลง อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี.

ทกฺขิติ ทกฺขินฺติ จักเห็น. **โลปาภาเว** ในรูปที่ไม่มีแห่งการลบ สฺส **ทกฺขิสฺสติ ทกฺขิสฺสนฺติ. อปสฺสิสฺส อทกฺขิสฺส** อิจฺจาทิ.

สท วิสรณคตฺยาวสาเนสุ. สท สทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิสรณคตฺยาวสาเนสุ** ในการแผ่ไป และสิ้นสุดแห่งการไปทั้งหลาย.

สท ธาตุ ใช้ในอรรถว่า แผ่ไป และ นั่ง

สพฺพตฺถาติ บทว่า “สพฺพตฺถ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป, **กฺวจีติ จ** และบทว่า “กฺวจิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป **มณฺฑูกคติยา** โดยการไปเหมือนกบกระโดด.

บทว่า “สพฺพตฺถ” ตามไป, และบทว่า “กฺวจิ” ตามไป เหมือนกบกระโดด

๔๘๔. สทสฺส สีทตฺตํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สพฺพตฺถ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง **สีทตฺตํ** การอาเทศเป็น สีท **สทสฺส** แห่ง สท ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง อาเทศ สท ธาตุ เป็น สีท บ้าง

สพฺพตฺถ วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง **สีทาเทโส** การอาเทศเป็น สีท **สทอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ สท **โหติ** ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **เนยฺยํ** อันนักศึกษาควรนำไปทำ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง อาเทศธาตุนี้คือ สท เป็น สีท บ้าง, วิธีที่เหลือนักศึกษาสามารถทำเองได้

นิสีทติ นิสีทนฺติ ย่อมนั่ง.

ภาเว ในภาวะ **นิสชฺชเต.** **อิธ** ในภาวะนี้ **สีทาเทโส** การอาเทศเป็น สีท **น ภวติ** ย่อมไม่มี **กฺวจาธิกาเรน** เพราะการตามมาของ กฺวจิ ศัพท์.

นิสีทตุ, นิสีเท, นิสีทิ, นิสีทิสฺสติ, นิสีทิสฺส อิจฺจาทิ.

ยช เทวปูชาสงฺคติกรณทาเนสุ. **ยช** ยชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เทวปูชาสงฺคติกรณ-ทาเนสุ** ในการบูชาเทวดา ทำการรวบรวม และให้ทั้งหลาย.

ยช ธาตุ ใช้ในอรรถว่า บูชาเทวดา (บวงสรวง) รวบรวม และ ให้

ยชติ ยชนฺติ ย่อมบูชา.

กมฺมนิ ในกัมมะ **ยมฺหีติ** บทว่า “ยมหิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๘๕. ยชสฺสาทิสฺสิ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ยมฺหิ เพราะ ย ปัจจัย **อิ** การอาเทศเป็น อิ **อาทิสฺส** แห่งพยัญชนะตัวต้น **ยชสฺส** ของ ยช ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ย ปัจจัย อาเทศ ยฺ ตัวต้นของ ยช ธาตุ เป็น อิ

ยปจฺจเย ปเร เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง **อิการาเทโส** การอาเทศเป็น อิ อักษร **อาทิสฺส ยการสฺส** แห่ง ยฺ อักษรอันเป็นพยัญชนะตัวต้น **ยชอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ ยช (**โหติ**) ย่อมมี. **สรโลโป** การลบสระ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ ยฺ อักษรซึ่งเป็นตัวต้นของธาตุนี้คือ ยช เป็น อิ อักษร (อิ อ ชฺ ย เต), ลบสระหลัง

อิชฺชเต มยา พุทฺโธ พระพุทธเจ้าอันเราบูชาแล้ว, ตถา **ยชตุ, อิชฺชตํ, ยเช, อิชฺเชถ, ยชิ, อิชฺชิตฺถ, ยชิสฺสติ, อิชฺชิสฺสเต, ยชิสฺส, อิชฺชิสฺสถ** อิจฺจาทิ.

วท วิยตฺติยํ วาจายํ. **วท** วทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวชัดเจน. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติมี ติ เป็นต้น **อปฺปจฺจโย จ** และการลง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี

วท ธาตุ ใช้ในอรรถว่า กล่าว บอก พูด, ลง ติ วิภัตติเป็นต้น และลง อ ปัจจัย

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๘๖. วทสฺส วชฺชํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สพฺพาสุ เพราะวิภัตติทั้งหลายทั้งปวง **วชฺชํ** การอาเทศเป็น วชฺช **วทสฺส** แห่ง วท ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะวิภัตติทั้งปวง อาเทศ วท ธาตุ เป็น วชฺช บ้าง

สพฺพาสุ วิภตฺตีสุ เพราะวิภัตติทั้งหลายทั้งปวง **วชฺชาเทโส** การอาเทศเป็น วชฺช **วทอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ วท **สพฺพสฺส** ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **สพฺพาสูติ** บทว่า "สพฺพาสุ" **สิทฺธํ** สำเร็จแล้ว **อตฺถโต** โดยอรรถ **วิภตฺยาธิการตฺตา** เพราะการตามมาของ วิภตฺติ ศัพท์.

เพราะวิภัตติทั้งปวง อาเทศธาตุนี้คือ วท ทั้งตัว เป็น วชฺช บ้าง, สำหรับในสูตรนี้ บทว่า "สพฺพาสุ" สำเร็จตามเนื้อความ เพราะการตามมาของ วิภตฺติ ศัพท์

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๘๗. โลปญฺเจตฺตมกาโร. (๔ บท, อาเทส+โลปวิธิสูตร)

อกาโร ออักษร (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **เอตฺตํ** ซึ่งความเป็น เอ **โลปํ จ** และซึ่งการลบ **วา** บ้าง.

อาเทศ อ ปัจจัย เป็น เอ หรือลบ อ ปัจจัย บ้าง

อปจฺจโย อปัจจัย **ปโร** อันอยู่ข้างหลัง **ภูวาทิโต** จากภูวาทิคณะ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **เอตฺตํ** ซึ่งความเป็น เอ **โลปํ จ** และซึ่งการลบ **วา** บ้าง. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **อปจฺจโย** อปัจจัย **คยฺหติ** ย่อมถูกถือเอา **อกาโรติ** ด้วยบทว่า "อกาโร" **วิกรณการิยวิธิปฺปกรณโต** เพราะกระทำซึ่งวิธีอันเป็นรูปสำเร็จของวิกรณปัจจัย

อาเทศ อ ปัจจัยที่อยู่ข้างหลังจากภูวาทิคณะ เป็น เอ หรือลบ อ ปัจจัย บ้าง, สำหรับในสูตรนี้ บทว่า "อกาโร" ท่านหมายเอา อ ปัจจัย เพราะเป็นวิธีสำเร็จรูปของวิกรณปัจจัย

อปจฺจโย อปัจจัย **ปโร** อันอยู่ข้างหลัง **ภูวาทิโต** จากภูวาทิคณะ **ชุโหตฺยาทิโต จ** และจากชุโหตฺยาทิคณะ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ **อญฺโญ** อปัจจัยหลังจากคณะอื่น **น อาปชฺชเต** ย่อมไม่ถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ **ววตฺถิตวิภาสโต** เพราะ วา ศัพท์กล่าวกำหนดไว้.

ลบ อ ปัจจัยที่อยู่หลังจากภูวาทิคณะและชุโหตฺยาทิคณะ ไม่ลบ อ ปัจจัยที่อยู่หลังจากคณะอื่น

เพราะ วา ศัพท์กล่าวกำหนดไว้

อิติ เพราะฉะนั้น **เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ **อปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย **สรโลปาทิ** และการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ฉะนั้น จึงอาเทศ อ ปัจจัย เป็น เอ, ลบสระเป็นต้น

วชฺเชติ วเทติ วทติ ย่อมกล่าว. **อนฺติมฺหิ** ใน อนฺติ วิภัตติ ...

๔๘๘. กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปฺปจฺจยานํ ทีฆวิปรีตาเทสโลปาคมา จ. (๔ บท, มหาสูตร)

ทีฆวิปรีตาเทสโลปาคมา จ การทีฆะ รัสสะ อาเทศ ลบ และลงอาคมทั้งหลาย **ธาตุวิภตฺติปฺปจฺจยานํ** แห่งธาตุ วิภัตติ และปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

มีการทีฆะธาตุ วิภัตติ ปัจจัย, รัสสะธาตุ วิภัตติ ปัจจัย, อาเทศธาตุ วิภัตติ ปัจจัย, ลบธาตุ วิภัตติ ปัจจัย, และลงอาคมธาตุ วิภัตติ ปัจจัย บ้าง

เอตานิ การิยานิ วิธีที่ควรกระทำทั้งหลายเหล่านี้ **ทีฆตพฺพิปรีตอาเทสโลปาคม อิติ** คือ ทีฆะ รัสสะที่เป็นวิปริตของทีฆะนั้น อาเทศ ลบ และ อาคม **ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลาย **ตฺยาทิวิภตฺตีนํ** แห่งวิภัตติมี ติ เป็นต้นทั้งหลาย **ธาตุวิหิตปจฺจยานํ จ** และแห่งปัจจัยอันอันประกอบหลังจากธาตุทั้งหลาย **ปโยเคสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลาย **อวิหิตลกฺขเณสุ** อันยังไม่มีสูตรทำ **อิธ อาขฺยาเต** ในอาขยาตกัณฑ์นี้ด้วย **กิตเก จ** และในกิตกกัณฑ์ด้วย **ธาตฺวาธิกาเร** อันเป็นสถานที่ของธาตุ **ภวนฺติ** ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **ชินวจนานุรูปโต** ตามสมควรแก่พระพุทธพจน์.

มีวิธีที่ควรทำเหล่านี้คือ ทีฆะ รัสสะ อาเทศ ลบ และ อาคม ทั้งธาตุ ติวิภัตติเป็นต้น และปัจจัยที่ลงหลังจากธาตุ ในอุทาหรณ์ที่ยังไม่มีสูตรทำ ทั้งในอาขยาตและกิต บ้าง ตามสมควรแก่พระพุทธพจน์

ตตฺถ ในวิธีทั้งหลายเหล่านั้น ...

นามฺหิ เพราะ นา ปัจจัย **รสฺโส** ความเป็นรัสสะ **กิยาทีนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี กี ธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี, **จ** และ **สํโยเค** เพราะพยัญชน-สังโยค **รสฺโส** ความเป็นรัสสะ **อญฺญธาตูนํ** แห่งธาตุอื่นทั้งหลาย (มี ทา ธา มา ฐา หา ปา เป็นต้น) (**โหติ**) ย่อมมี, **รสฺสตา** ความเป็นรัสสะ **อายูนํ วิภตฺตีนํ** แห่ง อา อี และ อูวิภัตติทั้งหลาย **มฺหาสฺสานฺตสฺส จ** และแห่ง อา อันเป็นที่สุดของ มฺหา และ สฺสา วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อชฺชตนิมฺหิ เพราะอัชชตนีวิภัตติ **ญฺโฉ** การอาเทศเป็น ญฺฉฺ **จฺฉสฺส** แห่ง จฺฉฺ **คมิโต** อันอยู่หลังจาก คมุ ธาตุ **คา** และการอาเทศเป็น คา **อสฺส คมิสฺส** แห่ง คมุ ธาตุนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **ตฺถมฺเหสุ** เพราะ ตฺถ และ มฺห วิภัตติทั้งหลาย **อุ อาคโม** อุอาคม (**โหติ**) ย่อมลง, **จ** และ **ยมฺหิ** เพราะ ย ปัจจัย **ทีฆตา** ความเป็นทีฆะ **ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลาย (มี สุ เป็นต้น) (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เอยฺเยยฺยาเสยฺยาเมตฺตํ การอาเทศเป็น เอ แห่ง เอยฺย เอยฺยาสิ และ เอยฺยามิ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **จ** และ **เอ** เออักษร **สฺเสสฺส** ของ สฺเส วิภัตติ **ปาปุเณ** ควรถึง **อตฺตํ** ซึ่งความเป็น อ **วา** บ้าง, **โอการา** โอวิภัตติทั้งหลาย **ปปฺโปนฺติ** ย่อมถึง **อตฺตํ อิตฺตํ จ** ซึ่งความเป็น อ และ อิ **วา** บ้าง, **อาตฺถา** อา และ ตฺถ วิภัตติทั้งหลาย **ปปฺโปนฺติ** ย่อมถึง **ตฺถเถ** ซึ่งความเป็น ตฺถ และ ถ ทั้งหลาย **วา** บ้าง.

ตถา นอกจากนั้น **ออุ** การอาเทศเป็น อ และ อุ ทั้งหลาย **ติอนฺตีนํ** แห่ง ติ และ อนฺติ วิภัตติทั้งหลาย **พฺรูโต** (**ปรสฺส**) อันอยู่หลังจาก พฺรู ธาตุ **จ** และ **อาห** การอาเทศเป็น อาห **ธาตุยา** แห่ง พฺรู ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **ปโรกฺขาย วิภตฺติมฺหิ** เพราะปโรกขาวิภัตติ **ทีฆตา** ความเป็นทีฆะ **อนพฺภาสสฺส** แห่งสระอันไม่ใช่อัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี.

ตุ ส่วน **เอตฺถ** ในที่นี้ **อกาโร** ออักษร **ปโร** อันอยู่ข้างหลัง **เอกาโรการโต** จาก เอ และ โอ อักษร **วิภตฺติปจฺจยาทิ สํโยคนฺโต** อันมีพยัญชนสังโยคที่เป็นตัวต้นของวิภัตติและปัจจัยอยู่หลัง **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ **นิจฺจํ** แน่นอน.

รัสสะบ้าง (๑) เพราะ นา ปัจจัย รัสสะ กี ธาตุเป็นต้น (๒) เพราะ พยัญชนสังโยค รัสสธาตุอื่น (มี ทา ธา มา ฐา หา ปา เป็นต้น) (๓) รัสสะ อา อี และ อู วิภัตติ (๔) รัสสะ อา ที่สุด มฺหา และ สฺสา วิภัตติ

อาเทศบ้าง (๑) เพราะอัชชตนีวิภัตติ อาเทศ จฺฉ ของ คมุ ธาตุ เป็น ญฺฉ (๒) อาเทศ คมุ ธาตุ เป็น คา, **อาคมบ้าง** (๑) เพราะ ตฺถ และ มฺห วิภัตติ ลง อุ อาคม, **ทีฆะบ้าง** (๑) เพราะ ย ปัจจัย ทีฆะ สุ ธาตุเป็นต้น

อาเทศบ้าง (๓) อาเทศ เอยฺย เอยฺยาสิ และ เอยฺยามิ เป็น เอ (๔) อาเทศ เอ ของ สฺเส วิภัตติ เป็น อ (๕) อาเทศ โอ หียยัตตนีวิภัตติ เป็น อ (๖) อาเทศ โอ อัชชตนีวิภัตติ เป็น อิ (๗) อาเทศ อา อัชชตนีวิภัตติเป็น ตฺถ (๘) อาเทศ ตฺถ หียยัตตนีวิภัตติ เป็น ถ

(๙) หลังจาก พฺรู ธาตุ อาเทศ ติ วิภัตติ เป็น อ อาเทศ อนฺติ วิภัตติ เป็น อุ และอาเทศ พฺรู ธาตุ เป็น อาห, **ทีฆะบ้าง** (๒) เพราะปโรกขาวิภัตติ ทีฆะสระอันไม่ใช่อัพภาสะ

ลบแน่นอน (๑) ลบ อ อักษรที่อยู่หลัง เอ โอ และอยู่หน้าพยัญชนสังโยคของวิภัตติและปัจจัย แน่นอน

โลโป การลบไป **อนฺติอการสฺส** แห่ง อ อักษรของ อนฺติ วิภัตติ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **เอการโต** จาก เอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** ด้วยสูตรนี้.

ลบ อ ของ อนฺติ วิภัตติ ที่อยู่หลัง เอ อักษร ด้วยสูตรนี้

วชฺเชนฺติ วเทนฺติ วทนฺติ. วชฺเชสิ วเทสิ วทสิ, วชฺเชถ วเทถ วทถ, วชฺเชมิ วชฺชามิ วเทมิ วทามิ, วชฺเชม วชฺชาม วเทม วทาม ย่อมกล่าว.

กมฺมนิ ในกัมมะ **วชฺชียติ วชฺชียนฺติ, วชฺชติ วชฺชนฺติ, วทียติ** วา.

วชฺเชตุ วเทตุ วทตุ, วชฺเช วชฺเชยฺย วเท วเทยฺย, วชฺเชยฺยุํ วเทยฺยุํ, วชฺเชยฺยาสิ วชฺเช วเทยฺยาสิ. อวทิ วทิ วทึสุ, วทิสฺสติ, วทิสฺสนฺติ, อวทิสฺส อิจฺจาทิ.

กมุ ปทวิกฺเขเป. กมุ กมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปทวิกฺเขเป** ในการย่างไปแห่งเท้า. **อปจฺจเย** เมื่อการลง อ ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโวติ** ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโว”. **จวคฺโค** การอาเทศเป็นจวรรค **กวคฺคสฺส** แห่งกวรรค (**โหติ**) ย่อมมี.

กมุ ธาตุ ใช้ในอรรถว่า ย่างเท้า เดิน ก้าวไป, เมื่อลง อ ปัจจัยแล้ว ทำเทฺวภาวะ ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโว”, อาเทศ กวรรค เป็น จวรรค

อพฺภาสคฺคหณํ อพฺภาสศัพท์ **อนฺตคฺคหณํ** อนฺตศัพท์ **วาคฺคหณํ จ** และวาศัพท์ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๘๙. นิคฺคหีตญฺจ. (๒ บท, อาคมวิธิสูตร)

นิคฺคหีตํ จ นิคหิตอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **อพฺภาสนฺเต** ในที่สุดแห่งอัพภาสะ **วา** บ้าง.

ลงนิคหิตอาคม ในที่สุดอัพภาสะ บ้าง

นิคฺคหีตํ จ อาคโม และนิคหิตอาคม **โหติ** ย่อมลง **อพฺภาสนฺเต** ในที่สุดแห่งอัพภาสะ **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **เตน** เพราะฉะนั้น **เอตํ** นิคหิตอาคมนี้ (**โหติ**) ย่อมลง (**อพฺภาสนฺเต**) ในที่สุดแห่งอัพภาสะ **กมาทีนํ เอว** ของ กมุ ธาตุเป็นต้นเท่านั้น.

และลงนิคหิตอาคม ในที่สุดอัพภาสะ บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด ฉะนั้น จึงลงนิคหิตอาคมในที่สุดอัพภาสะของ กมุ ธาตุเป็นต้นเท่านั้น

จงฺกมติ จงฺกมนฺติ ย่อมจงกรม อิจฺจาทิ. **กมติ กมนฺติ** ย่อมก้าวไป อิจฺจาทิ.

จล กมฺปเน จลธาตุ ในความหวั่นไหว. **จญฺจลติ** ย่อมงกๆเงิ่นๆ **จลติ** ย่อมหวั่นไหว.

ทล ทลเน ทลธาตุ ในความรุ่งเรือง. **ททฺทลฺลติ** ย่อมรุ่งเรือง.

เฌ จินฺตายํ เฌธาตุ ในความคิด. **อปจฺจเย** เมื่อการลง อ ปัจจัย (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **อการิเตปิ** เพราะปัจจัยแม้ไม่ใช่การิตะ **อายาเทโส** การอาเทศเป็น อาย **เอการสฺส** แห่ง เอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เต อาวายาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “เต อาวายา” **อธิกิจฺจ** โดยอาศัย **โอ สเร เอติ จ** ซึ่งบทว่า “โอ” “สเร” และ “เอ”.

เมื่อลง อ ปัจจัยแล้ว เพราะปัจจัยแม้ไม่ใช่การิตะ ก็อาเทศ เอ เป็น อาย ได้ ด้วยการแบ่งสูตรว่า

"เต อาวายา" โดยอาศัยบทว่า "โอ" "สเร" และ "เอ" ที่ตามมา

ฌายติ ฌายนฺติ ย่อมคิด ย่อมเพ่งพินิจ อิจฺจาทิ.

วิเสสวิธานํ วิธีพิเศษ **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

อวุฑฺฒิกภูวาทินโย วิธีของธาตุมี ภู เป็นต้น อันไม่มีการวุฑฒิ **สมตฺโต** ครบถ้วนแล้ว.

จบ อวุฑฒิกภูวาทินยะ

๑.๒. ตุทาทินย วิธีของตุทธาตุเป็นต้น

ตุท พฺยถเน ในการทิ่มแทง. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น **อปจฺจโย** และการลง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **วุฑฺฒิอภาโวว** ความไม่มีแห่งการวุฑฒิเท่านั้น **วิเสโส** เป็นความแตกต่าง **ตุทาทีนํ** ของธาตุทั้งหลายมี ตุท เป็นต้น **อนุวตฺติตวาคฺคหเณน** เพราะวาศัพท์อันตามมา **อญฺเญสุ จาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า "อญฺเญสุ จ".

ตุท ธาตุ ใช้ในอรรถว่า ทิ่ม แทง, ลง ติ วิภัตติเป็นต้น และลง อ ปัจจัย, ตุทธาตุ ต่างจากธาตุอื่นในภูวาทิคณะคือไม่มีการวุฑฒิ เพราะมีวาศัพท์ตามมาในสูตรว่า "อญฺเญสุ จ"

ตุทติ ตุทนฺติ, ตุทสิ ตุทถ, ตุทามิ ตุทาม ย่อมทิ่ม ย่อมแทง.

กมฺเม ในกัมมะ **ชกาโร** การอาเทศเป็น ช **สทการสฺส ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย พร้อมด้วย ทฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ตสฺส จวคฺคอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรว่า "ตสฺส จวคฺค" เป็นต้น, **ทฺวิตฺตํ** เป็นเทฺวภาวะ.

ในกัมมะ อาเทศ ทฺย เป็น ช ด้วยสูตรว่า "ตสฺส จวคฺค" เป็นต้น, ทำเทฺวภาวะ.

ตุชฺชเต ตุชฺชนฺเต, ตุชฺชติ, ตุชฺชนฺติ ตุชฺชเร วา (อันเขา) ย่อมทิ่มแทง.

ตถา **ตุทตุ ตุทนฺตุ, ตุเท ตุเทยฺย ตุเทยฺยุํ, อตุทิ อตุทีสุ, อตุทิ อตุทิตฺถ, อตุทึ อตุทิมฺห, อตุชฺชิตฺถ อตุชฺชิ, ตุทิสฺสติ, อตุทิสฺส** อิจฺจาทิ.

วิส ปเวสเน ในการเข้าไป. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคเป็นบทหน้า. **โส คามํ ปวิสติ** เขาย่อมเข้าไปสู่หมู่บ้าน, **ปวิสนฺติ. ปวิสสิ ปวิสถ, ปวิสามิ ปวิสาม.**

กมฺเม ในกัมมะ **ปวิสิยฺยเต ปวิสิยฺยนฺเต, ปวิสิยฺยติ ปวิสิยฺยนฺติ, ปวิสฺสเต** วา.

ตถา **ปวิสตุ ปวิสนฺตุ, ปวิเสยฺย,**

ปาวิสิ ปวิสิ ปาเวกฺขิ ปถวึ เข้าไปแล้วสู่แผ่นดิน. **อชฺชตนิมฺหิ** เพราะอัชชตนีวิภัตติ **เวกฺขา-เทโส จ** การอาเทศเป็น เวกฺข **วิสสฺส** แห่ง วิส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า "กฺวจิ ธาตุ" เป็นต้น. **ปาวิสึสุ ปวิสึสุ. กมฺเม** ในกัมมะ **ปาวิสียิตฺถ ปวิสียิตฺถ ปาวิสียิ ปวิสียิ.**

ปวิสิสฺสติ ปวิสิสฺสนฺติ, ปวิสียิสฺสเต ปวิสิสฺสเต. ปาวิสิสฺส, ปาวิสียิสฺส อิจฺจาทิ.

นุท เขเป ในการบำบัด ทิ้ง. **นุทติ นุทนฺติ** ย่อมบำบัด ย่อมทิ้ง.

ทิส อติสชฺชเน ในการสวด แสดง. **อุทฺทิสติ อุทฺทิสนฺติ** ย่อมสวด ย่อมแสดง.

ลิข เลขเน ในการขีดเขียน. **ลิขติ ลิขนฺติ** ย่อมขีด ย่อมเขียน.

ผุส สมฺผสฺเส ในการสัมผัส ถูกต้อง. **ผุสติ ผุสนฺติ** ย่อมสัมผัส อิจฺจาทิ

ตุทาทินโย วิธีของ ตุท ธาตุเป็นต้น **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๑.๓. **หูวาทินย** วิธีของหูธาตุเป็นต้น

หู ภู สตฺตายํ ในความมี ความเป็น. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** ลง ติ วิภัตติเป็นต้น. **อปจฺจโย** อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภูวาทิโต ออิติ** ด้วยสูตรว่า “ภูวาทิโต อ”. **โลโป** การลบไป **อปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ภูวาทิโต** จาก ภู ธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **โลปญฺเจตฺตมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร” **วาติ อธิกจฺจ** โดยอาศัยซึ่งบทว่า “วา” (ที่ตามมา). **วุทฺธิ** การวุทธิ อู เป็น โอ (**โหติ**) ย่อมมี **อญฺเญสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า “อญฺเญสุ จ”.

หูธาตุ และ ภูธาตุ ใช้ในอรรถว่า มี เป็น. ลง ติ วิภัตติเป็นต้น. ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า “ภูวาทิโต อ”. ลบ อ ปัจจัยที่อยู่หลัง ภู ธาตุเป็นต้น ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร” โดยอาศัย วา ศัพท์ที่ตามมา, วุทธิ อู เป็น โอ ด้วยสูตรว่า “อญฺเญสุ จ”

โส โหติ ผู้นั้นมีอยู่, **เต โหนฺติ** เขาเหล่านั้นมีอยู่, **โลโป** การลบไป **ปรสรสฺส** แห่งสระ อ หลัง (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติ อาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น. **โหสิ โหถ, โหมิ โหม**. **ภาเว** ในภาวะ **หูยเต**.

ตถา **โหตุ โหนฺตุ, โหหิ. หิโลโป** การลบ หิ วิภัตติ **น ภวติ** ย่อมไม่มี **อนการปรตฺตา** เพราะไม่อยู่หลังจากสระ อ. **โหถ, โหมิ โหม**. **ภาเว** ในภาวะ **หูยตํ**.

สตฺตมิยํ ในสัตตมีวิภัตติ **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น. **เหยฺย เหยฺยุํ, เหยฺยาสิ เหยฺยาถ, เหยฺยามิ เหยฺยาม, เหยฺยํ** วา. **ภาเว** ในภาวะ **หูเยถ**.

หิยฺยตฺตนิยํ ในหิยยัตตนีวิภัตติ **อปจฺจยโลเป** เมื่อการลบ อ ปัจจัย (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **อุวาเทโส** การอาเทศเป็น อุว **อูการสฺส** แห่ง อู อักษร **หูธาตุสฺส** ของ หู ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น. **อหุวา อหุวุ อหุวู, อหุว อหุโว อหุวตฺถ, อหุวํ อหุวมฺห. อหุวตฺถ อหุวตฺถุํ, อหุวเส อหุววฺหํ, อหุวึ อหุวมฺหเส. ภาเว** ในภาวะ **อหูยตฺถ.**

อชฺชตนิมฺหิ ในอัชชตนีวิภัตติ **โลโป** การลบไป **อีวิภตฺติสฺส** แห่ง อี วิภัตติ **หูโต** (ปรสฺส)

อันอยู่ข้างหลังจาก หู ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น, **รสฺสตฺตํ** รัสสะ อู เป็น อุ. **โส อหุ. โลปาภาเว** ในรูปที่ไม่มีการลบ อี วิภัตติ **สาคโม** การลง สฺ อาคม (**โหติ**) ย่อมมี **สตฺตมชฺชตนิมฺหีติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “สตฺตมชฺชตนิมฺหิ” **กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหีติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า “กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหิ”, **วุทฺธิ** วุทธิ อู เป็น โอ. **อโหสิ อเหสุํ อหุํ. เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ **โอการสฺส** แห่ง โออักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุ” เป็นต้น. **อหวุํ** วา. **อโหสิ อโหสิตฺถ, อโหสึ อหุํ, โลโป** การลบไป **ปรสรสฺส** แห่งสระหลัง **รสฺสตฺตญฺจ** และการรัสส อา เป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี, **อโหสิมฺห อหุมฺห**. รสฺสตฺตํ รัสสะ อู เป็น อุ. **ภาเว** ในภาวะ **อหูยิตฺถ**.

โลโป วาติ จ บทว่า “โลโป” และ “วา” **หิ โลปํ วาติ อิโต** จากสูตรนี้ว่า “หิ โลปํ วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๐. โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ. (๕ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

ภวิสฺสนฺติมฺหิ เพราะภวิสสันตีวิภัตติ **โหติสฺสโร** สระของ หู ธาตุ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **เอโหเห** ซึ่งความเป็น เอห โอห และ เอ, **โลโป จ** และการลบไป **สฺสสฺส** แห่ง สฺส ของวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศสระ อู ของ หู ธาตุ เป็น เอห โอห เอ และลบ สฺส ของวิภัตติบ้าง

ภวิสฺสนฺติมฺหิ วิภตฺติมฺหิ เพราะภวิสสันตีวิภัตติ **สโร** สระ **หูอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ หู **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **เอหโอเอตฺตํ** ซึ่งความเป็น เอห โอห และ เอ, **จ** และ **โลโป** การลบไป **สฺสสฺส** แห่ง สฺส **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อิการาคโม** ลง อิ อาคม, **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

เพราะภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศสระ อู ของ หู ธาตุ เป็น เอห โอห เอ และลบ สฺส ของวิภัตติบ้าง, ลง อิ อาคม, ลบสระเป็นต้น

เหหิติ เหหินฺติ, เหหิสิ เหหิถ, เหหามิ เหหาม. โลปาภาเว ในรูปที่ไม่การลบ สฺส **เหหิสฺสติ เหหิสฺสนฺติ, เหหิสฺสสิ เหหิสฺสถ, เหหิสฺสามิ เหหิสฺสาม. โอหาเทเส** ในรูปที่อาเทศเป็น โอห **โหหิติ โหหินฺติ, โหหิสิ โหหิถ, โหหามิ โหหาม.** ตถา **โหหิสฺสติ โหหิสฺสนฺติ, โหหิสฺสสิ โหหิสฺสถ, โหหิสฺสามิ โหหิสฺสาม. เอการาเทเส** ในรูปที่อาเทศเป็น เอ **เหติ เหนฺติ, เหสิ เหถ, เหมิ เหม. เหสฺสติ เหสฺสนฺติ, เหสฺสสิ เหสฺสถ, เหสฺสามิ เหสฺสาม. ภาเว** ในภาวะ **หูยิสฺสเต.**

กาลาติปตฺติยํ ในกาลาติปัตติวิภัตติ **อหวิสฺส อหวิสฺสํสุ, อหุยิสฺสถ** อิจฺจาทิ.

หู ภู สตฺตายํ ในความมี ความเป็น. **ภู อิตีธ** ในรูปที่ตั้งไว้ว่า ภู นี้. **อนุปุพฺโพ** มี อนุ อุปสัคเป็นบทหน้า, **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** ลง ติ วิภัตติเป็นต้น, **โลปวุทฺธิโย** การลบและการวุทธิทั้งหลาย

อปจฺจยสฺส แห่ง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

อนุโภติ อนุโภนฺติ, อนุโภสิ อนุโภถ, อนุโภมิ อนุโภม ย่อมเสวย.

กมฺเม ในกัมมะ **อนุภูยติ อนุภูยนฺติ.**

ตถา **อนุโภตุ อนุโภนฺตุ, อนุโภหิ อนุโภถ, อนุโภมิ อนุโภม. อนุภูยตุ อนุภูยนฺตุ, อนุภเว อนุภเวยฺย, อนุภูเยยฺย, อนุโภสิ อนุภวิ, อนุโภสฺสติ อนุโภสฺสนฺติ, อนุโภสฺสสิ อนุโภสฺสถ, อนุโภสฺสามิ อนุโภสฺสาม, อนุภวิสฺสติ** วา. **อนุโภสฺส อนุภวิสฺส** วา อิจฺจาทิ.

สิ สเย ในการนอน. **อปจฺจยโลโป วุทฺธิ จ** ลบ อ ปัจจัย และวุทธิ อิ เป็น เอ. **เสติ เสนฺติ, เสสิ เสถ, เสมิ เสม. เสเต เสนฺเต** ย่อมนอน อิจฺจาทิ.

อปจฺจยโลปาภาเว ในรูปที่ไม่มีการลบ อ ปัจจัย **สเรติ** บทว่า "สเร" **ธาตุคฺคหณํ จ** และ ธาตุ ศัพท์ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๑. เอ อย. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สเร เพราะสระหลัง **อย** การอาเทศเป็น อย **เอ** แห่ง เอ **ธาตุตสฺส** ของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะสระหลัง อาเทศ เอ ของธาตุ เป็น อย

สเร ปเร เพราะสระข้างหลัง **อยาเทโส** การอาเทศเป็น อย **เอการสฺส** แห่ง เอ อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** อันเป็นที่สุดของธาตุ **โหติ** ย่อมมี. **สรโลปาทิ** การลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะสระข้างหลัง อาเทศ เอ อักษรที่สุดธาตุ เป็น อย, ลบสระเป็นต้น

สยติ สยนฺติ, สยสิ สยถ, สยามิ สยาม ย่อมนอน.

กมฺเม ในกัมมะ **อติปุพฺโพ** มี อติ อุปสัคเป็นบทหน้า. **ยมฺหิ** เพราะ ย ปัจจัย **ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ **รสฺสสรสฺส** แห่งรัสสสระ **ธาตฺวนฺตสฺส** อันเป็นที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตฺวาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

ในกัมมะ มี อติ อุปสัคเป็นบทหน้า, เพราะ ย ปัจจัย ทำทีฆะสระที่สุดธาตุ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

อติสียเต อติสียนฺเต, อติสียติ อติสียนฺติ.

ภาเว ในภาวะ **สียเต.**

ตถา **เสตุ เสนฺตุ, เสหิ เสถ, เสมิ เสม. สยตุ สยนฺตุ, สย สยาหิ สยถ, สยามิ สยาม. สยตํ สยนฺตํ, สยสฺสุ สยวฺโห, สเย สยามเส.** (**กมฺเม** ในกัมมะ) **อติสียตํ อติสียนฺตํ, อติสียตุ อติสียนฺตุ. ภาเว** ในภาวะ **สียตํ.**

สเย สเยยฺย สเยยฺยุํ, อติสีเยยฺย. ภาเว **สีเยถ.**

อสยิ สยิ, อสยึสุ สยึสุ อสยุํ. สาคเม อติเสสิ, อติเสสุํ. กมฺเม อจฺจสียิตฺถ, อจฺจสียิ, อติสียิ. ภาเว **สียิตฺถ.**

สยิสฺสติ สยิสฺสนฺติ. อิการาคมาภาเว ในรูปไม่มีแห่ง อิ อาคม **เสสฺสติ เสสฺสนฺติ.** กมฺเม **อติสียิสฺสเต, อติสียิสฺสติ.** ภาเว **สียิสฺสเต.**

อสยิสฺสา อสยิสฺสํสุ. กมฺเม **อจฺจสียิสฺสถ** อิจฺจาทิ.

นี ปาปเณ ในการนำไป. **อยํ** นีธาตุนี้ **ทฺวิกมฺมโก** เป็นธาตุมี ๒ กรรม. **อชํ คามํ เนติ** ย่อมนำไปซึ่งแพะสู่หมู่บ้าน, **เนนฺติ, เนสิ เนถ, เนมิ เนม.** **โลปาภาเว** ในรูปไม่มีแห่งการลบ อ ปัจจัย **นยติ นยนฺติ** อิจฺจาทิ. **กมฺเม** ในกัมมะ **นียเต คามํ อโช เทวทตฺเตน** แพะอันนายเทวทัตย่อมนำไปสู่หมู่บ้าน, **นียเร นียนฺเต, นียติ นียนฺติ.**

ตถา **เนตุ นยตุ, นียตํ นียนฺตํ, นเย นเยยฺย, นีเยถ นีเยยฺย, อนยิ นยิ, อนยึสุ นยึสุ, วิเนสิ วิเนสุํ. อนียิตฺถ นียิตฺถ, นยิสฺสติ เนสฺสติ นยิสฺสเต, นียิสฺสเต นียิสฺสติ, อนยิสฺส, อนียิสฺส** อิจฺจาทิ.

ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการหยุด ยืน ตั้ง. **วาติ** บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๒. ฐา ติฏฺโจ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ติฏฺโจ การอาเทศเป็น ติฏฺจ **ฐา** แห่ง ฐา ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ฐา ธาตุ เป็น ติฏฺจ บ้าง

ติฏฺฐาเทโส การอาเทศเป็น ติฏฺจ **ฐาอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ ฐา **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด, **อปฺปจฺจยโลโป** มีการลบ อ ปัจจัย.

อาเทศธาตุนี้คือ ฐา เป็น ติฏฺจ บ้าง, วาศัพท์ มีอรรถกล่าวกำหนด, ลบ อ ปัจจัย

ติฏฺจติ ติฏฺจนฺติ, ฐาติ ฐนฺติ ย่อมตั้งอยู่ ย่อมยืนอยู่.

โลปาภาเว ในรูปไม่มีแห่งการลบ อ ปัจจัย **ฐาโต** หลังจาก ฐา ธาตุ **หการาคโม** การลง หฺ อักษรอาคม **รสฺสตฺตํ จ** และการทำเป็นรัสสะ **(โหติ)** ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”.

ในรูปไม่ลบ อ ปัจจัย หลังจาก ฐา ธาตุ ลง หฺ อาคม และรัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”

สํปุพฺโพ มี สํ อุปสัคเป็นบทหน้า. **สณฺจหติ สณฺจหนฺติ** ย่อมตั้งมั่น.

เอตฺเต ในรูปอาเทศ อ เป็น เอ. **อธิฏฺเจติ อธิฏฺเจนฺติ** ย่อมตั้งมั่น.

กมฺเม ในกัมมะ

๔๙๓. ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทีนมี. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ยมฺหิ เพราะ ย ปัจจัย **อี** การอาเทศเป็น อี **ทาธามาจาหาปามหมถาทีนํ (อนฺตสฺส)** แห่งสระอันเป็นที่สุดของธาตุทั้งหลายมี ทา ธา มา จา หา ปา มห และ มถ เป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ย ปัจจัย อาเทศสระที่สุดของ ทา ธา มา จา หา ปา มห และ มถ ธาตุเป็นต้น เป็น อี

ภาวกมฺมวิสเย ยมฺหิ ปจฺจเย ปเร เพราะ ย ปัจจัยอันเป็นไปในภาวะและกัมมะข้างหลัง **อนฺโต** สระอันเป็นที่สุด **ทาธามาจาหาปามหมถอิติ เอวํ อาทีนํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายมีเป็นต้นอย่างนี้คือ ทา ธา มา จา หา ปา มห และ มถ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **อีการํ** ซึ่งความเป็น อี อักษร. **อยํ อารมฺโภ** สูตรนี้ **นิจฺจตฺโถ** มีอรรถแน่นอน.

เพราะ ย ปัจจัยในภาวะและกัมมะข้างหลัง อาเทศสระที่สุดของเหล่านี้คือ ทา ธา มา จา หา ปา มห และ มถ เป็นต้น เป็น อี อักษร, สูตรนี้ มีอรรถแน่นอน

อุปฏฺฐียติ อุปฏฺฐียนฺติ ย่อมเข้าไปตั้งไว้.

หการาคเม ในรูปลง หฺ อักษรอาคม **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ **อีการาคโม จ** และการลง อี อักษรอาคม **(โหติ)** ย่อมมี. **ปติฏฺฐหียติ ปติฏฺฐหียนฺติ** ย่อมประดิษฐานไว้. ภาเว **จียเต**.

ตถา **ติฏฺฐตุ ติฏฺฐนฺตุ, จาตุ จนฺตุ, สณฺจหตุ สณฺจหนฺตุ, ติฏฺเจ ติฏฺเจยฺย, สณฺเจ สณฺเจยฺย, สณฺเจยฺยุํ. สณฺจเห สณฺเหยฺยุํ, อฏฺฐาสิ อฏฺฐํสุ, สณฺจหิ สณฺจหึสุ, ปติฏฺฐิสฺสติ ปติฏฺฐิสฺสนฺติ, จสฺสติ จสฺสนฺติ, ปติฏฺฐหิสฺสติ ปติฏฺฐหิสฺสนฺติ, ปติฏฺฐิสฺส ปติฏฺฐิสฺสํสุ, ปติฏฺฐหิสฺส ปติฏฺฐหิสฺสํสุ** อิจฺจาทิ.

ปา ปาเน ในการดื่ม. **วาติ** บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๔. ปา ปิโพ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ปิโพ การอาเทศเป็น ปิพ **ปา** แห่ง ปา ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ปา ธาตุ เป็น ปิพ บ้าง

ปิพาเทโส การอาเทศเป็น ปิพ **ปาอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ ปา **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด.

อาเทศธาตุนี้คือ ปา เป็น ปิพ บ้าง, วาศัพท์ มีอรรถกล่าวกำหนด

ปิพติ ย่อมดื่ม, **ปิพตุ, ปิเพยฺย.** **วกาโร** การาเทศเป็น ว อักษร **พการสฺส** แห่ง พ อักษร

(**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตฺวาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **ปิวติ ปิวนฺติ, ปาติ ปานฺติ ปนฺติ** วา. **ปียเต ปียนฺเต, ปียติ ปียนฺติ, ปิวตุ, ปิเวยฺย, อปายิ ปิวิ, ปิวิสฺสติ, อปิวิสฺส** อิจฺจาทิ.

อส ภุวิ ในความมี ความเป็น. **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติ **อปฺปจฺจยโลโป** และการลบ อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **อส อิติ อิธ** ในรูปนี้ว่า “อส”

อสสฺมา อนฺตโปโปติ จ บทว่า “อสสฺมา” และ “อนฺตโลโป” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๕. ติสฺส ตฺถิตฺตํ. (๒ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

ตฺถิตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถิ **ติสฺส** แห่ง ติ วิภัตติ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **อสสฺมา** จาก อส ธาตุ, **อนฺตโลโป จ** และการลบพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ติ วิภัตติที่อยู่หลัง อส ธาตุ เป็น ตฺถิ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

ตฺถิตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถิ **ติสฺส วิภตฺติสฺส** แห่ง ติ วิภัตติ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **อสอิติ เอตสฺมา ธาตุมฺหา** จากธาตุนี้คือ อส, **โลโป จ** และการลบ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

อาเทศ ติ วิภัตติที่อยู่หลังจากธาตุนี้คือ อส เป็น ตฺถิ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

อตฺถิ มีอยู่

วาติ บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๖. สพฺพตฺถาสสฺสาทิโลโป จ. (๔ บท, โลปวิธิสูตร)

สพฺพตฺถ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง **อาทิโลโป** การลบซึ่งอักษรตัวต้น **อสสฺส** ของ อส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง ลบ อ อักษรตัวต้นของ อส ธาตุ บ้าง

สพฺพตฺถ วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง **โลโป** การลบไป **อาทิสฺส** แห่งอักษรตัวต้น **อสอิติ เอตาย ธาตุยา** ของธาตุนี้คือ อส **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง มีการลบ อ อักษรตัวต้นของ อส ธาตุ บ้าง, วาศัพท์มีอรรถกล่าวกำหนด

สนฺติ มีอยู่

อสสฺมา อนฺตโลโปติ จ บทว่า “อสสฺมา” และ “อนฺตโลโป” **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๔๙๗. สิมฺหิ จ. (๒ บท, โลปวิธิสูตร)

สิมฺหิ จ และเพราะ สิ วิภัตติ **อนฺตโลโป** การลบพยัญชนะที่สุด **อสสฺส** ของ อส ธาตุ

(**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ สิ วิภัตติ ลบพยัญชนะที่สุดของ อส ธาตุ

สิมฺหิ วิภตฺติมฺหิ จ และเพราะ สิ วิภัตติ **อนฺตโลโป** การลบพยัญชนะที่สุด **อสธาตุสฺส** ของ อส ธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

และเพราะ สิ วิภัตติ มีการลบพยัญชนะที่สุดของ อส ธาตุ

ตฺวํ อสิ ท่านมีอยู่

๔๙๘. ถสฺส ตฺถตฺตํ. (๒ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

ตฺถตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถ **ถสฺส** แห่ง ถ วิภัตติ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **อสสฺมา** จาก อส ธาตุ, **อนฺตโลโป จ** และการลบพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ถ วิภัตติที่อยู่หลัง อส ธาตุ เป็น ตฺถ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

ตฺถตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถ **ถสฺส วิภตฺติสฺส** แห่ง ถ วิภัตติ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **อสอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ อส, **โลโป จ** และการลบ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

อาเทศ ถ วิภัตติที่อยู่หลังจากธาตุนี้คือ อส เป็น ตฺถ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

ตุมฺเห อตฺถ ท่านทั้งหลายมีอยู่

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๙๙. อสสฺมา มิมานํ มฺหิมฺหานฺตโลโป จ. (๕ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

มฺหิ-มฺหา การอาเทศเป็น มฺหิ และ มฺห ทั้งหลาย **มิมานํ** แห่ง มิ และ ม วิภัตติทั้งหลาย (**ปราสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **อสสฺมา** จาก อส ธาตุ, **อนฺตโลโป จ** และการลบพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ มิ ม วิภัตติที่อยู่หลัง อส ธาตุ เป็น มฺหิ มฺห และลบ สฺ ที่สุดธาตุ บ้าง

มฺหิ-มฺห อิติ เอเต อาเทสา การอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ มฺหิ และ มฺห **มิม อิติ เอตานํ วิภตฺตีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายคือ มิ และ ม **ปราสํ** อันอยู่ข้างหลัง **อส อิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ อส, **โลโป จ** และการลบไป **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ **โหนฺติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศวิภัตติเหล่านี้คือ มิ ม ที่อยู่หลัง อส ธาตุ เป็น มฺหิ มฺห และลบ สฺ ที่สุดธาตุ บ้าง

อมฺหิ อมฺห, อสฺมิ อสฺม มีอยู่ เป็นอยู่.

๕๐๐. ตุสฺส ตฺถุตฺตํ. (๒ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

ตฺถุตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถุ **ตุสฺส** แห่ง ตุ วิภัตติ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **อสสฺมา**

จาก อส ธาตุ, **อนฺตโลโป จ** และการลบพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ตุ วิภัตติที่อยู่หลัง อส ธาตุ เป็น ตฺถุ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

ตฺถุตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถุ **ตุสฺส วิภตฺติสฺส** แห่ง ตุ วิภัตติ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **อสอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ อส, **โลโป จ** และการลบ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

อาเทศ ตุ วิภัตติที่อยู่หลังจากธาตุนี้คือ อส เป็น ตฺถุ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

อตฺถุ จงมี

อาทิโลโป จ และการลบ อ ตัวต้น **อสสฺส** ของ อส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **สนฺตุ**

อหิ อตฺถ, อสฺมิ อสฺม.

สตฺตมิยํ ในสัตตมีวิภัตติ **อาทิโลโป** การลบ อ ตัวต้น **อสสฺส** ของ อส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **อิยาอิยุํ จ** และการอาเทศเป็น อิยา และ อิยุํ **เอยฺยเอยฺยุํวิภตฺตีนํ** แห่ง เอยฺย และ เอยฺยุํ วิภัตติ **อสโต** (**ปราสํ**) อันอยู่ข้างหลังจาก อส ธาตุ **โหนฺติ** ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

ในสัตตมีวิภัตติ ลบ อ ตัวต้นของ อส ธาตุ, แล้วอาเทศเป็น เอยฺย เป็น อิยา อาเทศ เอยฺยุํ เป็น อิยุํ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

สิยา สิยุํ พึงมี พึงเป็น.

โลปาภาเว ในรูปที่ไม่มีแห่งการลบอักษรต้นธาตุ **สฺส-สฺสุ-สฺส-สฺสถ-สฺสํ-สฺสามอาเทสา** การอาเทศเป็น สฺส สฺสุ สฺส สฺสถ สฺสํ และ สฺสาม ทั้งหลาย **เอยฺยาทีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายมี เอยฺย เป็นต้น **อสโต** (**ปราสํ**) อันอยู่ข้างหลังจาก อส ธาตุ **สธาตฺวนฺตานํ** พร้อมด้วยพยัญชนะที่สุดธาตุ **โหนฺติ** ย่อมมี **กฺวจิ ธาตฺวาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

ในรูปที่ไม่ลบอักษรต้นธาตุ มีการอาเทศ เอยฺย วิภัตติเป็นต้นที่อยู่หลังจาก อส ธาตุ พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น สฺส สฺสุ สฺส สฺสถ สฺสํ และ สฺสาม ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

เอวมสฺส วจนีโย คำอย่างนี้เป็นคำอันควรกล่าว, **อสฺสุ, อสฺส อสฺสถ, อสฺสํ อสฺสาม** พึงเป็น

อชฺชตนิยํ ในอัชชตนีวิภัตติ **อการาคโม** การลง อ อักษรอาคม **ทีโฆ จ** และการทำเป็นทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี. **อาสิ อาสึสุ อาสุํ, อาสิ อาสิตฺถ, อาสึ อาสิมฺห.**

วา อสสฺสาติ จ บทว่า "วา" และ "อสสฺส" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๐๑. อสพฺพธาตุเก ภู. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อสพฺพธาตุเก เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ(ที่เหลือ) **ภู** การอาเทศเป็น ภู **อสสฺส** แห่ง อส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ อาเทศ อส ธาตุ เป็น ภู บ้าง

อสพฺพธาตุเก เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ **ภูอาเทโส** การอาเทศเป็น ภู **อสสฺส เอว ธาตุสฺส** แห่ง อส ธาตุนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ อาเทศ อส ธาตุนั่นแหละ เป็น ภู บ้าง

ภวิสฺสติ ภวิสฺสนฺติ, อภวิสฺส อภวิสฺสํสุ.

วาติ บทว่า “วา” **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. (**ภูอาเทสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศเป็น ภู ในอัชชตนีบ้าง เช่น) **อาสุํ.**

พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการกล่าวชัดเจน. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น **อปจฺจยโลโป จ** และการลบ อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

กฺวจีติ บทว่า “กฺวจิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๐๒. พฺรูโต อี ติมฺหิ. (๓ บท, อาคมวิธิสูตร)

ติมฺหิ เพราะ ติ วิภัตติ **อี** อีอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **พฺรูโต** หลังจาก พฺรู ธาตุ **กฺวจิ** บ้าง.

เพราะ ติ วิภัตติ ลง อี อาคม หลังจาก พฺรู ธาตุ บ้าง

ติมฺหิ วิภตฺติมฺหิ เพราะ ติ วิภัตติ **อีการาคโม** อีอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **พฺรูอิติ เอตาย ธาตุยา** ของธาตุนี้คือ พฺรู **กฺวจิ** บ้าง. **วุฑฺฒิอวาเทสา** การวุฑฒิ การอาเทศเป็น อว **สรโลปาทิ** และการลบสระเป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะ ติ วิภัตติ ลง อี อาคม หลังจากธาตุนี้คือ พฺรู บ้าง, วุฑฒิ อู เป็น โอ, อาเทศ โอ เป็น อว, ลบสระหน้าเป็นต้น.

พฺรวีติ พฺรูติ ย่อมกล่าว

พฺยญฺชเน เพราะพยัญชนะ **วุฑฺฒิ** การวุฑฒิ **พฺรูธาตุสฺส** แห่งสระของ พฺรู ธาตุ **น โหติ** ย่อมไม่มี **อณฺเณสุ จาติ สุตฺตานุวตฺติตวาคฺคหเณน** เพราะ วา ศัพท์ อันตามมาในสูตรว่า “อณฺเณสุ จ”.

(ในรูปว่า พฺรูติ) เพราะพยัญชนะ ไม่มีการวุฑฒิสระของ พฺรู ธาตุ เพราะมี วา ศัพท์ตามมาในสูตร “อณฺเณสุ จ”

พหุวจเน ในฝ่ายพหูพจน์ **สเร** เพราะสระหลัง **อุวาเทโส** การอาเทศเป็น อุว **อูการสฺส** แห่ง อู อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ฌลานมิยุวา สเร วาติ** ด้วยสูตรว่า “ฌลานมิยุวา สเร วา”.

ฝ่ายพหูพจน์ เพราะสระหลัง อาเทศ อู เป็น อุว ด้วยสูตรว่า “ฌลานมิยุวา สเร วา”

พฺรุวนฺติ ย่อมกล่าว

ออุอาเทสา การอาเทศเป็น อ และ อุ ทั้งหลาย **ติอนฺตีนํ** แห่ง ติ และ อนฺติ วิภัตติทั้งหลาย **พฺรูโต (ปเรสํ)** อันอยู่ข้างหลังจาก พฺรู ธาตุ **(โหนฺติ)** ย่อมมี วา บ้าง **กฺวจิ ธาตฺวาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **อาหาเทโส จ** และการอาเทศเป็น อาห **พฺรูสฺส** แห่ง พฺรู ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

หลังจาก พฺรู ธาตุ มีการอาเทศ ติ เป็น อ และ อนฺติ เป็น อุ บ้าง ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. อาเทศ พฺรู เป็น อาห

อาห อาหุ ย่อมกล่าว, **พฺรูสิ พฺรูถ, พฺรูมิ พฺรูม. พฺรูเต พฺรุวนฺเต, พฺรูเส พฺรูวฺเห, พฺรุเว พฺรูมฺเห. พฺรูตุ พฺรุวนฺตุ, พฺรูหิ พฺรูถ, พฺรูมิ พฺรูม. พฺรูตํ พฺรุวนฺตํ, พฺรุเว พฺรุเวยฺย พฺรุเวยฺยุํ, พฺรุเวยฺยาสิ พฺรุเวยฺยาถ, พฺรุเวยฺยามิ, พฺรุเวยฺยาม. พฺรุเวถ พฺรุเวรํ. อพฺรุวา อพฺรุวู.**

ปโรกฺขายํ ในปโรกขาวิภัตติ **อาหอาเทโส** การอาเทศเป็น อาห **พฺรูธาตุสฺส** แห่ง พฺรู ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **พฺรูภูนมาหภูวา ปโรกฺขายนฺติ** ด้วยสูตรว่า “พฺรูภูนมาหภูวา ปโรกฺขายฑฺยํ”, **สรโลปาทิ** การลบสระเป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี.

ในปโรกขาวิภัตติ อาเทศ พฺรู เป็น อาห ด้วยสูตรว่า “พฺรูภูนมาหภูวา ปโรกฺขายฑฺยํ”, ลบสระเป็นต้น

สุปิเน กิร มาห ได้ยินว่า เขากล่าวแล้วในความฝัน, **เตนาหุ โปราณา** เพราะเหตุนั้น โบราณาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้แล้ว, **อาหํสุ** วา อิจฺจาทิ.

อชฺชตนิยํ ในอัชชตนีวิภัตติ **อพฺรวิ อพฺรุวิ อพฺรวุํ, พฺรุวิสฺสติ, อพฺรุวิสฺส** อิจฺจาทิ.

หน หึสาคตีสุ ในการเบียดเบียนและไปทั้งหลาย. **ติมฺหิ** เพราะ ติ วิภัตติ **อปจฺจยโลโป** การลบ อ ปัจจัย **(โหติ)** ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง. **หนฺติ หนติ หนนฺติ, หนสิ หนถ, หนามิ หนาม** ย่อมฆ่า ย่อมเบียดเบียน.

กมฺเม ในกัมมะ **ณตฺตํ** การอาเทศเป็น ณ **ตสฺส จวคฺคอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ตสฺส จวคฺค” **ทฺวิตฺตญฺจ** และการซ้อน ญฺ **(โหติ)** ย่อมมี. **หญฺญเต หญฺญนฺเต หญฺญเร** ย่อมถูกฆ่า, **หญฺญติ หญฺญนฺติ, หนตุ หนนฺตุ, หเนยฺย.**

หนสฺสาติ บทว่า “หนสฺส” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๐๓. วโธ วา สพฺพตฺถ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สพฺพตฺถ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง **วโธ** การอาเทศเป็น วธ **หนสฺส** แห่ง หน ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง อาเทศ หน ธาตุ เป็น วธ บ้าง

สพฺพตฺถ วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง **วธาเทโส** การอาเทศเป็น วธ หนอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส แห่งธาตุนี้คือ หน **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวาภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง อาเทศธาตุนี้คือ หน เป็น วธ บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด

วเธติ ย่อมฆ่า, **วธียติ, วเธตุ วธียตุ, วเธยฺย, อวธิ อวธึสุ, อหนิ อหนึสุ, วธิสฺสติ หนิสฺสติ.** **ขาเทเส** ในรูปอาเทศ สฺส เป็น ข **ปฏิหงฺขามิ ปฏิหนิสฺสามิ. อวธิสฺส อหนิสฺส** อิจฺจาทิ.

หูวาทินโย วิธีของ หู ธาตุเป็นต้น **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๑.๔. **ชุโหตฺยาทินย** วิธีของ หุ ธาตุเป็นต้น

หุ ทานาทนหพฺยปฺปทาเนสุ ในการให้ การกิน และการบูชาทั้งหลาย. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น **อปจฺจโย จ** และการลง อ ปัจจัย **(โหติ)** ย่อมมี. **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ **(โหติ)** ย่อมมี **กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโวติ** ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโว”. **อพฺภาสสญฺญา** การตั้งชื่อว่าอัพภาสะ **(โหติ)** ย่อมมี **ปุพฺโพพฺภาโสติ** ด้วยสูตรว่า “ปุพฺโพพฺภาโส”. **อพฺภาเสติ** บทว่า “อพฺภาเส” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๐๔. หสฺส โช. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โช การอาเทศเป็น ช **หสฺส** แห่ง ห **อพฺภาเส** ในอัพภาสะ **(โหติ)** ย่อมมี.

อาเทศ ห ในอัพภาสะ เป็น ช

โช การอาเทศเป็น ช **หการสฺส** แห่ง ห อักษณ **วตฺตมานสฺส** อันเป็นไปอยู่ **อพฺภาเส** ในอัพภาสะ **โหติ** ย่อมมี. **อปจฺจยโลโป** การลบ อ ปัจจัย **(โหติ)** ย่อมมี **โลปญฺเจตฺตมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร”, **วุทฺธิ** เป็นวุทธิ.

อาเทศ ห อักษร อันเป็นไปในอัพภาสะ เป็น ช, ลบ อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร”, วุทธิ อุ เป็น โอ

ชุโหติ ย่อมบูชา บวงสรวง

โลปาภาเว ในรูปที่ไม่มีการลบ อ ปัจจัย **ฌลานํ สเรติ จ** เมื่อบทว่า “ฌลานํ” และ “สเร”

วตฺตมาเน ตามไปอยู่

ในรูปที่ไม่ลบ อ ปัจจัย เมื่อบทว่า "ฌลานํ" และ "สเร" ตามไปอยู่

๕๐๕. ยวการา จ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สเร เพราะสระ **ยวการา** การอาเทศเป็น ย อักษร และ ว อักษรทั้งหลาย **ฌลานํ** แห่ง ฌ และ ล ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะสระ อาเทศ ฌ เป็น ย และอาเทศ ล เป็น ว

สเร ปเร เพราะสระหลัง **ยการวการาเทสา** การอาเทศเป็น ย อักษร และ ว อักษรทั้งหลาย **อิวณฺณุวณฺณานํ** แห่งอิวัณณะและอุวัณณะทั้งหลาย **ฌลสญฺญานํ** อันมีชื่อว่า ฌ และ ล **โหนฺติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วกาโร** การอาเทศเป็น ว **อุการสฺส** แห่ง อุ อักษร **อปทนฺตสฺส** อันไม่อยู่ที่สุดแห่งบท (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะสระหลัง อาเทศ อิ อี ชื่อ ฌ เป็น ย และอาเทศ อุ อู ชื่อ ล เป็น ว, ฉะนั้น จึงอาเทศ อุ ที่ไม่อยู่ที่สุดบทเป็น ว ได้

ชุหฺวติ ชุโหติ, ชุหฺวนฺติ ชุโหนฺติ, ชุหฺวสิ ชุโหสิ, ชุหฺวถ ชุโหถ, ชุหฺวามิ ชุโหมิ, ชุหฺวาม ชุโหม.

กมฺเม ในกัมมะ **ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

หูยเต หูยนฺเต, หูยติ หูยนฺติ.

ตถา **ชุโหตุ ชุโหนฺตุ ชุหฺวนฺตุ** วา. **ชุเห ชุเหยฺย ชุเหยฺยุํ, อชุหวิ อชุหวุํ, อชุโหสิ อชุโหสุํ, อหูยิตฺถ อคฺคิ, ชุหิสฺสติ ชุหิสฺสนฺติ, ชุโหสฺสติ ชุโหสฺสนฺติ** วา. **อชุหิสฺส อชุหิสฺสํสุ** อิจฺจาทิ.

หา จาเค ในการสละ. **เทฺวภาวชาเทสอปฺปจฺจยโลปา** การทำเป็นเทฺวภาวะ การอาเทศ ห เป็น ช และการลบ อ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในคราวก่อน.

อพฺภาเสติ บทว่า "อพฺภาเส" **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป.

๕๐๖. รสฺโส. (๑ บท, รัสสวิธิสูตร)

รสฺโส ความเป็นรัสสะ **อพฺภาเส** ในอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี.

ให้รัสสะ ในอัพภาสะ

รสฺโส ความเป็นรัสสะ **สรสฺส** แห่งสระ **วตฺตมานสฺส** อันเป็นไปอยู่ **อพฺภาเส** ในอัพภาสะ **โหติ** ย่อมมี.

ทำรัสสะ สระอันเป็นไปในอัพภาสะ

ชหาติ ชหนฺติ, ชหาสิ ชหาถ, ชหามิ ชหาม ย่อมสละ ย่อมละ.

กมฺเม ในกัมมะ **อีกาโร** การอาเทศเป็น อี อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งสระที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทีนมีติ** ด้วยสูตรว่า "ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทีนมี".

ในกัมมะ อาเทศสระที่สุดธาตุ เป็น อี ด้วยสูตรว่า "ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทีนมี"

หียเต หียนฺเต หียเร, หียติ หียนฺติ.

ตถา **ชหาตุ ชหนฺตุ, ชเห ชเหยฺย ชเหยฺยุํ, หีเยถ หีเยยฺย, อชหาสิ อชหึสุ อชหาสุํ, ปชหิ ปชหึสุ ปชหํสุ ปชหุํ. กมฺเม ปชหียิตฺถ ปชหียิ, ปชหิสฺสติ ปชหิสฺสนฺติ, หียิสฺสติ หียิสฺสนฺติ, ปชหิสฺส ปชหิสฺสํสุ** อิจฺจาทิ.

ทา ทาเน ในการให้. **ตฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง ติ วิภัตติเป็นต้น **เทฺวภาวรสฺสตฺตานิ** การทำเป็นเทฺวภาวะ **โลโป** และการลบไป **อปฺปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

ททาติ ททนฺติ, ททาสิ ททาถ, ททามิ ททาม ย่อมให้.

ทฺวิตฺตาภาเว ในรูปที่ไม่มีแห่งเทฺวภาวะ **วาติ** บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **มณฺฑูกคติยา** โดยวิธีเหมือนการไปของกบ.

๕๐๗. ทาธาตุสฺส ทชฺชํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ทชฺชํ การอาเทศเป็น ทชฺช **ทาธาตุสฺส** แห่ง ทา ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ทา ธาตุ เป็น ทชฺช บ้าง

ทชฺชาเทโส การอาเทศเป็น ทชฺช **ทาอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ ทา **สพฺพสฺส** ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **อปจฺจยโลโป** การลบ อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ทา ธาตุทั้งตัว เป็น ทชฺช บ้าง, วาศัพท์ มีอรรถกล่าวกำหนด, ลบ อ ปัจจัย

ทชฺชติ ทชฺชนฺติ, ทชฺชสิ ทชฺชถ, ทชฺชามิ ทชฺชาม ย่อมให้.

ทชฺชาเทสาภาเว ในรูปที่ไม่มีแห่งการอาเทศเป็น ทชฺช **เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ **อปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **โลปญฺเจตฺตมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า "โลปญฺเจตฺตมกาโร".

ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น ทชฺช ให้อาเทศ อ ปัจจัย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า "โลปญฺเจตฺตมกาโร"

ทานํ เทติ, เทนฺติ, เทสิ เทถ ย่อมให้ซึ่งทาน.

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๐๘. ทาทนฺตสฺสํ มิเมสุ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

มิเมสุ เพราะ มิ และ ม วิภัตติทั้งหลาย **อํ** การอาเทศเป็น อํ **ทาทนฺตสฺส** แห่งสระที่สุดของ ทา ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะ มิ และ ม วิภัตติ อาเทศสระที่สุดของ ทา ธาตุ เป็น อํ บ้าง

มิมอิติ เอเตสุ ปเรสุ เพราะวิภัตติข้างหลังทั้งหลายเหล่านี้คือ มิ และ ม **อํ** การอาเทศเป็น อํ **อนฺตสฺส** แห่งสระอันเป็นที่สุด **ทาอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ ทา **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **วคฺคนฺตตฺตํ** ความเป็นแห่งพยัญชนะที่สุดวรรค **นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิต (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะวิภัตติเหล่านี้คือ มิ และ ม อาเทศสระที่สุดของธาตุนี้คือ ทา เป็น อํ บ้าง, อาเทศนิคหิตเป็นวัคคันตะ มฺ

ทมฺมิ ทมฺม, เทมิ เทม.

กมฺเม ในกัมมะ **อีกาโร** การอาเทศเป็น อี (**โหติ**) ย่อมมี **ยมฺหิ ทาธาอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ยมฺหิ ทาธา”.

ในกัมมะ อาเทศสระที่สุดธาตุเป็น อี ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ยมฺหิ ทาธา”

ทียเต ทียนฺเต, ทียติ ทียนฺติ, ทียฺยเต ทียฺยนฺเต, ทียฺยติ ทียฺยนฺติ วา อิจฺจาทิ.

ททาตุ ททนฺตุ, ททาหิ ททาถ, ททามิ ททาม. ททตํ ททนฺตํ, ททสฺสุ ททวฺโห, ทเท ททามเส. ทชฺชตุ ทชฺชนฺตุ อิจฺจาทิ. **เทตุ เทนฺตุ, เทหิ เทถ, เทมิ เทม.** กมฺเม **ทียตํ ทียนฺตํ, ทียตุ ทียนฺตุ.**

สตฺตมิยํ ในสัตตมีวิภัตติ **ทเท ทเทยฺย ทเทยฺยุํ, ทเทยฺยาสิ ทเทยฺยาถ, ทเทยฺยามิ ทเทยฺยาม. ทเทถ ทเทรํ, ทเทโถ ทเทยฺยาวฺโห, ทเทยฺยํ ทเทยฺยามฺเห. ทชฺเช ทชฺเชยฺย.**

อาตฺตํ จ และการอาเทศเป็น อา **เอยฺยสฺส** แห่ง เอยฺย วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติ-อาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตู”.

และอาเทศ เอยฺย เป็น อา ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตู”

ทชฺชา, ทชฺชุํ ทชฺเชยฺยุํ. ทชฺเชยฺยาสิ ทชฺเชยฺยาถ, ทชฺชํ. อมาเทโส จ และการอาเทศเป็น อํ **เอยฺยามิสฺส** แห่ง เอยฺยามิ (**โหติ**) ย่อมมี. **ทชฺเชยฺยามิ ทชฺเชยฺยาม.**

ทฺวิตฺตาภาเว ในรูปที่ไม่มีแห่งการทำเป็นเทฺวภาวะ **เทยฺย เทยฺยุํ, เทยฺยาสิ เทยฺยาถ. ทีเยถ ทีเยยฺย.**

หิยฺยตฺตนิยํ ในหิยยัตตนีวิภัตติ **อททา อททู, อทโท อททตฺถ, อททํ อททมฺห.**

อทฺทตฺถ, อทฺทมฺหเส. **กมฺเม** ในกัมมะ **อทียิตฺถ.**

อชฺชตนิมฺหิ ในอัชชตนีวิภัตติ **อทฺทิ อทฺทึสุ อทฺทุํ, อทชฺชิ อทชฺชึสุ, อทาสิ อทํสุ, อทาสิ อโท อทิตฺถ, อทาสึ อทาสิมฺห อทมฺห. อทา ทานํ ปุรินฺทโท.** กมฺเม **อทียิตฺถ อทียฺยิ.**

ภวิสฺสนฺติยํ ในภวิสสันตีวิภัตติ **อิการาคโม** การลง อิ อักษรอาคม **สรโลปาทิ** และการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **ททิสฺสติ ททิสฺสนฺติ, ทชฺชิสฺสติ ทชฺชิสฺสนฺติ. รสฺสตฺตํ** เป็นรัสสะ. **ทสฺสติ ทสฺสนฺติ, ทสฺสสิ ทสฺสถ, ทสฺสามิ ทสฺสาม. ทสฺสเต ทียิสฺสเต, ทียิสฺสติ.**

กาลาติปตฺติยํ ในกาลาติปัตติวิภัตติ **อททิสฺส อทชฺชิสฺส อทชฺชิสฺสา อทสฺส อทสฺสา, อทสฺสํสุ, อทียิสฺสถ อทียิสฺส** อิจฺจาทิ.

ธา ธารเณ ในการทรงไว้. **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติ **ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ** การทำเป็นเทฺวภาวะ การรัสสะ **อปจฺจยโลโป จ** และการลบ อ ปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในคราวก่อน. **ทกาโร** การอาเทศเป็น ท อักษา **ธการสฺส** แห่ง ธ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ทุติยจตุตฺถานํ ปฐมตติยาติ** ด้วยสูตรว่า "ทุติยจตุตฺถานํ ปฐมตติยา".

ลงวิภัตติ ทำเป็นเทฺวภาวะ รัสสะ และลบ อ ปัจจัย เหมือนคราวก่อน, อาเทศ ธ เป็น ท ด้วยสูตรว่า "ทุติยจตุตฺถานํ ปฐมตติยา"

ทธาติ ทธนฺติ ย่อมทรงไว้.

อปิปุพฺโพ มี อปิ อุปสัคเป็นบทหน้า **อการโลโป** การลบ อ อักษร **ตสฺส** ของ อปิ นั้น (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ". **หกาโร** การอาเทศเป็น ห อักษร **ธการสฺส** แห่ง ธ อักษร **รสฺสตฺตญฺจ** และการรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

มี อปิ อุปสัคเป็นบทหน้า, ลบ อ ของ อปิ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ", อาเทศ ธ เป็น ห และรัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

ทฺวารํ ปิทหติ ย่อมปิดซึ่งประตู, **ปิทหนฺติ.**

เทฺวภาวาภาเว ในรูปที่ไม่มีแห่งการทำเป็นเทฺวภาวะ **นิธึ นิเธติ นิเธนฺติ** ย่อมฝังไว้ซึ่งขุมทรัพย์

กมฺเม **ธียเต ธียติ, ปิธียเต ปิธียติ.**

ตถา **ทธาตุ, ปิทหตุ, นิเธตุ นิเธนฺตุ, ทเธ ทเธยฺยุ, ปิทเห ปิทเหยฺยุ, นิเธ นิเธยฺยุ, ทธาสิ ปิทหิ, ธสฺสติ, ปิทหิสฺสติ ปริทเหสฺสติ, อธสฺส ปิทหิสฺส** อิจฺจาทิ.

ชุโหตฺยาทินโย วิธีของ หุ ธาตุเป็นต้น **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

ภูวาทโย ธาตุทั้งหลายที่ขึ้นต้นด้วย ภู **อิธ** ในอาขยาตกัณฑ์นี้ **เญยฺยา** อันนักศึกษาพึงทราบ **จตุทฺธา** โดย ๔ นัย **เอวํ** อย่างนี้ (๑) **อวุทฺธิกา** นัยที่ไม่มีการวุทธิ (๒) **ตุทาที** นัยของ ตุท ธาตุเป็นต้น (๓) **หูวาที** นัยของ หู ธาตุเป็นต้น **ตถาปโร** นัยอื่นก็เหมือนอย่างนั้น (๔) **ชุโหตฺยาที จ** และนัยของ หุ ธาตุเป็นต้น.

พึงทราบว่า ภูวาทิคณะในอาขยาตกัณฑ์นี้ มี ๔ นัย คือ (๑) อวุทฺธิกา นัยที่ไม่มีการวุทธิ (๒) ตุทาที นัยของ ตุท ธาตุเป็นต้น (๓) หูวาที นัยของ หู ธาตุเป็นต้น (๔) ชุโหตฺยาที นัยของ หุ ธาตุเป็นต้น.

ภูวาทิคโณ ภูวาทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๒. รุธาทิคณ คณะของธาตุ มี รุธ เป็นต้น

รุธ อาวรเณ ในการปิด กั้น กีดขวาง. **ธาตุสญฺญาทิมฺหิ** เมื่อวิธีมีการตั้งชื่อว่าธาตุเป็นต้น **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลง (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน. **ออิติ** บทว่า “อ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

เมื่อตั้งชื่อธาตุเป็นต้นแล้ว ลงวิภัตติ เหมือนนัยก่อน, บทว่า “อ” ตามไป

๕๐๙. รุธาทิโต นิคฺคหีต ปุพฺพญฺจ. (๔ บท, ปัจจย-อาคมวิธิสูตร)

อ อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **รุธาทิโต** หลังจาก รุธ ธาตุเป็นต้น, **นิคฺคหีตํ จ** และนิคหิตอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ปุพฺพํ** ข้างหน้า.

ลง อ ปัจจัย หลังจาก รุธ ธาตุเป็นต้น และลงนิคหิตอาคมข้างหน้า

อิทํ สูตรนี้ **จตุปฺปทํ** มี ๔ บท. **วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ** เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลาย **กตฺตริ** ในกัตตุ **อปจฺจโย** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตุคณโต** หลังจากหมู่ธาตุ **รุธอิติ เอวํ อาทิโต** มีเป็นต้นอย่างนี้คือ รุธ, **จ** และ **ตโต** ต่อจากนั้น **นิคฺคหีตํ อาคโม** นิคหิตอาคม **ปุพฺพํ หุตฺวา** เป็นอักษรข้างหน้า (**โหติ**) ย่อมมี. **จ** อนึ่ง **ตํ นิคฺคหีตํ** นิคหิตอาคมนั้น **โหติ** ย่อมลง **ปรํ** ข้างหลัง **ธาตุสฺสรโต** จากสระของธาตุ **สรานุคตตฺตา** เพราะเป็นอักษรไปตามหลังสระ **ปกติยา** โดยปกติ. **อิอีเอโอปจฺจยา จ** และ อิ อี เอ โอ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมลง **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **วคฺคนฺตตฺตํ** ความเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค **นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิต (**โหติ**) ย่อมมี. **อิธ** ในที่นี้ **วุทฺธิ** การวุทธิ **น โหติ** ย่อมไม่มี **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะเป็นสระที่มีพยัญชนสังโยคอยู่ที่สุด **คหณโต** และเพราะการถือเอา **ตทาคมสฺส** ซึ่งนิคหิตอาคมนั้น **ตคฺคหเณน** ด้วย สํโยคนฺต ศัพท์นั้น.

สูตรนี้มี ๔ บท, เพราะวิภัตติและปัจจัยในกัตตุ ลง อ ปัจจัย หลังจาก รุธ ธาตุเป็นต้น และมีนิคหิตอาคมลงข้างหน้าด้วย, อนึ่ง นิคหิตอาคมนั้น จะลงหลังสระของธาตุ เพราะเป็นอักษรไปตามหลังสระโดยปกติ, ด้วย จ ศัพท์ รวมเอาการลง อิ อี เอ และ โอ ปัจจัย, อาเทศนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค, ในที่นี้ ไม่วุทธิ เพราะมีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง และเพราะถือเอานิคหิตอาคม

ด้วย สํโยคนฺต ศัพท์นั้น

โส มคฺคํ รุนฺธติ เขาย่อมกั้นซึ่งทาง. **รุนฺธนฺติ, รุนฺธสิ รุนฺธถ, รุนฺธามิ รุนฺธาม. รุนฺธเต รุนฺธนฺเต** อิจฺจาทิ.

ปน ส่วน **อิการาทิปฺปจฺจเยสุ** ในปัจจัยมี อิ เป็นต้นทั้งหลาย **รุนฺธิติ, รุนฺธีติ, รุนฺเธติ, รุนฺโธตีติปิ** แม้รูปว่า “รุนฺธิติ, รุนฺธีติ, รุนฺเธติ, รุนฺโธติ” **โหติ** ย่อมมี.

กมฺเม ในกัมมะ **นิปุพฺโพ** มี นิ อุปสัคเป็นบทหน้า, **ฌกาเร** เมื่อการอาเทศเป็น ฌ อักษร **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **สธาตฺวนฺตสฺส** พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ตสฺส จวคฺคอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ตสฺส จวคฺค”, **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ **(โหติ)** ย่อมมี **วคฺเค โฆสาติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “วคฺเค โฆสา”.

ในกัมมะ มี นิ อุปสัคเป็นบทหน้า, เมื่ออาเทศ ย ปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ฌ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ตสฺส จวคฺค” แล้ว, ทำเทฺวภาวะ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “วคฺเค โฆสา”

มคฺโค นิรุชฺฌเต เตน ทางอันเขาย่อมปิดกั้น, **นิรุชฺฌนฺเต. ปรสฺสปทตฺเต** ในรูปอาเทศเป็นปรัสสบท **นิรุชฺฌติ นิรุชฺฌนฺติ. นิรุชฺฌสิ นิรุชฺฌถ, นิรุชฺฌามิ นิรุชฺฌาม.**

รุนฺธตุ รุนฺธนฺตุ, รุนฺธาหิ รุนฺธถ, รุนฺธามิ รุนฺธาม. รุนฺธตํ รุนฺธนฺตํ, รุนฺธสฺสุ รุนฺธวฺโห, รุนฺเธ รุนฺธามเส. นิรุชฺฌตํ นิรุชฺฌนฺตํ, นิรุชฺฌตุ นิรุชฺฌนฺตุ, รุนฺเธ รุนฺเธยฺย รุนฺเธยฺยุํ, รุนฺเธถ รุนฺเธรํ, นิรุชฺเฌถ นิรุชฺเฌยฺย อิจฺจาทิ. รุนฺธิ รุนฺธึสุ, อรุนฺธิ นิรุชฺฌิตฺถ, นิรุชฺฌิ นิรุชฺฌึสุ, รุนฺธิสฺสติ รุนฺธิสฺสนฺติ, นิรุชฺฌิสฺสเต นิรุชฺฌิสฺสนฺเต, นิรุชฺฌิสฺสติ นิรุชฺฌิสฺสนฺติ, อรุนฺธิสฺส อรุนฺธิสฺสํสุ, นิรุชฺฌิสฺสถ นิรุชฺฌิสฺส อิจฺจาทิ.

ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็น ๒ ส่วน (ฉีก ขาด เฉือน). **ฉินฺทติ ฉินฺทนฺติ.** กมฺเม **ฉิชฺชเต ฉิชฺชนฺเต. ฉิชฺชติ ฉิชฺชนฺติ.** ตถา **ฉินฺทตุ ฉินฺทนฺตุ, ฉิชฺชตุ ฉิชฺชนฺตุ, ฉินฺเท ฉินฺเทยฺย ฉิชฺเชยฺย, อฉินฺทิ ฉินฺทิ ฉินฺทึสุ, อฉิชฺชิตฺถ ฉิชฺชิ, ฉินฺทิสฺสติ ฉินฺทิสฺสนฺติ. ฉาเทเส** ในรูปที่อาเทศเป็น ฉ **สฺสสฺส** แห่ง สฺส **เฉจฺฉติ เฉจฺฉนฺติ, เฉจฺฉิติ** วา. กมฺเม **ฉิชฺชิสฺสเต ฉิชฺชิสฺสนฺเต, ฉิชฺชิสฺสติ ฉิชฺชิสฺสนฺติ, อฉินฺทิสฺส อฉิชฺชิสฺส** อิจฺจาทิ.

ภิทิ วิทารเณ ในการผ่า แตก ทำลาย. **ภินฺทติ ภินฺทนฺติ** อิจฺจาทิ.

ยุช โยเค ในการประกอบ. **ยุญฺชติ ยุญฺชนฺติ, ยุชฺชเต ยุชฺชนฺเต, ยุชฺชติ ยุชฺชนฺติ, ยุญฺชตุ ยุชฺชตํ, ยุญฺเช ยุชฺเชถ, อยุญฺชิ อยุญฺชึสุ, อยุชฺชิตฺถ อยุชฺชิ, ยุญฺชิสฺสติ ยุญฺชิสฺสนฺติ, ยุชฺชิสฺสเต ยุชฺชิสฺสนฺเต, ยุชฺชิสฺสติ ยุชฺชิสฺสนฺติ, อยุญฺชิสฺส, อยุชฺชิสฺสถ อยุชฺชิสฺส** อิจฺจาทิ.

ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ ในการรักษาและกลืนกินทั้งหลาย. **ภุญฺชติ ภุญฺชนฺติ**

อิจฺจาทิ.

ภวิสฺสนฺติยํ ในภวิสสันตีวิภัตติ **ขาเทโส** การอาเทศเป็น ข **สฺสสฺส** แห่ง สฺส **ภุชโต** หลังจาก ภุช ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **สปฺปจฺจยคฺคหเณน** ด้วย สปฺปจฺจย ศัพท์ **กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโหติ สุตฺเต** ในสูตรว่า "กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโห". **กกาโร** การอาเทศเป็น ก อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **โก เข จาติ** ด้วยสูตรว่า "โก เข จ". **วุทฺธิ** เป็นวุทธิ.

ในภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศ สฺส ที่อยู่หลังจาก ภุช ธาตุ เป็น ข ด้วย สปฺปจฺจย ศัพท์ ในสูตรว่า "กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโห", อาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ก ด้วยสูตรว่า "โก เข จ", วุทธิ

โภกฺขติ โภกฺขนฺติ, โภกฺขสิ โภกฺขถ, โภกฺขามิ โภกฺขาม. ขาเทสาภาเว ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น ข **ภุญฺชิสฺสติ ภุญฺชิสฺสนฺติ** อิจฺจาทิ.

มุจ โมจเน ในการพ้น ความหลุดพ้น. **มุญฺจติ มุญฺจนฺติ, มุจฺจเต มุจฺจนฺเต, มุญฺจตุ มุญฺจนฺตุ, มุจฺจตํ มุจฺจนฺตํ, มุญฺเจ มุญฺเจยฺย มุญฺเจยฺยุํ, มุจฺเจถ มุจฺเจรํ, อมุญฺจิ อมุญฺจึสุ, อมุจฺจิตฺถ, โมกฺขติ โมกฺขนฺติ, มุญฺจิสฺสติ มุญฺจิสฺสนฺติ, มุจฺจิสฺสเต มุจฺจิสฺสนฺเต, อมุญฺจิสฺส อมุจฺจิสฺสถ** อิจฺจาทิ.

รุธาทิคโณ รุธาทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๓. ทิวาทิคณ คณะของธาตุ มี ทิวุ เป็นต้น

ทิวุ กีฬาวิชิคีสาพฺยวหารชุติถุติกนฺติคตีสุ ในการเล่น ปรารถนาชัยชนะ ค้าขาย รุ่งเรือง สรรเสริญ ชอบใจ และ ไป ทั้งหลาย. **ธาตฺวนฺตโลปวิภตฺตุปฺปตฺติโย** การลบสระที่สุดของธาตุและการลงวิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน.

มีการลบสระที่สุดธาตุและลงวิภัตติ เหมือนคราวก่อน

๕๑๐. ทิวาทิโต โย. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

โย ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทิวาทิโต** หลังจาก ทิวุ ธาตุเป็นต้น.

ลง ย ปัจจัย หลังจาก ทิวุ ธาตุเป็นต้น

วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลาย **วิหิเตสุ** อันลง **กตฺตริ** ในกัตตุ **ยปจฺจโย** ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทิวาทิโต ธาตุคณโต** หลังจากหมู่ธาตุ มี ทิวุ เป็นต้น.

เพราะวิภัตติและปัจจัยในกัตตุ ลง ย ปัจจัย หลังจากหมู่ธาตุมี ทิวุ เป็นต้น

ยคฺคหณํ, จวคฺคยการวการตฺตํ, สธาตฺวนตสฺส, ปุพฺพรูปนฺติ จ บทว่า "ยคฺคหณํ" "จวคฺคยการวการตฺตํ" "สธาตฺวนตสฺส" "ปุพฺพรูปํ" **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป.

๕๑๑. ตถา กตฺตริ จ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

(**โย** ยปัจจัย **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย **โหติ** ย่อมมี **ยถา** โดยประการใด), **จวคฺคยการวการตฺตํ** การอาเทศเป็นจวรรค เป็นยอักษร และเป็นวอักษร **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **สธาตฺวนฺตสฺส** พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ **ปุพฺพรูปํ จ** และการเป็นปุพพรูป **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **กตฺตริ** ในกัตตุ (**กาตพฺพานิ**) อันนักศึกษาควรกระทำ **ตถา** โดยประการนั้น.

ยปัจจัยในภาวะและกัมมะ เป็นอย่างไร, ยปัจจัยในกัตตุ ก็เป็นอย่างนั้นคือ มีการอาเทศเป็นจวรรค เป็น ย และเป็น ว พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ และอาเทศ ย ปัจจัยเป็นปุพพรูป

อาเทโส การอาเทศ **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย **โหติ** ย่อมมี **ยถา** โดยประการใด, **จวคฺคยการวการาเทโส** การอาเทศเป็นจวรรค เป็นยอักษร และเป็นวอักษร **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **สธาตฺวนฺตสฺส** พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ **ปุพฺพรูปํ จ** และการอาเทศเป็นปุพพรูป **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **กตฺตริปิ** แม้ในกัตตุ **กาตพฺพานิ** อันนักศึกษาควรกระทำ **ตถา** โดยประการนั้น. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วกาเร** เมื่อการอาเทศเป็น ว อักษร **ยการสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **สห เตน** พร้อมด้วยพยัญชนะที่สุดธาตุนั้น **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ธาตฺวนฺตสฺส วการตฺตา** เพราะพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ว อักษร, **ทฺวิภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี. **พการทฺวยํ** การอาเทศเป็น พฺพ อักษร **วการทฺวยสฺส** แห่ง วฺว (**โหติ**) ย่อมมี **โพ วสฺสาติ วุตฺตตฺตา** เพราะถูกกล่าวว่า “โพ วสฺส” **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ **โท ธสฺส จาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า “โท ธสฺส จ”.

การอาเทศ ย ปัจจัย ในภาวะและกัมมะ เป็นอย่างไร, ก็ควรอาเทศ ย ปัจจัยในกัตตุ กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็นจวรรค เป็นยอักษร เป็นวอักษร และอาเทศ ย ปัจจัยเป็นปุพพรู เหมือนอย่างนั้น, ฉะนั้น เมื่ออาเทศ ย ปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ว เพราะพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ว แล้ว ทำเทฺวภาวะ, อาเทศ วฺว เป็น พฺพ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า “โพ วสฺส” ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า “โท ธสฺส จ”

ทิพฺพติ ทิพฺพนฺติ, ทิพฺพสิ ทิพฺพถ, ทิพฺพามิ ทิพฺพาม ย่อมเล่น รุ่งเรือง ...

กมฺเม ในกัมมะ **ทิพฺพเต ทิพฺพนฺเต, ทิพฺพติ ทิพฺพนฺติ. ทิพฺพตุ, ทิพฺพตํ, ทิพฺเพ ทิพฺเพถ, อทิพฺพิ อทิพฺพิตฺถ, ทิพฺพิสฺสติ, ทิพฺพิสฺสเต, อทิพฺพิสฺส** อิจฺจาทิ.

สิวุ ตนฺตสนฺตาเน ในการทอ เย็บ. **สิพฺพติ สิพฺพนฺติ. สิพฺพตุ, สิพฺเพยฺย. อสิพฺพิ สิพฺพิ, สิพฺพิสฺสติ, อสิพฺพิสฺส** อิจฺจาทิ.

ปท คติมฺหิ ในการไป. **อุปฺปุพฺโพ** มี อุ อุปสัคเป็นบทหน้า. **ทฺวิตฺตํ** เป็นเทฺวภาวะ. **ชกาโร** การอาเทศเป็น ช อักษร **ยการสฺส** แห่ง ย ปัจจัย **สธาตฺวนฺตสฺส** พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ตถา กตฺตริ จาติ** ด้วยสูตรว่า “ตถา กตฺตริ จ”, **ทฺวิตฺตญฺจ** และความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี.

มี อุ อุปสัคเป็นบทหน้า, ซ้อน ปฺ, อาเทศ ทฺย เป็น ช ด้วยสูตรว่า “ตถา กตฺตริ จ”, ซ้อน

ชฺ

อุปฺปชฺชติ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปชฺชเต อุปฺปชฺชนฺเต อุปฺปชฺชเร ย่อมอุบัติ ย่อมเกิดขึ้น.

กมฺเม ในกัมมะ **ปฏิปชฺชเต ปฏิปชฺชนฺเต, ปฏิปชฺชติ ปฏิปชฺชนฺติ** (อันเขา) ย่อมปฏิบัติ. **ภาเว** ในภาวะ **อุปฺปชฺชเต ตยา**.

ตถา **อุปฺปชฺชตุ, อุปฺปชฺเชยฺย, อุทปชฺชา, อุทปชฺชถ, อุทปาทิ, อุปฺปชฺชี, อุปฺปชฺชิตฺถ, อุปฺปชฺชิสฺสติ, อุปฺปชฺชิสฺส อุปฺปชฺชิสฺสา** อิจฺจาทิ.

พุธ อวคมเน ในการรู้ ตรัสรู้. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **ยปฺปจฺจยปรตฺตา** เพาะมี ย ปัจจัยอยู่หลัง. **ฌการาเทโสว** การอาเทศเป็น ฌ เท่านั้น **วิเสโส** เป็นความแตกแต่ง.

ไม่วุทธิ อุ เป็น โอ เพาะมี ย ปัจจัยอยู่หลัง ต่างเพียงอาเทศ ธฺย เป็น ฌ เท่านั้น

ธมฺมํ พุชฺฌติ ย่อมรู้ซึ่งธรรม, **พุชฺฌนฺติ, พุชฺฌเต พุชฺฌนฺเต พุชฺฌเร** วา.

กมฺเม ในกัมมะ **พุชฺฌเต มยา ธมฺโม** ธรรมะอันเราย่อมรู้, **พุชฺฌนฺเต, พุชฺฌติ พุชฺฌนฺติ, พุชฺฌตุ, พุชฺเฌยฺย, อพุชฺฌิ, อพุชฺฌิตฺถ, พุชฺฌิสฺสติ, อพุชฺฌิสฺส**.

ยุธ สมฺปหาเร ในการต่อสู้ รบ. **ยุชฺฌติ ยุชฺฌนฺติ**.

กุธ โกเป ในความโกรธ. **กุชฺฌติ กุชฺฌนฺติ**.

วิธ ตาฬเน ในการทิ่ม แทง เจาะ. **วิชฺฌติ วิชฺฌนฺติ** อิจฺจาทิ.

นห พนฺธเน ในการผูก มัด รัด. **วิปริยโย** การสลับ หฺย เป็น ยฺห (**โหติ**) ย่อมมี **หวิปริยโยติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “หวิปริยโย”. **สนฺนยฺหติ สนฺนยฺหนฺติ** ย่อมผูกสอด อิจฺจาทิ.

มน ญาเณ ในความรู้. **ญาเทโสว** การอาเทศเป็น ญ เท่านั้น **วิเสโส** เป็นความแตกต่าง. **มญฺญติ มญฺญนฺติ** ย่อมรู้ อิจฺจาทิ.

ทา อาทาเน ในการเอา รับเอา. **สํอาปุพฺโพ** มี สํ และ อา อุปสัคเป็นบทหน้า. **ยมฺหิ** เพราะ ย ปัจจัย **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งสระที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **สีลํ สมาทิยติ** ย่อมรับเอาซึ่งศีล, **สมาทิยนฺติ** อิจฺจาทิ.

ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี. **ปุพฺพรูปตฺตํ** ความมีรูปเหมือนอักษรตัวหน้า **ยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **ตุสฺสติ ตุสฺสนฺติ** ย่อมยินดี อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนอย่างนั้น. **สมุ อุปสเม** ในความสงบ. **สมฺมติ สมฺมนฺติ**.

กุป โกเป ในความโกรธ. **กุปฺปติ กุปฺปนฺติ.**

ชน ชนเน ในการเกิด. **ยมฺหิ** เพราะ ย ปัจจัย **อากาโร** การอาเทศเป็น อา อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ชนาทีนมาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “ชนาทีนมา” **ชนาทีนมา ติมฺหิ จาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า “ชนาทีนมา ติมฺหิ จ”. **ชายติ ชายนฺติ, ชายเต ชายนฺเต.**

กมฺเม ในกัมมะ **ชนียติ ชนียนฺติ. ชายตุ, ชาเยยฺย, อชายิ อชนิ, ชายิสฺสติ ชนิสฺสติ, อชายิสฺส อชนิสฺส** อิจฺจาทิ.

ทิวาทิคโณ ทิวาทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๔. สฺวาทิคณ คณะของธาตุ มี สุ เป็นต้น

สุ สวเณ ในการฟัง. **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน.

๕๑๒. สฺวาทิโต ณุณาอุณา จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณุณาอุณา ณุ ณา และ อุณา ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สฺวาทิโต** หลังจาก สุ ธาตุเป็นต้น.

ลง ณุ ณา และ อุณา ปัจจัย หลังจาก สุ ธาตุเป็นต้น

วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลาย **วิหิเตสุ** อันลง **กตฺตริ** ในกัตตุ **ณุณาอุณาอิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ณุ ณา และ อุณา (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สุ อิติ เอวํ อาทิโต ธาตุคณโต** หลังจากหมู่ธาตุอย่างนี้คือ สุ เป็นต้น. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ณุปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ณุ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ **อณฺเณสุ จาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า “อณฺเณสุ จ”. **ณุณาทีสุ** เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ณุ ณา เป็นต้น **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **สฺวาทีนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี สุ เป็นต้น **น (โหติ)** ย่อมไม่มี **อนุวตฺติตวาคฺคหเณน** เพราะ วา ศัพท์อันติดตามมา **ตตฺเถว** ในสูตร อณฺเณสุ จ นั้นนั่นเทียว

เพราะวิภัตติและปัจจัยในกัตตุ ลง ณุ ณา และ อุณา ปัจจัย หลังจากหมู่ธาตุมี สุ เป็นต้น, ณุ ปัจจัย เป็นวุทธิ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า “อณฺเณสุ จ”, เพราะ ณุ ณา ปัจจัยเป็นต้น สุ ธาตุเป็นต้น ไม่เป็นวุทธิ เพราะ วา ศัพท์อันติดตามมาในสูตร อณฺเณสุ จ นั้นนั่นแหละ

ธมฺมํ สุโณติ ย่อมฟังซึ่งธรรม. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น. **สุณนฺติ, สุโณสิ สุโณถ, สุโณมิ สุโณม. ณาปจฺจเย** ใน ณา ปัจจัย **สุณาติ สุณนฺติ, สุณาสิ. รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **สุณสิ สุณาถ สุณถ, สุณามิ สุณาม.**

กมฺเม ในกัมมะ **ยปฺปจฺจเย** เมื่อการลง ย ปัจจัย (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ทีโฆ**

ความเป็นทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ". **สูยเต สูยนฺเต, สูยติ สูยนฺติ. ทฺวิตฺเต รสฺสตฺตํ. สุยฺยติ สุยฺยนฺติ, สูยฺยติ สูยฺยนฺติ** วา.

สุโณตุ สุณนฺตุ, สุโณหิ สุโณถ, สุโณมิ สุโณม. สุณาตุ สุณนฺตุ, สุณ สุณาหิ สุณาถ, สุณามิ สุณาม. สุณตํ สุณนฺตํ, สุณสฺสุ สุณวฺโห, สุเณ สุณามเส. กมฺเม สูยตํ สูยนฺตํ, สูยตุ สูยนฺตุ.

สุเณ สุเณยฺย สุเณยฺยุํ, สุเณยฺยาสิ สุเณยฺยาถ, สุเณยฺยามิ สุเณยฺยาม. สุเณถ สุเณรํ, สุเณโถ สุเณยฺยาวฺโห, สุเณยฺยํ สุเณยฺยามฺเห. สูเยถ สูเยยฺย.

อสุณิ สุณิ อสุณึสุ สุณึสุ, อสุณิ อสุณิตฺถ, อสุณึ สุณึ อสุณิมฺห สุณิมฺห. อสุณิตฺถ สุณิตฺถ. ณาปจฺจยโลโป วุทฺธิ สสฺส ทฺวิภาโว. สาคโม. อสฺโสสิ อสฺโสสึสุ ปจฺจสฺโสสุํ, อสฺโสสิ อสฺโสสิตฺถ, อสฺโสสึ อสฺโสสิมฺห อสฺโสสิมฺหา วา, **อสฺโสสิตฺถ, อสูยิตฺถ อสูยิ.**

สรโลปาทิ ลบสระเป็นต้น. **สุณิสฺสติ สุณิสฺสนฺติ, สุณิสฺสสิ สุณิสฺสถ, สุณิสฺสามิ สุณิสฺสาม. สุณิสฺสเต สุณิสฺสนฺเต, สุณิสฺสเส สุณิสฺสวฺเห, สุณิสฺสํ สุณิสฺสามฺเห. ณาปจฺจยโลโป** ลบ ณ ปัจจัย, **วุทฺธิ** วุทธิ อุ เป็น โอ. **โสสฺสติ โสสฺสนฺติ, โสสฺสสิ โสสฺสถ, โสสฺสามิ โสสฺสาม. โสสฺสเต, สูยิสฺสเต, สูยิสฺสติ. อสุณิสฺส, อสูยิสฺส** อิจฺจาทิ.

หิ คติมฺหิ ในการไป. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคเป็นบทหน้า **ณาปจฺจโย** ลง ณา ปัจจัย. **ปหิณาติ ปหิณติ วา, ปหิณนฺติ, ปหิณาตุ ปหิณนฺตุ, ปหิเณยฺย, ปหิณิ, ทูตํ ปาเหสิ, ปหิณิสฺสติ, ปหิณิสฺส** ย่อมส่งไป อิจฺจาทิ.

วุ สํวรเณ ในการสำรวม ระวัง. **อาวุณาติ อาวุณนฺติ** ย่อมปิดกั้น ป้องกัน ปกป้อง อิจฺจาทิ.

มิ ปกฺเขเป ในการใส่เข้า. **นตฺตํ** การอาเทศเป็น น **ณสฺส** แห่ง ณ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตู". **มิโนติ มินนฺติ** ย่อมใส่เข้า อิจฺจาทิ.

อป ปาปุณเน ในการถึง บรรลุ. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคเป็นบทหน้า, **สรโลเป** เมื่อการลบสระ (**กเต**) อันนักศึกษกระทำแล้ว **ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ (โหติ) ย่อมมี **ทีฆนฺติ** ด้วยสูตรว่า "ทีฆํ". **อุณาปจฺจโย** ลง อุณา ปัจจัย.

มี ป อุปสัคเป็นบทหน้า, เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง ด้วยสูตรว่า "ทีฆํ". ลง อุณา ปัจจัย

สมฺปตฺตึ ปาปุณาติ ย่อมถึงซึ่งสมบัติ, **ปาปุณนฺติ, ปาปุณาสิ ปาปุณาถ, ปาปุณามิ ปาปุณาม.**

กมฺเม ในกัมมะ **ปาปียติ ปาปียนฺติ.** ตถา **ปาปุณาตุ, ปาปียตุ, ปาปุเณ**

ปาปุเณยฺย, ปาปีเยยฺย, ปาปุณิ ปาปุณึสุ, ปาปียิ, ปาปุณิสฺสติ, ปาปียิสฺสติ, ปาปุณิสฺส, ปาปียิสฺส อิจฺจาทิ.

สก สตฺติมฺหิ ในความสามารถ. **ทฺวิภาโว** ซ้อน กฺ. **สกฺกุณาติ สกฺกุณนฺติ** ย่อมสามารถ.

ภาเว ในภาวะ **ปุพฺพรูปตฺตํ** ความมีรูปเหมือนอักษรตัวหน้า (**โหติ**) ย่อมมี **ปุพฺพรูปญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า "ปุพฺพรูปญฺจ". **สกฺกเต ตยา สกฺกติ วา. สกฺกุณาตุ, สกฺกุเณยฺย.**

อชฺชตนาทิมฺหิ เพราะอัชชตนีวิภัตติเป็นต้น **ขาเทโส** การอาเทศเป็น ข **สกนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดของ สก ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ". **อสกฺขิ สกฺขิ อสกฺขึสุ สกฺขึสุ, สกฺขิสฺสติ สกฺขิสฺสนฺติ. อสกฺขิสฺส อสกฺขิสฺสํสุ** อิจฺจาทิ.

สฺวาทิคโณ สฺวาทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๕. กิยาทิคณ คณะของธาตุ มี กี เป็นต้น

กี ทพฺพวินิมเย ในการซื้อ. **วิปุพฺโพ** มี วิ อุปสัคเป็นบทหน้า, **ทฺวิตฺตํ** ซ้อน กฺ. **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน.

๕๑๓. กิยาทิโต นา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

นา นาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กิยาทิโต** หลังจาก กี ธาตุเป็นต้น.

ลง นา ปัจจัย หลังจาก กี ธาตุเป็นต้น

นาปจฺจโย นาปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **กีอิติ เอวํ อาทิโต ธาตุคณโต** หลังจากหมู่ธาตุที่มีธาตุคือ กี เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุ. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **นาปรตฺตา** เพราะมี นา ปัจจัยอยู่ข้างหลัง. **นามฺหิ** เพราะ นา ปัจจัย **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ **กิยาทีนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี กี เป็นต้น **ณตฺตํ จ** และการอาเทศเป็น ณ **นาปจฺจยนการสฺส** แห่ง น อักษร ของ นา ปัจจัย **กีโต** หลังจาก กี ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

ลง นา ปัจจัย หลังจากหมู่ธาตุที่มี กี เป็นต้น ในกัตตุ, เพราะมี นา ปัจจัยอยู่หลัง จึงไม่วุทธิ, เพราะ นา ปัจจัย ให้รัสสะ กี ธาตุเป็นต้น และอาเทศ น ของ นา ปัจจัยที่อยู่หลัง กี ธาตุ เป็นต้น ณ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

ภณฺฑํ วิกฺกิณาติ ย่อมขายซึ่งสินค้า, **วิกฺกิณนฺติ. วิกฺกียติ, วิกฺกียนฺติ. วิกฺกิณาตุ, วิกฺกิณนฺตุ. วิกฺกียตุ, วิกฺกียนฺตุ. วิกฺกิเณ วิกฺกิเณยฺย. วิกฺกีเยยฺย, วิกฺกีเยยฺยุํ, อวิกฺกิณิ วิกฺกิณิ. วิกฺกียิตฺถ วิกฺกียิ. วิกฺกิณิสฺสติ, วิกฺกิณิสฺสนฺติ. วิกฺกียิสฺสติ, วิกฺกียิสฺสนฺติ. อวิกฺกิณิสฺส, อวิกฺกิณิสฺสํสุ. วิกฺกียิสฺส, วิกฺกียิสฺสํสุ** อิจฺจาทิ.

ชิ ชเย ในการชนะ. **กิเลเส ชินาติ** ย่อมชนะซึ่งกิเลสทั้งหลาย, **ชินนฺติ, ชียติ, ชียนฺติ**. เอวํ **ชินาตุ, ชียตุ. ชิเนยฺย, ชีเยยฺย. อชินิ ชินิ อชินึสุ ชินึสุ, อเชสิ อเชสุํ, อชินิตฺถ อชียิตฺถ อชียิ. ชินิสฺสติ ชินิสฺสนฺติ, วิเชสฺสติ วิเชสฺสนฺติ, ชียิสฺสติ ชียิสฺสนฺติ. อชินิสฺส, อชียิสฺส** อิจฺจาทิ.

ตถา **จิ จเย** ในการสั่งสม (สะสม). **จินาติ จินนฺติ** อิจฺจาทิ.

ญา อวโพธเน ในความรู้ การตรัสรู้. **นาปจฺจโย** ลง นา ปัจจัย.

วาติ บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๑๔. ญาสฺส ชาชํนา. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ชาชํนา การอาเทศเป็น ชา ชํ และ นา ทั้งหลาย **ญาสฺส** แห่ง ญา ธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ญา ธาตุ เป็น ชา ชํ และ นา บ้าง

ชาชํนาอิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ ชา ชํ และ นา **ญาอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ ญา **โหนฺติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

มีการอาเทศ ญา ธาตุ เป็น ชา ชํ และ นา บ้าง

นามฺหิ เพราะ นา ปัจจัย **ชาเทโส** การอาเทศเป็น ชา (**โหติ**) ย่อมมี, **ญามฺหิ** เพราะ ญา (ที่อาเทศมาจาก เอยฺย) **ชํ** การอาเทศเป็น ชํ (**โหติ**) ย่อมมี, **ติมฺหิ เอว** เพราะ ติ วิภัตติเท่านั้น **นาภาโว** การอาเทศเป็น นา (**โหติ**) ย่อมมี **อนุวตฺตนา** เพราะการตามมา **อิธ** ในสูตรนี้ **ววตฺถิต-วิภาสตฺถวาสทฺทสฺส** ของ วา ศัพท์ที่มีอรรถกล่าวกำหนด.

เพราะ นา ปัจจัย อาเทศ ญา ธาตุ เป็น ชา, เพราะ ญา (ที่อาเทศมาจาก เอยฺย) อาเทศ ญา ธาตุ เป็น ชํ, เพราะ ติ วิภัตติ อาเทศ ญา ธาตุ เป็น นา เพราะ วา ศัพท์ที่ตามมากำหนดไว้

ธมฺมํ วิชานาติ วินายติ วา ย่อมรู้แจ้งซึ่งธรรม, **วิชานนฺติ**.

กมฺเม ในกัมมะ **วิญฺญายติ, วิญฺญายนฺติ**.

อิวณฺณาคเม ในรูปที่ลงอิวัณณอาคม **ปุพฺพโลโป** การลบสระหน้า, **เอกาโร** การอาเทศ อิ อี เป็น เอ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”, **ทฺวิตฺตญฺจ** และการซ้อน ยฺ (**โหติ**) ย่อมมี.

ในรูปที่ลง อิ อี อาคม, ลบสระหน้า, อาเทศ อิ อี เป็น เอ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”, และซ้อน ยฺ

เญยฺยติ เญยฺยนฺติ (อันท่าน) ย่อมรู้.

วิชานาตุ วิชานนฺตุ. **รสฺสตฺตํ** รัสสะ อา เป็น อ. **วิชาน วิชานาหิ วิชานาถ, วิชานามิ วิชานาม. วิชานตํ วิชานนฺตํ, วิชานสฺสุ, วิญฺญายตุ วิญฺญายนฺตุ.**

๕๑๕. เอยฺยสฺส ญาโต อิยาญา. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อิยาญา การอาเทศเป็น อิยา และ ญา ทั้งหลาย **เอยฺยสฺส** แห่ง เอยฺย วิภัตติ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ญาโต** จาก ญา ธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจาก ญา ธาตุ อาเทศ เอยฺย วิภัตติ เป็น อิยา และ ญา บ้าง

อิยาญาอิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ อิยา และ ญา **เอยฺยสฺส วิภตฺติสฺส** แห่ง เอยฺย วิภัตติ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ญาอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ ญา **โหนฺติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

หลังจาก ญา ธาตุ มีการอาเทศ เอยฺย วิภัตติ เป็น อิยา และ ญา บ้าง, ลบสระเป็นต้น

วิชานิยา ควรรู้แจ้ง

ญาเทเส ในรูปที่อาเทศ เอยฺย เป็น ญา, **ชํอาเทโส** การอาเทศเป็น ชํ **ญาสฺส** แห่ง ญา ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

ในรูปที่อาเทศ เอยฺย เป็น ญา, มีการอาเทศ ญา ธาตุ เป็น ชํ

ญาโต วาติ จ บทว่า “ญาโต” และ “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๑๖. นาสฺส โลโป ยการตฺตํ. (๓ บท, โลป+อาเทสวิธิสูตร)

โลโป การลบไป **ยการตฺตํ** และการอาเทศเป็น ย อักษร **นาสฺส** แห่ง นา ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ญาโต** จาก ญา ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

ลบ นา ปัจจัย หรืออาเทศ นา ปัจจัย ที่อยู่หลัง ญา ธาตุ เป็น ย บ้าง

โลโป การลบไป **ยการตฺตํ จ** และการอาเทศเป็น ย อักษร **นาปจฺจยสฺส** แห่ง นา ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ญาอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ ญา **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด, **เตน** เพราะเหตุนั้น

ลบ นา ปัจจัย หรืออาเทศ นา ปัจจัย ที่อยู่หลัง ญา ธาตุ เป็น ย บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด ฉะนั้น

ญามฺหิ เพราะ ญา (ที่อาเทศมาจาก เอยฺย) **นาโลโป** การลบ นา ปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **นิจฺจํ** แน่นอน, **อชฺชตนาทีสุ** เพราะวิภัตติทั้งหลายตั้งแต่อัชชตนีเป็นต้นไป **นาโลโป** การลบ นา ปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **วิภาสา** บ้าง, **อญฺญตฺถ จ** เพราะวิภัตติทั้งหลายเหล่าอื่น **อยํ นาโลโป** การลบ นา ปัจจัยนี้ **น โหติ** ย่อมไม่มี, **ติมฺหิ** เพราะ ติ วิภัตติ **ยการตา** การอาเทศเป็น ย อักษร (**นาสฺส**) แห่ง นา ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **นาโต** จาก นา

(ที่อาเทศมาจาก ณา ธาตุ) **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ณา (ที่อาเทศมาจาก เอยฺย) ลบ นา ปัจจัยแน่นอน, เพราะวิภัตติ ๓ หมวด ตั้งแต่อัชชตนีเป็นต้นไป ลบ นา ปัจจัยบ้าง, เพราะวิภัตติอื่น มีวัตตมานาเป็นต้น ไม่ลบ นา ปัจจัย, เพราะ ติ วิภัตติ อาเทศ นา ปัจจัยอันอยู่หลัง นา ที่อาเทศมาจาก ณา ธาตุ เป็น ย

วคฺคนฺตตฺตํ การอาเทศเป็นพยัญชนะที่สุดแห่งวรรค **นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิต (**โหติ**) ย่อมมี.

วิชญฺญา วิชาเนยฺย วิชาเนยฺยุํ, วิชาเนยฺยาสิ วิชาเนยฺยาถ, วิชาเนยฺยามิ วิชาเนยฺยาม วิชาเนมุ วา. **วิชาเนถ. วิญฺญาเยยฺย วิญฺญาเยยฺยุํ.**

สมชานิ สญฺชานิ สญฺชานึสุ.

นาโลเป ในรูปที่ลบ นา **อญฺญาสิ อญฺญาสุํ,**

วิชานิตฺถ, วิญฺญายิตฺถ. ปญฺญายิ ปญฺญายึสุ, **วิชานิสฺสติ วิชานิสฺสนฺติ, ญสฺสติ ญสฺสนฺติ, วิญฺญายิสฺสเต วิญฺญายิสฺสนฺเต, ปญฺญายิสฺสติ ปญฺญายิสฺสนฺติ.**

หิ จ การอาเทศเป็น หิ **สฺสสฺส** แห่ง สฺส (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **ปญฺญายิหิติ ปญฺญายิหินฺติ. อชานิสฺส, อชานิสฺสถ. อญฺญายิสฺสถ อญฺญายิสฺส** อิจฺจาทิ.

มา มาเน ในการนับ กะ ชั่ง ตวง วัด. **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ **มานนฺตสฺส** แห่งสระที่สุดของ มา ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **มินาติ มินนฺติ** ย่อมนับ. **กมฺเม** ในกัมมะ **มียติ มียนฺติ** อิจฺจาทิ.

ลู เฉทเน ในการตัด เด็ด เก็บเกี่ยว. **นามฺหิ** เพราะ นา วิภัตติ **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี. **ลุนาติ ลุนนฺติ, ลูยติ ลูยนฺติ** อิจฺจาทิ.

ธู กมฺปเน ในความไหว หวั่นไหว. **ธุนาติ ธุนนฺติ, ธูยติ ธูยนฺติ** อิจฺจาทิ.

คห อุปาทาเน ในการถือเอา รับเอา. **นามฺหิ** เมื่อการลง นา ปัจจัย **สมฺปตฺเต** จะมาถึง

๕๑๗. คหาทิโต ปฺปณฺหา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ปฺปณฺหา ปฺป และ ณฺหา ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **คหาทิโต** หลังจาก คห ธาตุเป็นต้น.

ลง ปฺป และ ณฺหา ปัจจัย หลังจาก คห ธาตุเป็นต้น

ปฺปณฺหาอิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ปฺป และ ณฺหา (**โหนฺติ**) ย่อมลง **คหอิติ เอวํ อาทิโต ธาตุโต** หลังจากธาตุมี คห อย่างนี้เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุ. **อยํ อาทิสทฺโท**

อาทิศัพท์นี้ **ปกาโร** เป็นคำกล่าวให้เหมือนกันเท่านั้น.

ลง ปฺป และ ณฺหา ปัจจัย หลังจาก คห ธาตุเป็นต้น ในกัตตุ, อาทิศัพท์ในคำว่า คหาทิ เ ป็นเพียงคำกล่าวให้เหมือนกับคณะอื่นเท่านั้น (ไม่ได้หมายเอาธาตุอื่นอีก)

คหสฺสาติ บทว่า "คหสฺส" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๑๘. หโลโป ณฺหามฺหิ. (๒ บท, โลปวิธิสูตร)

ณฺหามฺหิ เพราะ ณฺหา ปัจจัย **หโลโป** การลบ ห **คหสฺส** ของ คห ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ณฺหา ปัจจัย ลบ ห ของ คห ธาตุ

ณฺหามฺหิ ปจฺจเย ปเร เพราะ ณฺหา ปัจจัยข้างหลัง **โลโป** การลบไป หการสฺส แห่ง ห อักษร **คหอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ คห **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ณฺหา ปัจจัยข้างหลัง มีการลบ ห อักษร ของ คห ธาตุ

สีลํ คณฺหาติ ย่อมรับเอาซึ่งศีล. **รสฺสตฺเต** ในรูปที่เป็นรัสสะ **คณฺหติ** วา, **คณฺหนฺติ, คณฺหาสิ คณฺหาถ, คณฺหามิ คณฺหาม.**

กมฺเม ในกัมมะ **เยติ** เมื่อบทว่า "เย" **วตฺตมาเน** ตามมาอยู่ **วิปริยโย** การสลับกัน **หการสฺส** แห่ง ห อักษร **ยกาเรน** กับด้วย ย อักษร **โหติ** ย่อมมี **หวิปริยโย โล วาติ** ด้วยสูตรว่า "หวิปริยโย โล วา".

ในกัมมะ เมื่อบทว่า "เย" ตามมาอยู่ จึงมีการสลับกันระหว่าง หฺ กับ ย ด้วยสูตรว่า "หวิปริยโย โล วา".

คยฺหติ คยฺหนฺติ ย่อมถูกถือเอา.

คณฺหาตุ คณฺหนฺตุ, คณฺห คณฺหาหิ คณฺหาถ, คณฺหามิ คณฺหาม. คณฺหตํ คณฺหนฺตํ, คยฺหตํ, คยฺหนฺตํ, คยฺหตุ คยฺหนฺตุ, คณฺเห คณฺเหยฺย คณฺเหยฺยุํ, คยฺเหยฺย คยฺเหยฺยุํ, อคฺคณฺหิ คณฺหิ อคฺคณฺหึสุ คณฺหึสุ.

ยทา ในกาลใด **โลโป** การลบไป **วิกรณปจฺจยสฺส** แห่งวิกรณปัจจัย **อสพฺพธาตุเก** ใน อสัพพธาตุกวิภัตติ **เอกาโร จ** และการอาเทศเป็น เอ อักษร **อิการาคมสฺส** แห่ง อิ อักษรอาคม **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตู". **ตทา** ในกาลนั้น **สาคโม** สฺ อักษรอาคม **(โหติ)** ย่อมลง.

ในกาลใด มีการลบวิกรณปัจจัย ในอสัพพธาตุกวิภัตติ และมีการอาเทศ อิ อาคม เป็น เอ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตู". ในกาลนั้น ก็มีการลง สฺ อักษรอาคม

อคฺคเหสิ อคฺคเหสุํ, อคฺคหิ อคฺคหึสุ อคฺคหุํ, อคฺคยฺหิตฺถ อคฺคยฺหิ. คณฺหิสฺสติ

คณฺหิสฺสนฺติ, คเหสฺสติ คเหสฺสนฺติ, คหียิสฺสเต คหียิสฺสนฺเต, คยฺหิสฺสติ คยฺหิสฺสนฺติ. อคฺคณฺหิสฺส อคฺคหิสฺส อคฺคณฺหิสฺสถ อคฺคหิสฺสถ, อคฺคยฺหิสฺสถ, อคฺคยฺหิสฺส อิจฺจาทิ.

ปฺปปจฺจเย ใน ปฺป ปัจจัย

๕๑๙. คหสฺส เฆ ปฺเป. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ปฺเป เพราะ ปฺป ปัจจัย **เฆ** การอาเทศเป็น เฆ **คหสฺส** แห่ง คห ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ปฺป ปัจจัย อาเทศ คหฺ ธาตุ เป็น เฆ

ปฺปปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ปฺป ปัจจัยข้างหลัง **เฆอาเทโส** การอาเทศเป็น เฆ **คหอิติ เอตสฺสธาตุสฺส สพฺพสฺส** แห่งธาตุนี้คือ คห ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ปฺป ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ คหฺ ธาตุทั้งตัว เป็น เฆ

เฆปฺปติ อิจฺจาทิ.

กิยาทิคโณ กิยาทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๖. ตนาทิคณ คณะของธาตุ มี ตนุ เป็นต้น

ตนุ วิตฺถาเร ในการแผ่ไป ขยายออก อธิบาย. **ธาตฺวนฺตโลปวิภตฺตุปฺปตฺติโย** การลบสระที่สุดธาตุและการลงวิภัตติทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน.

๕๒๐. ตนาทิโต โอยิรา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

โอยิรา โอ และ ยิร ปัจจัยทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมลง **ตนาทิโต** หลังจาก ตนุ ธาตุเป็นต้น.

ลง โอ และ ยิร ปัจจัย หลังจาก ตนุ ธาตุเป็นต้น

โอยิรอิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ โอ และ ยิร **โหนฺติ** ย่อมลง **ตนุอิติ เอวํ อาทิโต ธาตุคณโต** หลังจากหมู่ธาตุที่มีธาตุอย่างนี้คือ ตนุ เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุ. **อยํ ยิรปฺปจฺจโย** ยิรปัจจัยนี้ **(โหติ)** ย่อมลง **กรโตว** หลังจาก กร ธาตุเท่านั้น

ลง โอ และ ยิร ปัจจัย หลังจากหมู่ธาตุที่มี ตนุ เป็นต้น ในกัตตุ, ยิรปัจจัยนี้ ลง หลัง กร ธาตุเท่านั้น

ธมฺมํ ตโนติ ย่อมอธิบายซึ่งธรรม **ตโนนฺติ, ตโนสิ ตโนถ, ตโนมิ ตโนม.**

วาติ บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๒๑. อุตฺตโมกาโร. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โอกาโร โอปัจจัย (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **อุตฺตํ** ซึ่งความเป็น อุ **วา** บ้าง.

อาเทศ โอ ปัจจัย เป็น อุ บ้าง

โอการปจฺจโย โออักษรปัจจัย (**ปโร**) อันอยู่ข้างหลัง **ตนาทิโต** จาก ตนุ ธาตุเป็นต้น **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **อุตฺตํ** ซึ่งความเป็น อุ **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **จ** ก็ **โอวิกรณํ** โอวิกรณปัจจัย **คยฺหติ** ย่อมถูกหมายเอา **โอกาโรติ** ด้วยคำว่า “โอกาโร” **วิกรณการิยวิธิปฺปกรณโต** เพราะเป็นที่ตั้งแห่งวิธีการทำของวิกรณปัจจัย.

อาเทศ โอ ปัจจัย เป็น อุ บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด, ก็ โอวิกรณปัจจัย ท่านหมายเอาด้วยคำว่า “โอกาโร” เพราะเป็นที่ตั้งแห่งวิธีทำของวิกรณปัจจัย

ตนุเต ย่อมขยายออก

พหุวจเน ในฝ่ายพหูพจน์ **วตฺตํ** การอาเทศเป็น ว (**อุการสฺส**) แห่ง อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ยวการาจาติ** ด้วยสูตรว่า “ยวการา จ”.

ฝ่ายพหูพจน์ มีการอาเทศ อุ เป็น ว ด้วยสูตรว่า “ยวการา จ”

ตนฺวนฺเต, ตนุเส ตนฺวฺเห, ตนฺเว ตนุมฺเห.

กมฺเม ในกัมมะ **ยมฺหิ** เพราะ ย ปัจจัย **อากาโร** การอาเทศเป็น อา อักษร **ตนุธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดของ ตนุ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”.

ในกัมมะ เพราะ ย ปัจจัย อาเทศ นฺ เป็น อา ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”

ปตายเต, ปตายนฺเต, ปตายติ, ปตายนฺติ. **อาการาภาเว** ในรูปที่ไม่อาเทศ นฺ เป็น อา **ปตญฺญติ, ปตญฺญนฺติ. ตโนตุ, ตโนนฺตุ. ตเนยฺย, ตเนยฺยุํ. อตนิ, อตนึสุ, อตายิตฺถ ปตายิ. ตนิสฺสติ, ตนิสฺสนฺติ, ปตายิสฺสติ, ปตายิสฺสนฺติ. อตนิสฺส, ปตายิสฺส** อิจฺจาทิ.

กร กรเณ ในการกระทำ. **ปุญฺญํ กโรติ** ย่อมกระทำซึ่งบุญ.

พหุวจเน ในฝ่ายพหูพจน์ **วาติ** เมื่อบทว่า “วา” **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่, **อุตฺเต** เมื่อการอาเทศเป็น อุ **อุตฺตโมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า “อุตฺตโมกาโร” **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **วา อุตฺตนฺติ จ** บทว่า “วา” และ “อุตฺตํ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๒๒. กรสฺสากาโร จ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อกาโร ออักษร **กรสฺส** ของ กร ธาตุ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **อุตฺตํ** ซึ่งความเป็น อุ **วา** บ้าง.

อาเทศ อ ของ กรฺ ธาตุ เป็น อุ บ้าง

อกาโร ออักษร **กรอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ กร **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **อุตฺตํ** ซึ่งความเป็น อุ **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **วกาโร**การอาเทศเป็น ว **ปรอุการสฺส** แห่ง อุ อักษรตัวหลัง **อปทนฺตสฺส** อันไม่ใช่ที่สุดบท (**โหติ**) ย่อมมี **ยวการาจาติ** ด้วยสูตรว่า "ยวการา จ". **วการสฺมึ** เพราะ ว อักษร **โลโป** การลบไป **ธาตุรการสฺส** แห่ง รฺ อักษรของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ". **ทฺวิตฺเต** เมื่อการซ้อน **วการสฺส** แห่ง วฺ อักษร (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **พการทฺวยํ** การอาเทศเป็น พฺพ **ตสฺส** (**วการทฺวยสฺส**) แห่ง วฺว นั้น (**โหติ**) ย่อมมี **พฺโพ วฺวสฺสาติ** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "พฺโพ วฺวสฺส".

อาเทศ อ ของ กรฺ ธาตุ เป็น อุ บ้าง, วาศัพท์นี้มีอรรถกล่าวกำหนด, มีการอาเทศ อุ ตัวหลัง เป็น ว ด้วยสูตรว่า "ยวการา จ", เพราะ ว ลบ รฺ ที่สุดธาตุ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ", เมื่อซ้อน วฺ แล้ว อาเทศ วฺว เป็น พฺพ ด้วยการแบ่งสูตรว่า "พฺโพ วฺวสฺส"

กุพฺพนฺติ กโรนฺติ, กโรสิ กโรถ, กโรมิ กโรม. ตถา **กุรุเต กุพฺพนฺเต, กุรุเส กุรุวฺเห, กุพฺเพ กุรุมฺเห.** **ยิรปฺปจฺจเย** ในที่ลง ยิร ปัจจัย **รการโลโป** การลบ รฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **กยิรติ กยิรนฺติ** อิจฺจาทิ.

กมฺเม ในกัมมะ **ยปฺปจฺจเย** (**กเต**) เมื่อลง ย ปัจจัยแล้ว **อีการาคโม** การลง อี อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **อิวณฺณาคโม วาติ** ด้วยสูตรว่า "อิวณฺณาคโม วา". **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

ในกัมมะ เมื่อลง ย ปัจจัยแล้ว ลง อี อาคม ด้วยสูตรว่า "อิวณฺณาคโม วา", ซ้อน ยฺ

กรียฺยเต กโฏ เตน เสื่ออันเขาย่อมทอ. **กรียฺยติ กรียฺยนฺติ, กรียติ กรียนฺติ** วา.

อีการาภาเว ในรูปที่ไม่มีการลง อี อักษรอาคม **ยการตฺตํ** การอาเทศเป็น ยฺ **สธาตฺวนฺตสฺส** (**ยปจฺจยสฺส**) แห่ง ย ปัจจัย พร้อมกับ รฺ อันเป็นพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ตสฺส จวคฺคอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ตสฺส จวคฺค". **ทฺวิตฺตํ จ** และซ้อน ยฺ

ในรูปที่ไม่ลง อี อาคม ให้อาเทศ รฺย เป็น ยฺ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ตสฺส จวคฺค", ซ้อน ยฺ

กยฺยติ กยฺยนฺติ ย่อมถูกกระทำ.

อิการาคเม ในรูปที่ลง อิ อักษรอาคม **วิปริยโย** การสลับกัน **รยานํ** แห่ง ร และ ย ทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี จคฺคหเณน ด้วย จ ศัพท์ **กฺวจิ ธาตูติอาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ".

ในรูปลง อิ อาคม มีการสลับ รฺย เป็น ยฺร ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ"

กยิรติ กโฏ เตน, กยิรนฺติ อิจฺจาทิ.

ตถา **กุสลํ กโรตุ** จงกระทำซึ่งกุศล **กุรุตุ** วา, **กุพฺพนฺตุ กโรนฺตุ, กโรหิ กโรถ, กโรมิ กโรม. กุรุตํ กุพฺพนฺตํ, กุรุสฺสุ กุรสฺสุ** วา, **กุรุวฺโห, กุพฺเพ กุพฺพามเส.**

กมฺเม ในกัมมะ **กรียตุ กรียนฺตุ, กยฺยตํ กยิรตํ, กยิรตุ.**

สตฺตมิยํ ในสัตตมีวิภัตติ **กเร กเรยฺย กเรยฺยุํ, กเรยฺยาสิ กเรยฺยาถ, กเรยฺยามิ กเรยฺยาม. อุตฺเต** ในรูปที่อาเทศเป็น อุ **กุพฺเพ กุพฺเพยฺย.**

ยิรปฺปจฺจเย ในรูปที่ลง ยิร ปัจจัย

อาตฺตํ การอาเทศเป็น อา **เอยฺยสฺส** แห่ง เอยฺย วิภัตติ **เอถาทิสฺส** และแห่ง เอ อันเป็นตัวต้นของ เอถ วิภัตติ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ยิรโต** จาก ยิร ปัจจัย, **โลโป จ** และการลบไป **เอยฺยสทฺทสฺส** แห่ง เอยฺย ศัพท์ **เอยฺยุมาทีสุ** ในวิภัตติทั้งหลายมี เอยฺยุํ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”.

มีการอาเทศ เอยฺย วิภัตติ และ เอ ตัวต้นของ เอถ วิภัตติ ที่อยู่หลังจาก ยิร ปัจจัย เป็น อา, และมีการลบ เอยฺย ใน เอยฺยุํ วิภัตติเป็นต้น ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”

สรโลปาทิ ลบสระเป็นต้น. **กยิรา กยิรุํ, กยิราสิ กยิราถ, กยิรามิ กยิราม.**

อตฺตโนปเท ในฝ่ายอัตตโนบท **กยิราถ ธีโร กุพฺเพถ กเรถ** วา.

กุรุ จ และการอาเทศเป็น กุรุ **กุสฺส** แห่ง กุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”.

อาเทศ กุ เป็น กุรุ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”

กุรุพฺเพถ กุรุพฺเพรํ, กุรุพฺเพโถ กุรุพฺเพยฺยาวฺโห, กุรุพฺเพยฺยํ กุรุพฺเพยฺยามฺเห. กมฺเม ในกัมมะ **กรีเยยฺย กรีเยยฺยุํ.**

หิยฺยตฺตนิยํ ในหิยยัตตนีวิภัตติ **กา** การอาเทศเป็น กา **โหติ** ย่อมมี **กรสฺส กาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “กรสฺส กา”. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

อกา อกรา อกรู, อกโร อกตฺถ อกโรตฺถ, อกํ อกรํ อกมฺห อกรมฺห, อกตฺถ, อกรึ, อกรมฺหเส.

วาติ บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๒๓. กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหิ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อชฺชตนิมฺหิ เพราะอัชชตนีวิภัตติ **กาสตฺตํ** การอาเทศเป็น กาส **กรสฺส** แห่ง กรฺ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะอัชชตนีวิภัตติ อาเทศ กรฺ ธาตุ เป็น กาสฺ บ้าง

อชฺชตนิมฺหิ วิภตฺติมฺหิ ปเร เพราะอัชชตนีวิภัตติข้างหลัง **กาสตฺตํ** การอาเทศเป็น กาสฺ **กรอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส สพฺพสฺเสว** แห่งธาตุนี้คือ กรฺ ทั้งตัวนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **สาคโม** การลง สฺ อาคม **อญฺญสฺมาปิ ธาตุโต** หลังจากธาตุแม้ตัวอื่น (**โหติ**) ย่อมมี **กาสตฺตมิติ ภาวนิทฺเทเสน** ด้วยการแสดงให้เป็นว่า "กาสตฺตํ". **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง **ยทา** ในกาลใด **อตฺโถ** ความมุ่งหมาย **อิติ** ว่า "**อชฺชตนิมฺหิ** เพราะอัชชตนีวิภัตติ **กา** การอาเทศเป็น กา **กรสฺส** แห่ง กรฺ ธาตุ **สตฺตํ จ อาคโม** และการลง สฺ อาคม (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง" (**อตฺถิ**) มีอยู่, **ตทา** ในกาลนั้น **สาคโมปิ** แม้การลง สฺ อาคม **อญฺญสฺมาปิ ธาตุโต** หลังจากธาตุแม้ตัวอื่น **สิชฺฌติ** ย่อมสำเร็จ **สตฺตมชฺชตนิมฺหีติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "สตฺตมชฺชตนิมฺหิ". **อยํ สาคโม** การลง สฺ อาคมนี้ **โหติ** ย่อมมี **ทีฆโตว** หลังจากทีฆสระเท่านั้น **เยภุยฺเยน** โดยส่วนมาก **โยควิภาคโต อิฏฺฐปฺปสิทฺธีติ** เพราะมีคำกล่าวกว้างๆไว้ว่า "รูปสำเร็จตามความประสงค์ ย่อมมีได้โดยการแบ่งสูตร". **จ** อนึ่ง **หิยฺยตฺตนิยํ** ในหิยยัตตนีวิภัตติ **กาภาโว** การอาเทศเป็น กา **สิทฺโธ โหติ** ย่อมสำเร็จ **กรสฺส กาติ โยควิภาเคน** โดยการแบ่งสูตรว่า "กรสฺส กา".

เพราะอัชชตนีวิภัตติ อาเทศ กร ธาตุ เป็น กาส บ้าง, ลง สฺ อาคม หลังจากธาตุอื่นด้วยการแสดงให้เป็นว่า "กาสตฺตํ", อีกอย่างหนึ่ง คราวใด มุ่งหมายเอาวิธีว่า"เพราะอัชชตนีวิภัตติ อาเทศกรฺ เป็น กา และลง สฺ อาคม บ้าง", ในคราวนั้น จะลง สฺ อาคมหลังจากธาตุอื่นด้วยการแบ่งสูตรว่า "สตฺตมชฺชตนิมฺหิ", สฺ อาคมนี้ ส่วนมากจะลงหลังจากทีฆสระเท่านั้น เพราะมีคำกล่าวไว้กว้างๆ ว่า "จะมีรูปสำเร็จตามความประสงค์ได้ โดยการแบ่งสูตร", อนึ่ง ในหิยยัตตนีวิภัตติ อาเทศ กรฺ เป็น กา ด้วยการแบ่งสูตรว่า "กรสฺส กา"

อกาสิ อกาสุํ, อกาสิ อกาสิตฺถ, อกาสึ อกาสิมฺห. อกาสิตฺถ. กาสตฺตาภาเว ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น กาสฺ **อกริ กริ อกรึสุ กรึสุ อกํสุ อกรุํ, อกริ อกริตฺถ, อกรึ กรึ อกริมฺห กริมฺห. อกริตฺถ, อกรียิตฺถ อกรียิ** วา.

วา โลโป ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จาติ จ บทว่า "วา" "โลโป" "ภวิสฺสนฺติมฺหิ" "สฺสสฺส" และ "จ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๒๔. กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโห. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ภวิสฺสนฺติมฺหิ เพราะภวิสสันตีวิภัตติ **กาโห** การอาเทศเป็น กาหฺ **กรสฺส** แห่ง กรฺ ธาตุ **สปฺปจฺจยสฺส** พร้อมกับปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง. **โลโป จ** และการลบไป **สฺสสฺส** แห่ง สฺสฺ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศ กรฺ ธาตุ พร้อมกับปัจจัย เป็น กาหฺ และ ลบ สฺสฺ ของวิภัตติบ้าง

ภวิสฺสนฺติมฺหิ เพราะภวิสสันตีวิภัตติ **กาหาเทโส** การอาเทศเป็น กาหฺ **กรอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ กรฺ **สปฺปจฺจยสฺส** พร้อมกับปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **โลโป จ**

และการลบไป **สฺสสฺส** แห่ง สฺส **โหติ** ย่อมมี. **ขาเทโส** การอาเทศเป็น ขฺ **สฺสสฺส** แห่ง สฺสฺ **วจมุจภุชาทิโต** หลังจาก วจ มุจ และ ภุช ธาตุเป็นต้น **ฉาเทโส จ** และการอาเทศเป็น ฉฺ **สฺสสฺส** แห่ง สฺสฺ **วสฉิทิลภาทิโต** หลังจาก วส ฉิทิ และ ลภ ธาตุเป็นต้น **โหติ** ย่อมมี **อธิกภูตสปฺปจฺจยคฺคหเณน** ด้วย สปฺปจฺจย ศัพท์อันเป็นคำเกินมา.

เพราะภวิสสันตีวิภัตติ อาเทศ กรฺ ธาตุ พร้อมกับปัจจัย เป็น กาหฺ และ ลบ สฺสฺ ของวิภัตติบ้าง, อาเทศ สฺสฺ ที่อยู่หลังจาก วจ มุจ และ ภุช ธาตุเป็นต้น เป็น ขฺ และอาเทศ สฺส ที่อยู่หลังจาก วส ฉิทิ และ ลภ ธาตุเป็นต้น เป็น ฉฺ ด้วย สปฺปจฺจย ศัพท์ที่เติมมา

กาหติ กาหนฺติ, กาหสิ กาหถ, กาหามิ กาหาม. อิการาคเม กาหิติ กาหินฺติ อิจฺจาทิ. **กาหาภาเว** ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น กาหฺ **กริสฺสติ กริสฺสนฺติ, กริสฺสสิ กริสฺสถ, กริสฺสามิ กริสฺสาม. กริสฺสเต กริสฺสนฺเต, กริสฺสเส กริสฺสวฺเห, กริสฺสํ กริสฺสามฺเห. กรียิสฺสติ กรียิสฺสนฺติ. อกริสฺส อกรียิสฺสา** อิจฺจาทิ.

ยทา ในกาลใด **สํปุพฺโพ** กรธาตุมี สํ อุปสัคเป็นบทหน้า, **ตทา** ในกาลนั้น **ตฺยาทิวิภตฺตีสุปิ** แม้เพราะวิภัตติมี ติ เป็นต้นทั้งหลาย **ขราเทโส** การอาเทศเป็น ขรฺ **สํปุพฺพกโรติสฺส** แห่ง กรฺ ธาตุที่มี สํ เป็นบทหน้า (**โหติ**) ย่อมมี **ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา".

คราวใด กรธาตุมี สํ อุปสัคเป็นบทหน้า, คราวนั้น เพราะ ติ วิภัตติเป็นต้น อาเทศ กรฺ ที่มี สํ อยู่หน้า เป็น ขรฺ ด้วยการแบ่งสูตรว่า "ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา"

อภิสงฺขโรติ อภิสงฺขโรนฺติ, อภิสงฺขรียติ อภิสงฺขรียนฺติ, อภิสงฺขโรตุ, อภิสงฺขเรยฺย, อภิสงฺขริ. ขาเทเส อภิสงฺขาสิ วา. **อภิสงฺขริสฺสติ, อภิสงฺขริสฺส** อิจฺจาทิ.

สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ สามารถ. **โอปจฺจโย** ลง โอ ปัจจัย. **สกฺโกติ สกฺโกนฺติ, สกฺโกสิ สกฺโกถ, สกฺโกมิ สกฺโกม** อิจฺจาทิ.

อป ปาปุณเน ในการถึง บรรลุ. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคเป็นบทหน้า. **ปปฺโปติ ปปฺโปนฺติ, ปปฺโปสิ ปปฺโปถ, ปปฺโปมิ ปปฺโปม. ปปฺโปตุ ปปฺโปนฺตุ** อิจฺจาทิ.

ตนาทิคโณ ตนาทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๗. จุราทิคณ คณะของธาตุ มี จุร เป็นต้น

จุร เถยฺเย ในการลัก ขโมย ปล้น. **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบสระที่สุดธาตุ **วิภตฺตุปฺปตฺติ** และการลงวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนนัยก่อน.

ตถา กตฺตริ จาติ อิโต กตฺตรีติ จ บทว่า "กตฺตริ" จากสูตรว่า "ตถา กตฺตริ จ" ด้วย **ภาวกมฺมคฺคหณานิ จ** ภาว และ กมฺม ศัพท์ด้วย **วตฺตนฺเต** ย่อมตามไป **สีหโลกเนน** ด้วยวิธีเหมือนราชสีห์เหลียวหลัง, **การิตคฺคหณํ จ** และ การิต ศัพท์ (**วตฺตเต**) ย่อมตามไป

มณฺฑูกคติยา โดยวิธีเหมือนกบกระโดด.

๕๒๕. จุราทิโต เณณยา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

เณณยา เณ และ ณย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **จุราทิโต** หลังจาก จุร ธาตุเป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุ **ภาวกมฺเมสุ จ** ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

ลง เณ และ ณย ปัจจัย หลังจาก จุร ธาตุเป็นต้น ในกัตตุ ภาวะ และกัมมะ

วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลาย **เณณย อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ เณ และ ณย **โหนฺติ** ย่อมลง **จุร อิติ เอวํ อาทิโต ธาตุคณโต** หลังจากหมู่ธาตุมี จุร ธาตุอย่างนี้เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุ **ภาเว** ในภาวะ **กมฺมนิ จ** และในกัมมะ. **การิตพฺยปเทโส** การตั้งชื่อว่าการิตะ **เณณยานํ** แห่ง เณ และ ณย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี **การิตํ วิย ณานุพนฺโธติ** ด้วยสูตรว่า “การิตํ วิย ณานุพนฺโธ”.

เพราะวิภัตติและปัจจัย ลง เณ และ ณย ปัจจัยเหล่านี้ หลังจากหมู่ธาตุมี จุร ธาตุเป็นต้น ในกัตตุ ภาวะ และกัมมะ, ตั้งชื่อ เณ และ ณย ปัจจัย ว่าการิตะ ด้วยสูตรว่า “การิตํ วิย ณานุพนฺโธ”

๕๒๖. การิตานํ โณ โลปํ. (๓ บท, วุทธิ/อาเทสวิธิสูตร)

โณ ณอักษร **การิตานํ** ของการิตปัจจัยทั้งหลาย (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ.

ลบ ณ อักษร ของการิตปัจจัยทั้งหลาย

ณกาโร ณอักษร **การิตปจฺจยานํ** ของการิตปัจจัยทั้งหลาย **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ.

ลบ ณ อักษร ของการิตปัจจัยทั้งหลาย

๕๒๗. อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต. (๓ บท, โลปวิธิสูตร)

การิเต เพราะการิตปัจจัย **วุทฺธิ** การวุทธิ **อสํโยคนฺตสฺส** (**ธาตุสฺส**) แห่งธาตุอันไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่ในที่สุด (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะการิตปัจจัย ทำวุทธิสระของธาตุที่ไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง

การิเต ปเร เพราะการิตปัจจัยข้างหลัง **วุทฺธิ** การวุทธิ **อสํโยคนฺตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุอันไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่ในที่สุด **โหติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **โอกาโร วุทฺธิ** การวุทธิเป็น โอ อักษร **อุการสฺส** แห่ง อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะการิตปัจจัย ทำวุทธิสระของธาตุที่ไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง ฉะนั้น จึงวุทธิ อุ เป็น โอ

ธนํ โจเรติ ย่อมลักซึ่งทรัพย์, **โจเรนฺติ, โจเรสิ โจเรถ, โจเรมิ โจเรม.** **ณยปฺปจฺจเย**

ในรูปที่ลง ณย ปัจจัย **โจรยติ โจรยนฺติ, โจรยสิ โจรยถ, โจรยามิ โจรยาม. โจรยเต โจรยนฺเต, โจรยเส โจรยวฺเห, โจรเย โจรยามฺเห.**

กมฺเม ในกัมมะ **ยปฺปจฺจเย** (**กเต**) เมื่อลง ย ปัจจัยแล้ว **อีการาคโม** การลงอีอักษรอาคม **สรโลปาทิ จ** และการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **โจรียเต เทวทตฺเตน โจรียติ, โจรียนฺติ** อิจฺจาทิ.

โจเรตุ โจเรนฺตุ, โจเรหิ, โจรยตุ โจรยนฺตุ, โจรย โจรยาหิ.

โจเรยฺย โจเรยฺยุํ, โจรเย โจรเยยฺยุํ, อโจเรสิ โจเรสิ อโจเรสุํ โจเรสุํ, อโจรยิ โจรยิ อโจรยึสุ โจรยึสุ อโจรยุํ โจรยุํ, อโจเรสิ อโจเรสิตฺถ, ตฺวํ อโจรยิ, อโจรยิตฺถ, อโจเรสึ อโจเรสิมฺห, อโจรยึ อโจรยิมฺห, อโจรยิตฺถ, อโจรียิตฺถ อโจรียิ.

โจริสฺสติ โจริสฺสนฺติ, โจรยิสฺสติ โจรยิสฺสนฺติ, โจรียิสฺสเต โจรียิสฺสนฺเต, โจรียิสฺสติ โจรียิสฺสนฺติ. อโจริสฺส อโจรยิสฺส, อโจรียิสฺสถ, อโจรียิสฺส อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนกันนั้น **จินฺต จินฺตายํ** ในการคิด. **วุทฺธิอภาโวว** ความไม่มีแห่งการวุทธิเท่านั้น **วิเสโส** เป็นความแตกต่าง **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะมีพยัญชนสังโยคอยู่ในที่สุด.

จินฺเตติ ย่อมคิด **จินฺตยติ, จินฺเตนฺติ จินฺตยนฺติ, จินฺเตตุ จินฺตยตุ, จินฺเตยฺย จินฺตเยยฺย, อจินฺเตสิ จินฺเตสิ อจินฺตยิ จินฺตยิ, จินฺเตสฺสติ จินฺตยิสฺสติ, อจินฺติสฺส อจินฺตยิสฺส** อิจฺจาทิ.

มนฺต คุตฺตภาสเน ในการปรึกษา หารือ. **มนฺเตติ มนฺตยติ** ย่อมปรึกษา **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **ปุริมสมํ** ก็เหมือนกับนัยก่อน.

ปาล รกฺขเณ ในการดูแล รักษา. **ธมฺมํ ปาเลติ ปาลยติ** ย่อมรักษซึ่งธรรม, **ปาลียติ, ปาเลตุ ปาลยตุ** อิจฺจาทิ.

ฆฏ ฆฏเน ในการสืบต่อ พยายาม. **ฆาเฏติ ฆาฏยติ ฆเฏติ ฆฏยติ** ย่อมสืบต่อ. **วุทฺธิ** การทำวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี **วิกปฺเปน** โดยไม่แน่นอน **ฆฏาทิตฺตา** เพราะเป็น ฆฏาทิคณะ.

วิท ญาเณ ในการรู้. **เวเทติ เวทยติ** ย่อมรู้.

คณ สงฺขฺยาเน ในการนับ คำณวน. **วุทฺธิ** การทำวุทธิ **ฆฏาทีนํ วาติ** ด้วสูตรว่า “ฆฏาทีนํ วา” **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี. **คเณติ คณยติ** ย่อมนับ อิจฺจาทิ. **สุโพธํ** ความรู้ได้โดยง่าย (**เสเสสุ**) **สพฺพตฺถ** ในอุหาหรณ์ทั้งหลายทั้งปวงที่เหลือ (**โหติ**) ย่อมมี.

จุราทิคโณ จุราทิคณะ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

คณา คณะทั้งหลาย **อิธ** (**อาขฺยาเต**) ในอาขยาตกัณฑ์นี้ **สตฺตธา** (**โหนฺติ**) มี ๗ คณะ (**อิติ**) คือ **ภูวาที จ** ภูวาทิคณะด้วย **รุธาที จ**

รุธาทิคณะด้วย **ทิวาที** ทิวาทิคณะด้วย **สฺวาทโย** สฺวาทิคณะด้วย **กิยาที จ** กิยาทิคณะด้วย **ตนาที จ** ตนาทิคณะด้วย **จุราที จ** จุราทิคณะด้วย.

ในอาขยาตกัณฑ์นี้ มี ๗ คณะ คือ (๑) ภูวาทิคณะ (๒) รุธาทิคณะ (๓) ทิวาทิคณะ (๔) สฺวาทิคณะ (๕) กิยาทิคณะ (๖) ตนาทิคณะ (๗) จุราทิคณะ

วิกรณวิธานํ วิธีของวิกรณปัจจัย **สมตฺตํ** ครบสมบูรณ์แล้ว.

ธาตุปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทที่มีปัจจัยในอรรถของธาตุอยู่สุดท้าย

อถ ต่อไป **ธาตุปฺปจฺจยนฺตา** บทอันมีธาตุปัจจัยเป็นที่สุดทั้งหลาย (**มยา**) อันข้าพเจ้า **วุจฺจเต** จะกล่าว.

ต่อไป จะกล่าวบทที่มีธาตุปัจจัยเป็นที่สุด

ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลาย **ขาทิการิตนฺตา** มี ข เป็นต้น มีการิตะเป็นที่สุด **นิทฺทิฏฺฐา** อันท่านแสดงไว้แล้ว **ตตฺถ ธาตฺวตฺเถ** ในอรรถของธาตุนั้น **ธาตุปฺปจฺจยา นาม** ชื่อว่า ธาตุปัจจัย.

ปัจจัยตั้งแต่ ข ถึง การิตะ ที่ถูกแสดงไว้ในอรรถของธาตุนั้น ชื่อว่า ธาตุปัจจัย

ติช นิสานพนฺธนขมาสุ ในการลับ การผูก และความอดทนทั้งหลาย. **ธาตุสญฺญาทิ** การตั้งชื่อว่าธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ธาตุคฺคหณํ ธาตุศัพท์ **ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยาติ อิโต** จากสูตรนี้ว่า “ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา” **อนุวตฺตเต** ย่อมตามไปเรื่อยๆ, **ปรา ปจฺจยาติ จ** บทว่า “ปรา” และ “ปจฺจยา” **อธิกาโร** ตามไปไกล.

ธาตุศัพท์ จากสูตรว่า “ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา” ตามไปเรื่อยๆ, บทว่า “ปรา” และ “ปจฺจยา” ตามไปไกล

๕๒๘. ติชคุปกิตมาเนหิ ขฉสา วา. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ขฉสา ข ฉ และ ส ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ติชคุปกิตมาเนหิ** หลังจาก ติช คุป กิต และ มาน ธาตุทั้งหลาย **วา** บ้าง.

หลังจาก ติช คุป กิต และ มาน ธาตุ ลง ข ฉ และ ส ปัจจัย บ้าง

ขฉส อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ข ฉ และ ส **โหนฺติ** ย่อมลง **ปรา** ข้างหลัง **ติชคุปกิตมาน อิติ เอเตหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ ติช คุป กิต และ มาน **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุเหล่านี้คือ ติช คุป กิต และ มาน ลง ข ฉ และ ส ปัจจัย บ้าง

โข ขปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ติชโต** หลังจาก ติช ธาตุ **ขนฺติยํ เอว** ในความอดทนเท่านั้น, **ตุ** ส่วน **โฉ** ฉปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **คุปโต** หลังจาก คุป ธาตุ **นินฺทายํ** ในการนินทา, **โฉ** ฉปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กิตา** หลังจาก กิต ธาตุ (**โรคาปนยเน**) ในการเยียวยา, **โส เอว** สปัจจัยเท่านั้น (**โหติ**) ย่อมลง **มานมฺหา** หลังจาก มาน ธาตุ (**วีมํสปูชาสุ**) ในการทดลองและการบูชา, **วาตฺถิตวิภาสโต** เพราะการกล่าวกำหนดของ วา ศัพท์.

หลังจาก ติช ธาตุ ในความอดทน ลง ข ปัจจัยเท่านั้น, หลังจาก คุป ธาตุ ในการนินทา ลง ฉ ปัจจัย, หลังจาก กิต ธาตุ (ในการเยียวยา) ลง ฉ ปัจจัย, หลังจาก มาน ธาตุ (ในการทดลองและบูชา) ลง ส ปัจจัยเท่านั้น เพราะ วา ศัพท์กำหนดไว้

ทฺวิภาโว ความเป็นเทฺวภาวะ **ธาตฺวาทิสฺส** แห่งพยัญชนะตัวต้นของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโวติ** ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโว”.

ซ้อนพยัญชนะตัวต้นของธาตุพร้อมกับสระเหมือนกัน ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโว”

พฺยญฺชนนฺตสฺสาติ เมื่อบทว่า “พฺยญฺชนนฺตสฺส” **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่,

๕๒๙. โก เข จ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เข เพราะ ข ปัจจัย **โก** การอาเทศเป็น กฺ **พฺยญฺชนนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ข ปัจจัย อาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น กฺ

ขปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ข ปัจจัยข้างหลัง **กการาเทโส** การอาเทศเป็น กฺ อักษร **พฺยญฺชนสฺส** แห่งพยัญชนะ **ธาตฺวนฺตสฺส** อันเป็นที่สุดของธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ข ปัจจัยข้างหลัง อาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น กฺ อักษร

ติติกฺข อิติ เมื่อรูปว่า “ติติกฺข” **ฐิเต** อันนักศึกษาตั้งไว้แล้ว,

อปฺปวตฺติยํ เมื่อความเป็นไปไม่ได้ (**ปเร**) ในข้างหลัง **อธาตุโต** จากศัพท์อันไม่ใช่ธาตุ **ตฺยาทิวิภตฺตีนํ** แห่งวิภัตติมี ติ เป็นต้นทั้งหลาย **ธาตุวิหิตานํ** อันลงข้างหลังของธาตุ (**สตายํ**) มีอยู่, (**กจฺจายนาจริโย**) อาจารย์กัจจายนะ **อาห** กล่าวแล้ว (**อิทํ สุตฺตํ**) ซึ่งสูตรนี้ ...

เมื่อ ติ วิภัตติเป็นต้นที่เคยลงหลังจากธาตุ ลงหลังจากศัพท์ที่ไม่ใช่ธาตุไม่ได้ความเป็นไปไม่ได้ อาจารย์กัจจายนะจึงกล่าวสูตรนี้ว่า

๕๓๐. ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย. (๒ บท, วิภัตติ/ปริภาสาสูตร)

วิภตฺติโย วิภัตติทั้งหลาย (๙๖ ตัว) **(โหนฺติ)** ย่อมลง **ธาตุปฺปจฺจเยหิ** หลังจากปัจจัยในอรรถของธาตุทั้งหลาย.

ลงวิภัตติทั้งหลาย หลังจากธาตุปัจจัย

ตฺยาทโย วิภตฺติโย วิภัตติทั้งหลายมี ติ เป็นต้น **(โหนฺติ)** ย่อมลง **ปจฺจเยหิ** หลังจากปัจจัยทั้งหลาย **ขาทิการิตนฺเตหิ** มี ข เป็นต้น มีการิตะเป็นที่สุด **นิทฺทิฏฺเจหิ** อันท่านแสดงไว้แล้ว **ธาตฺวตฺเถ** ในอรรถของธาตุ. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วตฺตมานาทโย** วิภัตติทั้งหลายมีวัตตมานาเป็นต้น **โยเชตพฺพา** อันนักศึกษาพึงประกอบ **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน.

ลง ติ วิภัตติ หลังจากปัจจัยตั้งแต่ ข ถึง การิตะ ที่ถูกแสดงไว้ในอรรถของธาตุทั้งหลาย, ดังนั้นนักศึกษาควรประกอบวัตตมานาวิภัตติเป็นต้น เหมือนครั้งก่อน

อติวากฺยํ ติติกฺขติ ย่อมอดทนได้ซึ่งคำล่วงเกิน, **ติติกฺขนฺติ**. **กมฺเม** ในกัมมะ **ติติกฺขียติ**. ตถา **ติติกฺขตุ ติติกฺขนฺตุ. ติติกฺเขยฺย ติติกฺเขยฺยุํ. อติติกฺขิ อติติกฺขึสุ. ติติกฺขิสฺสติ. อติติกฺขิสฺส** อิจฺจาทิ.

ขปจฺจยาภาเว ในรูปที่ไม่มี ข ปัจจัย **เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ **อปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย **(โหติ)** ย่อมมี. **เตเชติ เตชติ** วา, **เตชนฺติ** อิจฺจาทิ.

คุป โคปนินฺทาสุ ในการคุ้มครองและนินทาทั้งหลาย. **ฉปฺปจฺจเย (กเต)** เมื่อลง ฉ ปัจจัยแล้ว **ทฺวิภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ **(โหติ)** ย่อมมี. **อพฺภาสสญฺญา** การตั้งชื่อว่าอัพภาสะ **(โหติ)** ย่อมมี **ปุพฺโพพฺภาโสติ** ด้วยสูตรว่า “ปุพฺโพพฺภาโส”, **อพฺภาสสฺสาติ** เมื่อบทว่า “อพฺภาสสฺส” **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่ **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ **อพฺภาสนฺตสฺส** แห่งสระอันเป็นที่สุดของอัพภาสะ **(โหติ)** ย่อมมี **อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วาติ** ด้วยสูตรว่า “อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วา”, **ชกาโร จ** และการอาเทศเป็น ช อักษร **อพฺภาสคการสฺส** แห่ง ค อักษรอันชื่อว่าอัพภาสะ **(โหติ)** ย่อมมี **กวคฺคสฺส จวคฺโคติ** ด้วยสูตรว่า “กวคฺคสฺส จวคฺโค”.

คุป ธาตุ ในการคุ้มครองและนินทา, เมื่อลง ฉ ปัจจัยแล้ว ซ้อน ค, ตั้ง ค ชื่อว่าอัพภาสะ ด้วยสูตรว่า “ปุพฺโพพฺภาโส”, เมื่อมีบทว่า “อพฺภาสสฺส” ตามไป ให้อาเทศ อ ของอัพภาสะ เป็น อิ ด้วยสูตรว่า “อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วา”, และอาเทศ ค อัพภาสะ เป็น ช ด้วยสูตรว่า “กวคฺคสฺส จวคฺโค”

๕๓๑. พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ฉปฺปจฺจเยสุ เพราะ ฉ ปัจจัยทั้งหลาย **โจ** การอาเทศเป็น จฺ **พฺยญฺชนนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดของธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ฉ ปัจจัย อาเทศพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จฺ

ฉปฺปจฺจเยสุ ปเรสุ เพราะ ฉ ปัจจัยทั้งหลายข้างหลัง **จการาเทโส** การอาเทศเป็น จฺ อักษร

ธาตฺวนฺตสฺส พฺยญฺชนสฺส แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **ตโต** ต่อจากนั้น วิภตฺติโย วิภัตติทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมลง.

เพราะ ฉ ปัจจัยข้างหลัง อาเทศพยัญชนะที่สุดของธาตุ เป็น จฺ, ต่อจากนั้น ลงวิภัตติ

กายํ ชิคุจฺฉติ ย่อมคุ้มครองซึ่งร่างกาย, **ชิคุจฺฉนฺติ**. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **ปุริมสมํ** ทำเหมือนครั้งก่อน. **ฉาภาเว** ในรูปไม่ลง ฉ ปัจจัย **โคเปติ โคเปนฺติ** อิจฺจาทิ.

กิต โรคาปนยเน ในการเยียวยา บำบัด บรรเทา. **ฉปฺปจฺจโย** การลง ฉ ปัจจัย **ทฺวิตฺตํ จ** และการทำเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี.

อพฺภาสคฺคหณํ อพฺภาสศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป.

๕๓๒. มานกิตานํ วตตฺตํ วา. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

วตตฺตํ การอาเทศเป็น วฺ และ ตฺ **มานกิตานํ** แห่ง มาน และ กิต ธาตุทั้งหลาย **อพฺภาสคตานํ** อันถึงความเป็นอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง. (มฺ เป็น วฺ, กฺ เป็น ตฺ)

อาเทศ มาน ที่เป็นอัพภาสะ เป็น วฺ และอาเทศ กิต ที่เป็นอัพภาสะ เป็น ตฺ บ้าง

วการตการตฺตํ การอาเทศเป็น วฺ อักษร และ ตฺ อักษร **มานกิต อิติ เอเตสํ ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ มาน และ กิต **อพฺภาสคตานํ** อันถึงความเป็นอัพภาสะ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ตกาโร** การอาเทศเป็น ตฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **จกาโร** การอาเทศเป็น จฺ อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **สมํ** เหมือนเดิม.

อาเทศ มาน และ กิต ธาตุ ที่เป็นอัพภาสะ เป็น ว และ ต ตามลำดับ บ้าง, ดังนั้น จึงอาเทศ กฺ อัพภาสะ เป็น ตฺ, อาเทศ ตฺ พยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จฺ, วิธีที่เหลือ เหมือนเดิม

โรคํ ติกิจฺฉติ ย่อมบำบัดซึ่งโรค, **ติกิจฺฉนฺติ** อิจฺจาทิ.

ตการาภาเว ในรูปที่ไม่อาเทศ กฺ อัพภาสะ เป็น ตฺ **จกาโร** การอาเทศ กฺ เป็น จฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กวคฺคสฺส จวคฺโคติ** ด้วยสูตรว่า “กวคฺคสฺส จวคฺโค”.

ถ้าไม่อาเทศ กฺ อัพภาสะ เป็น ตฺ ก็ให้อาเทศ กฺ เป็น จฺ ด้วยสูตรว่า “กวคฺคสฺส จวคฺโค”

วิจิกิจฺฉติ วิจิกิจฺฉนฺติ ย่อมสงสัย อิจฺจาทิ.

มาน วีมํสปูชาสุ ในการทดลอง (ตรวจสอบ พิจารณา) และบูชา (นับถือ) ทั้งหลาย. **สปฺปจฺจย-ทฺวิภาวอีการวการา** การลง ส ปัจจัย การทำเทฺวภาวะ การอาเทศ อา อัพภาสะ เป็น อี และการอาเทศ มฺ อัพภาสะ เป็น วฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

มาน ธาตุ ในการทดลองและปูชา, ลง ส ปัจจัย, ซ้อน มา, อาเทศ อา อัพภาสะ เป็น อี, อาเทศ มฺ อัพภาสะ เป็น วฺ

๕๓๓. ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เสสุ เพราะ ส ปัจจัย **วามํ** การอาเทศเป็น วา และ มํ ทั้งหลาย **ปามานานํ** แห่ง ปา และ มาน ธาตุทั้งหลาย **ตโต** หลังจากอัพภาสะนั้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะ ส ปัจจัย อาเทศ ปา ธาตุที่อยู่หลังจากอัพภาสะ เป็น วา และอาเทศ มาน ธาตุที่อยู่หลังจากอัพภาสะ เป็น มํ

สปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ส ปัจจัยข้างหลัง **วามํ อิติ เอเต อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ วา และ มํ **ปามานานํ ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลายคือ ปา และ มาน **ปราสํ** อันอยู่ข้างหลัง **ตโต อพฺภาสโต** จากอัพภาสะนั้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ. **เสสูติ พหุวจนนิทฺเทโส** การแสดงด้วยพหูพจน์ว่า “เสสุ” **วจนวิปลฺลาสญาปนตฺถํ** เพื่อให้รู้ว่าเป็นวจนะวิปัลลาส **ปโยเคปิ** แม้ในอุทาหรณ์

เพราะ ส ปัจจัย อาเทศ ปา ธาตุที่อยู่หลังจากอัพภาสะ เป็น วา และอาเทศ มาน ธาตุที่อยู่หลังจากอัพภาสะ เป็น มํ, ท่านแสดงด้วยพหูพจน์ว่า “เสสุ” เพื่อให้รู้ว่า แม้ในพระบาลีก็มีวจนะวิปัลลาสได้

อตฺถํ วีมํสติ ย่อมพิจารณาซึ่งเนื้อความ, **วีมํสนฺติ** อิจฺจาทิ.

อญฺญตฺถ ในอรรถอื่น(คืออรรถบูชา) **เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ **อปจฺจยสฺส** แห่ง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **โลปญฺเจตฺตมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร”.

ในอรรถบูชา อาเทศ อ ปัจจัย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า “โลปญฺเจตฺตมกาโร”

มาเนติ มาเนนฺติ ย่อมบูชา ย่อมนับถือ.

ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ ในการรักษาและกลืนกิน. **โภตฺตุมิจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “ย่อมปรารถนาเพื่อบริโภค”.

ขฉสา วาติ จ บทว่า “ขฉสา” และ “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๓๔. ภุชฆสหรสุปาทีหิ ตุมิจฺฉตฺเถสุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ขฉสา ข ฉ และ ส ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ภุชฆสหรสุปาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมี ภุช ฆส หร สุ และ ปา เป็นต้น **ตุมิจฺฉตฺเถสุ** ในอรรถปรารถนาเพื่อทั้งหลาย **วา** บ้าง.

หลังจาก ภุช ฆส หร สุ และ ปา ธาตุเป็นต้น ลง ข ฉ และ ส ปัจจัย ในอรรถปรารถนาเพื่อ (คือ อยากจะ) บ้าง

ขฉส อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ข ฉ และ ส **โหนฺติ** ย่อมลง **ภุชฆสหร-สุปา อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี ภุช ฆส หร สุ และ ปา อย่างนี้เป็นต้น **ตุมิจฺฉตฺเถสุ** ในอรรถปรารถนาเพื่อทั้งหลาย **วา** บ้าง. **อตฺถา** อรรถทั้งหลาย **ตุมิจฺฉานํ** ของ ตุํ

ปัจจัย และ อิจฺฉา ศัพท์ทั้งหลาย **ตุมนฺตยุตฺตอิจฺฉาย วา** หรือของ อิจฺฉา ศัพท์อันประกอบด้วยบทที่มี ตุํ ปัจจัยอยู่สุดท้าย **ตุมิจฺฉตฺถา** ชื่อว่า ตุมิจฺฉตฺถ. **เตน** เพราะเหตุนั้น **ขฉสา** ข ฉ และ ส ปัจจัยทั้งหลาย **น โหนฺติ** ย่อมไม่ลง **ตุมนฺตรหิเตสุ โภชนมิจฺฉตีติ อาทีสุ (อุทาหรเณสุ)** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายอันเว้นจากความมี ตุํ ปัจจัยเป็นที่สุด เป็นต้นว่า "โภชนํ อิจฺฉติ ย่อมปรารถนาซึ่งการกิน". **อปฺปโยโค** การไม่ประกอบ **วากฺยสฺส** แห่งวากยะ **(โหติ)** ย่อมมี **วุตฺตตฺถานมปฺปโยโคติ** ด้วยปริภาสาว่า "วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค". **เทฺวภาเว** เมื่อการทำเทฺวภาวะ **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **พกาโร** การอาเทศเป็น พฺ **อพฺภาสภการสฺส** แห่ง ภ อักษรของอัพภาสะ **(โหติ)** ย่อมมี **ทุติยจตุตฺถานํ ปรมตติยาติ** ด้วยสูตรว่า "ทุติยจตุตฺถานํ ปรมตติยา". **กกาโร** การอาเทศเป็น กฺ อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี **โก เข จาติ** ด้วยสูตรว่า "โก เข จ".

หลังจาก ภุช ฆส หร และ สุป ธาตุเป็นต้น ลง ข ฉ และ ส ปัจจัยเหล่านี้ ในอรรถปรารถนาเพื่อบ้าง, อรรถของ ตุํ ปัจจัย และ อิจฺฉา ศัพท์ หรือของ อิจฺฉา ศัพท์อันประกอบด้วยบทที่มี ตุํ ปัจจัยอยู่สุดท้าย ชื่อว่า ตุมิจฺฉตฺถ, ฉะนั้น ข ฉ และ ส ปัจจัย จะไม่ลงในอุทาหรณ์ที่เว้นจาก ตุํ ปัจจัยเป็นที่สุด เช่น "โภชนํ อิจฺฉติ ย่อมปรารถนาซึ่งการกิน", วากยะที่แสดงอรรถจะไม่ถูกประกอบ ด้วยปริภาสาว่า "วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค", เมื่อซ้อน ภุ แล้ว อาเทศ ภฺ อัพภาสะ เป็น พฺ ด้วยสูตรว่า "ทุติยจตุตฺถานํ ปรมตติยา", อาเทศ ชฺ ที่สุดธาตุ เป็น กฺ ด้วยสูตรว่า "โก เข จ"

พุภุกฺขติ พุภุกฺขนฺติ ย่อมปรารถนาเพื่อกิน อิจฺจาทิ.

วาติ บทว่า "วา" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. **วากฺยสาธกตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการให้สำเร็จเป็นวากยะบ้าง **(ยถา)** เช่น **โภตฺตุํ อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนาเพื่อกิน.

อิจฺฉตฺเถสูติ บทว่า "อิจฺฉตฺเถสุ" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. **อญฺญตฺถนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามในอรรถอื่น **(ยถา)** เช่น **โภตฺตุํ คจฺฉติ** ย่อมไปเพื่อกิน.

ฆส อทเน ในการกิน. **ฉปฺปจฺจโย** การลง ฉ ปัจจัย **ฆสิตุํ อิจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ย่อมปรารถนาเพื่อกิน" **ทฺวิตฺตํ** และการทำเทฺวภาวะ **(โหติ)** ย่อมมี. **ตติยจวคฺคอิการจการาเทสา** การอาเทศเป็นอักษรที่ ๓ เป็นจวรรค เป็นอิอักษร และเป็นจอักษรทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมมี.

ฆสธาตุ ในการกิน, ลง ฉ ปัจจัย ในอรรถว่า "ย่อมปรารถนาเพื่อกิน", ซ้อน ฆ, อาเทศ ฆ อัพภาสะเป็น ค, อาเทศ ค อัพภาสะเป็น ช, อาเทศ อ อัพภาสะเป็น อิ, และอาเทศ สฺ ที่สุดธาตุ เป็น จฺ

ชิฆจฺฉติ ชิฆจฺฉนฺติ ย่อมปรารถนาเพื่อกิน.

หร หรเณ ในการนำไป. **สปฺปจฺจโย** การลง ส ปัจจัย **หริตุํ อิจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ย่อมปรารถนาเพื่อนำไป".

หรธาตุ ในการนำไป, ลง ส ปัจจัย ในอรรถว่า "ย่อมปรารถนาเพื่อนำไป"

๕๓๕. หรสฺส คี เส. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เส เพราะ ส ปัจจัย **คี** การอาเทศเป็น คี **หรสฺส** แห่ง หร ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ส ปัจจัย อาเทศ หร ธาตุ เป็น คี

เส ปจฺจเย ปเร เพราะ ส ปัจจัยข้างหลัง **คี** การอาเทศเป็น คี **หร อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส สพฺพสฺส** แห่งธาตุนี้คือ หร ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี. **คี** การอาเทศเป็น คี **ชิสฺสปิ** แม้แห่ง ชิ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คี เสติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “คี เส”. **ทฺวิตฺตํ** การทำเทฺวภาวะ **อาเทสสฺสาปิ** แม้แห่งอักษรที่เป็นอาเทศ (**โหติ**) ย่อมมี **อุปจาเรน** โดยอ้อม **ธาตุโวหารตฺตา** เพราะถูกเรียกว่าธาตุ.

เพราะ ส ปัจจัย อาเทศ หร ธาตุทั้งตัว เป็น คี, อาเทศ ชิ ธาตุ เป็น คี ได้ ด้วยการแบ่งสูตรว่า “คี เส”, ซ้อน คี ซึ่งเป็นตัวอาเทศได้โดยอ้อม เพราะถูกเรียกว่าธาตุ

ภิกฺขํ ชิคีสติ ย่อมปราถนาเพื่อนำไปซึ่งอาหาร, **ชิคีสนฺติ**.

สุ สวเน ในการฟัง. **โสตุมิจฺฉติ** ย่อมปรารนถาเพื่อฟัง, **สุสฺสูสติ, สุสฺสูสนฺติ. ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”.

ปา ปาเน ในการดื่ม. **ปาตุํ อิจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “ย่อมปรารถนาเพื่อดื่ม” **สปฺปจฺจย-ทฺวิตฺตรสฺสตฺตอิการาเทสา** การลง ส ปัจจัย การทำเทฺวภาวะ การทำรัสสะ และการอาเทศเป็น อิ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **วาเทโส** การอาเทศเป็น วา (**โหติ**) ย่อมมี **ตโต ปามานานํ วามํ เสสูติ** ด้วยสูตรว่า “ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ”.

ปาธาตุ ในการดื่ม, ลง ส ปัจจัย ในอรรถว่า “ย่อมปรารถนาเพื่อดื่ม”, ซ้อน ปา, รัสสะ อา อัพภาสะเป็น อ, อาเทศ อ เป็น อิ, อาเทศ ปา เป็น วา ด้วยสูตรว่า “ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ”

ปิวาสติ ปิวาสนฺติ ย่อมปรารถนาเพื่อดื่ม อิจฺจาทิ.

ชิ ชเย ในการชนะ. **วิเชตุมิจฺฉติ วิชิคีสติ** ย่อมปรารถนาเพื่อชนะ อิจฺจาทิ.

สํโฆ ปพฺพตมิว อตฺตานมาจรติ, ปพฺพโต อิว อาจรตีติ วา อตฺเถ ในอรรถว่า “พระสงฆ์ย่อมประพฤติซึ่งตน เพียงดังภูเขา” หรือ “ย่อมประพฤติเพียงดังภูเขา”.

๕๓๖. อาย นามโต กตฺตุปมานาทาจาเร. (๔ บท, ปจฺจยวิธิสูตร)

อาย อาย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นามโต** หลังจากนาม **กตฺตุปมานา** อันเป็นอุปมาของกัตตุ **อาจาเร** ในอรรถประพฤติ.

หลังจากนามอันเป็

นอุปมาของกัตตุ ลง อาย ปัจจัย ในอรรถประพฤติ

อายปฺปจฺจโย อาย ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อุปมานภูตมฺหา นามโต** หลังจากนามอันเป็นอุปมา **กตฺตุโน** ของกัตตุ **อาจรณกฺริยาย** แห่งกริยาว่าประพฤติ **อาจารตฺเถ** ในอรรถว่าประพฤติ. **อุปมียติ** ย่อมถูกเปรียบเทียบ **เอเตน** ด้วยสิ่งนี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**เอตํ**) สิ่งนี้ **อุปมานํ** ชื่อว่าอุปมานะ. **อุปมานํ** เครื่องเปรียบเทียบ **กตฺตุโน** ของกัตตุ **กตฺตุปมานํ** ชื่อว่ากัตตุปมานะ. **อิวสทฺทนิวตฺติ** การห้ามประกอบซึ่ง อิว ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **วุตฺตตฺถานมปฺปโยโคติ** ด้วยปริภาสาว่า "วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค". **วิภตฺติโลโป** การลบซึ่งวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **เตสํคหเณน** ด้วย เตสํ ศัพท์ **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จาติ** ในสูตรว่า "เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ" **ธาตุปฺปจฺจยนฺตตฺตา** เพราะเป็นบทที่มีธาตุปัจจัยอยู่สุดท้าย. **ปกติภาโว** ความเป็นปกติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปกติ จสฺส สรนฺตสฺสาติ** ด้วยสูตรว่า "ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส". **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโยติ** ด้วยสูตรว่า "ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย".

หลังจากนามอันเป็นอุปมาของกัตตุที่ทำกริยาว่าประพฤติ ลง อาย ปัจจัย ในอรรถประพฤติ, เครื่องเปรียบเทียบ ชื่อว่าอุปมานะ, เครื่องเปรียบเทียบของกัตตุ ชื่อว่ากัตตุปมานะ, ห้ามประกอบ อิว ศัพท์ เพราะมีปริภาสา ว่า "วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค", เพราะเป็นบทที่มีธาตุปัจจัยอยู่สุดท้าย จึงลบวิภัตติ ด้วย เตสํ ศัพท์ ในสูตรว่า "เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ", เป็นปกติตามเดิม ด้วยสูตรว่า "ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส", ลบสระเป็นต้น, ลงวิภัตติใหม่ ด้วยสูตรว่า "ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย"

ปพฺพตายติ สํโฆ พระสงฆ์ย่อมประพฤติเพียงดังภูเขา. เอวํ **สมุทฺทมิ อตฺตานมาจรติ สมุทฺทายติ** ย่อมประพฤติเพียงดังสมุทร, **จิจฺจิฏมิว อตฺตานมาจรติ จิจฺจิฏายติ สทฺโท** เสียงย่อมกระทำซึ่งตนเหมือนเสียง จิจิ. เอวํ **ธูมายติ** ย่อมประพฤติเหมือนควัน.

นามโต อาจาเรติ จ บทว่า "นามโต" และ "อาจาเร" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๓๗. อียูปมานา จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อีย อีย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อุปมานา นามโต** หลังจากนามอันเป็นอุปมา **อาจาเร** ในอรรถประพฤติ.

หลังจากนามอันเป็นอุปมา ลง อีย ปัจจัย ในอรรถประพฤติ

อียปฺปจฺจโย อีย ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อุปมานภูตา นามโต** หลังจากนามอันเป็นอุปมา **อาจาเร** ในอรรถประพฤติ. **อุปมานคฺคหณํ** อุปมานศัพท์ (**วุจฺจเต**) ย่อมถูกกล่าว **ปุน** อีก **กตฺตุคฺคหณนิวตฺตนตฺถํ** เพื่อห้ามซึ่ง กตฺตุ ศัพท์. **เตน** เพราะเหตุนั้น (**อียปฺปจฺจโย**) อียปัจจัย **สิชฺฌติ** ย่อมสำเร็จ **กมฺมโตปิ** แม้หลังจากนามที่เป็นกรรม. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **สมํ** เหมือนเดิม.

หลังจากนามอันเป็นอุปมา ลง อีย ปัจจัย ในอรรถประพฤติ, ท่านกล่าว อุปมาน ศัพท์ซ้ำอีก เพื่อห้าม กตฺตุ ศัพท์ ฉะนั้น จึงลง อีย ปัจจัยได้ แม้หลังจากกรรม, วิธีที่เหลือ เหมือนเดิม

อฉตฺตํ ฉตฺตมิวาจรติ ฉตฺตียติ ย่อมประพฤติกะสิ่งที่ไม่ใช่ฉัตรเหมือนเป็นฉัตร

ย่อมกระทำเหมือนเป็นฉัตร, **อปุตฺตํ ปุตฺตมิวาจรติ ปุตฺตียติ สิสฺสมาจริโย** ย่อมประพฤติกะผู้ไม่ใช่ศิษย์เป็นเหมือนศิษย์ ย่อมทำเหมือนเขาเป็นบุตร หมายถึง อาจารย์ประพฤติต่อศิษย์.

อุปมานาติ บทว่า "อุปมานา" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. **อนุปมานนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งกรรมอันไม่ใช่อุปมา (**ยถา**) เช่น **ธมฺมํ อาจรติ** ย่อมประพฤติซึ่งธรรม.

อาจาเรติ บทว่า "อาจาเร" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. **อญฺญตฺถนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งอรรถอื่น (**ยถา**) เช่น **อฉตฺตํ ฉตฺตํ อิว รกฺขติ** ย่อมรักษาซึ่งสิ่งที่ไม่ใช่ฉัตรเหมือนฉัตร.

อีโยติ บทว่า "อีโย" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๓๘. นามมฺหาตฺติจฺฉตฺเถ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อีโย อีย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นามมฺหา** หลังจากนาม **อตฺติจฺฉตฺเถ** ในอรรถปรารถนาเพื่อตน.

หลังจากนาม ลง อีย ปัจจัย ในอรรถปรารถนาเพื่อตน

อียปฺปจฺจโย อีย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นามมฺหา** หลังจากนาม **อิจฺฉตฺเถ** ในอรรถปรารถนา **อตฺตโน** เพื่อตน.

หลังจากนาม ลง อีย ปัจจัย ในอรรถปรารถนาเพื่อตน

อตฺตโน ปตฺตมิจฺฉติ ปตฺตียติ ย่อมปรารถนาซึ่งบาตรเพื่อตน. เอวํ **วตฺถียติ** ย่อมปรารถนาซึ่งผ้าเพื่อตน, **ปริกฺขารียติ** ย่อมปรารถนาซึ่งบริขารเพื่อตน, **จีวรียติ** ย่อมปรารถนาซึ่งจีวรเพื่อตน, **ปฏียติ** ย่อมปรารถนาซึ่งผืนผ้าเพื่อตน, **ธนียติ** ย่อมปรารถนาซึ่งทรัพย์เพื่อตน, **ปุตฺตียติ** ย่อมปรารถนาซึ่งบุตรเพื่อตน.

อตฺติจฺฉตฺเถติ บทว่า "อตฺติจฺฉตฺเถ" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. **ปริจฺฉตฺถนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งอรรถปรารถนาเพื่อบุคคลอื่น (**ยถา**) เช่น **อญฺญสฺส ปตฺตํ อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนาซึ่งบาตรเพื่อบุคคลอื่น

ทฬฺหํ กโรติ วีริยนฺติ อตฺเถ ในอรรถว่า "ย่อมกระทำซึ่งความเพียรให้มั่นคง".

การิตคฺคหณํ การิตศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป.

๕๓๙. ธาตุรูเป นามสฺมา ณโย จ. (๔ บท, ปัจจยวิธิ+สัญญาสูตร)

ณโย การลง ณย ปัจจัย **นามสฺมา** หลังจากนาม **ธาตุรูเป** ในรูปของธาตุ **การิตสญฺญา จ** และการตั้งชื่อว่าการิตะ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากนาม ลง ณย ปัจจัย ในรูปของธาตุ และตั้งชื่อว่าการิตะ

รูเป เมื่อรูป **ธาตุยา** ของธาตุ **นิปฺผาเทตพฺเพ** อันควรให้สำเร็จ **ตํ กโรติ เตน อติกฺกมติ**

อิจฺจาทิเก วา หรือเมื่อวากยะว่า “ย่อมกระทำซึ่งสิ่งนั้น, ย่อมก้าวล่วงด้วยสิ่งนั้น” **ปยุชฺชิตพฺเพ** อันควรประกอบ **สติ** มีอยู่, **ณยปฺปจฺจโย** การลง ณย ปัจจัย **นามมฺหา** หลังจากนาม **การิตสญฺญา จ** และการตั้งชื่อว่า การิตะ **โหติ** ย่อมมี. **ณโลเป** เมื่อการลบ ณ (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว, **วิภตฺติโลปสรโลปาทีสุ** เมื่อวิธีทั้งหลายมีการลบวิภัตติและการลบสระเป็นต้น **กเตสุ** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **วิภตฺตุปฺปตฺติ** การลงวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อมีรูปของธาตุที่ควรให้สำเร็จ หรือควรประกอบกิริยาในอรรถว่า “ทำซึ่งสิ่งนั้น, ก้าวล่วงด้วยสิ่งนั้น”, ลง ณย ปัจจัยหลังจากนาม และตั้งชื่อว่าการิตะ, เมื่อลบ ณ ปัจจัยแล้ว และเมื่อลบวิภัตติและสระเป็นต้นแล้ว, ลงวิภัตติ

ทฬฺหยติ วีริยํ ย่อมทำให้มั่นซึ่งความเพียร. เอวํ **ปมาณยติ** ย่อมกระทำให้ได้ประมาณ, **อมิสฺสยติ** ย่อมกระทำให้ไม่ปะปนกัน. ตถา **หตฺถินา อติกฺกมติ อติหตฺถยติ** ย่อมก้าวล่วงไปด้วยช้าง, **วีณาย อุปคายติ อุปวีณยติ** ย่อมเข้าไปขับร้องด้วยพิณ, **วิสุทฺธา โหติ รตฺติ วิสุทฺธยติ** ย่อมเป็นค่ำคืนอันบริสุทธิ์, **กุสลํ ปุจฺฉติ กุสลยติ** ย่อมถามถึงความสะดวกสบาย อิจฺจาทิ.

๕๔๐. ธาตูหิ เณณยณาเปณาปยา การิตานิ เหตฺวตฺเถ. (๔ บท, ปัจจยวิธิ+สัญญาสูตร)

เณณยณาเปณาปยา การลง เณ ณย ณาเป และ ณาปย ปัจจัยทั้งหลาย **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **เหตฺวตฺเถ** ในอรรถเหตุ, **การิตานิ** และการตั้งชื่อว่าการิตะทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุทั้งหลาย ลง เณ ณย ณาเป และ ณาปย ปัจจัย ในอรรถเหตุ และตั้งชื่อว่าการิตะ

เหตฺวตฺเถ เมื่ออรรถเหตุ **อภิเธยฺเย** อันบัณฑิตควรกล่าว **เณณยณาเปณาปย อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ เณ ณย ณาเป และ ณาปย **โหนฺติ** ย่อมลง **ปรา** ข้างหลัง **สพฺเพหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายทั้งปวง. **เต จ** และปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **การิตสญฺญา โหนฺติ** ย่อมมีชื่อว่าการิตะ. **เหตุเยว** เหตุนั่นแล **อตฺโถ** เป็นอรรถ **เหตฺวตฺโถ** ชื่อว่าเหตฺวัตถะ. **โส จ** และอรรถเหตุนั้น **เหตุกตฺตา** ได้แก่เหตุกัตตา **ปโยชโก** ผู้ใช้ **สุทฺธกตฺตุโน** ซึ่งสุทธกัตตาให้ทำ **ลทฺธเหตุสญฺโญ** มีชื่อว่าเหตุอันได้แล้ว **โย กาเรติ ส เหตูติ** ด้วยสูตรว่า “โย กาเรติ ส เหตุ”. **ปโยชกพฺยาปาโร** ความพยายามของผู้ใช้ให้ทำ **เปสนชฺเฌสนาทิโก** มีการใช้และบังคับเป็นต้น **อตฺถโต** โดยอรรถ **เหตุ นาม** ชื่อว่าเหตุ **อิธ** ในที่นี้.

เมื่อกล่าวอรรถเหตุ ลง เณ ณย ณาเป และ ณาปย ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งหลาย และตั้งชื่อว่าการิตะ, อรรถเหตุ ชื่อว่าเหตฺวัตถะ, อรรถเหตุนั้น คือกัตตาผู้ใช้สุทธกัตตาให้ทำ ที่ได้ชื่อว่าเหตุ ด้วยสูตรว่า “โย กาเรติ ส เหตุ”, ความพยายามของผู้ใช้ให้ทำ มี ใช้ และ บังคับ เป็นต้น ชื่อว่าเหตุ ตามอรรถในที่นี้

จ สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้

เณณยาว เณ และ ณย ปัจจัยทั้งหลายเท่านั้น **สิยุํ** ควรลง **อุวณฺณนฺตา** หลังจากธาตุอันมีอุวัณณะเป็นที่สุด, **เทฺว ปจฺฉิมา** ปัจจัยทั้งหลาย ๒ ตัวหลัง **สิยุํ** ควรลง **อาโต** หลังจากธาตุอันมีอาเป็นที่สุด **จตุโร เทฺว วา** ปัจจัยทั้งหลาย ๔ ตัวบ้าง ๒ ตัวบ้าง **สิยุํ** ควรลง **เสสโต** หลังจากธาตุที่เหลือ **อนุวตฺติโต** เพราะการตามมา **วาสทฺทสฺส** ของวาศัพท์.

ตุ ส่วน **การิเต** ในที่มีการิตปัจจัย **ธาตโว** ธาตุทั้งหลาย **อกมฺมา** อันไม่มีกรรม **สกมฺมกา โหนฺติ** ย่อมเป็นธาตุที่มีกรรม, **สกมฺมกา** ธาตุทั้งหลายอันมี ๑ กรรม **ทฺวิกมฺมา อสฺสุ** พึงเป็นธาตุมี ๒ กรรม, **ตุ** ส่วน **ทฺวิกมฺมา** ธาตุทั้งหลายอันมี ๒ กรรม **ติกมฺมกา อสฺสุ** พึงเป็นธาตุมี ๓ กรรม.

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น **การิเต** ในที่มีการิตปัจจัย **อาขฺยาตสมฺภโว** ความเป็นแห่งอาขยาต **(โหติ)** ย่อมมี **กตฺตริ กมฺเม จ** ในกัตตุและกัมมะ **น** (โหติ) ย่อมไม่มี **ภาเว** ในภาวะ, **การิเต** ในที่มีการิตปัจจัย **สุทฺธกตฺตา** สุทธกัตตุ **กมฺมสญฺญิโต** ถูกหมายไว้ว่าเป็นกัมมะ, **ปธานํ กมฺมํ** ปธานกรรม **นิยาทีนํ** ของธาตุ(อันมี ๒ กรรม)ทั้งหลายมี นี เป็นต้น **อปฺปธานํ กมฺมํ** อปธานกรรม **ทุหาทีนํ** ของธาตุทั้งหลายมี ทุห เป็นต้น, **สุทฺธกตฺตา จ** และสุทธกัตตา **การิเต** ในที่มีการิตปัจจัย **อาขฺยาตโคจรํ** เป็นสถานที่ลงแห่งวิภัตติอาขยาต.

หลังจากอุวัณณันตธาตุ (เช่น สุ ภู) ลง เณ และ ณย ปัจจัยเท่านั้น, หลังจากอาการันตธาตุ (เช่น ทา ปา) ลง ณาเป แล ณาปย ปัจจัย ๒ ตัวหลัง, หลังจากธาตุที่เหลือ ลงปัจจัยได้ ๔ ตัวบ้าง ๒ ตัวบ้าง เพราะการตามมาของวาศัพท์

ส่วน ในที่มีการิตปัจจัย ธาตุที่ไม่มีกรรม กลายเป็นธาตุที่มี ๑ กรรม, ธาตุที่มี ๑ กรรม กลายเป็นธาตุที่มี ๒ กรรม, ธาตุที่มี ๒ กรรม กลายเป็นธาตุที่มี ๓ กรรม

เพราะฉะนั้น ในที่มีการิตปัจจัย จะมีอาขยาตได้เฉพาะในกัตตุและกัมมะ ไม่มีในภาวะ, ในที่มีการิตปัจจัย สุทธกัตตา จะเปลี่ยนไปเป็นกัมมะ, ปธานกรรมของธาตุ(ที่มี ๒ กรรม)มี นี เป็นต้น อปธานกรรมของ ทุห ธาตุเป็นต้น และสุทธกัตตาในที่มีการิตปัจจัยเป็นสถานที่ลงวิภัตติอาขยาต

ตตฺถ ในบรรดาปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **อตฺเถ** ในอรรถ **อิติ** ว่า "**โย โกจิ** บุคคลใดก็ตาม **ภวติ** เป็นอยู่, **อญฺโญ** บุคคลอื่น **พฺรวีติ** ย่อมกล่าว **ตํ** กะบุคคลนั้น **ภวาหิ ภวาหิ อิติ เอวํ** อย่างนี้ว่า ๙จงเป็น จงเป็น๛ ", **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง "(**อญฺโญ**) บุคคลอื่น **ปโยชยติ** ย่อมสั่ง **ภวนฺตํ** ซึ่งบุคคลผู้เป็นอยู่ **ภวิตุํ สมตฺถํ** ผู้สามารถเพื่อเป็น" **วา** หรือ "**ปโยเชติ** ย่อมสั่ง **ภวิตุํ** เพื่อเป็น" ดังนี้ **เณณยปฺปจฺจยา** การลง เณ และ ณย ปัจจัย **การิตสญฺญา จ** และการตั้งชื่อว่าการิตะ **(โหนฺติ)** ย่อมมี **อิมินา** (**สุตฺเตน**) ด้วยสูตรนี้. **อปฺปโยโค** การไม่ประกอบ **วากฺยสฺส** แห่งวากยะ **(โหติ)** ย่อมมี **วุตฺตตฺถานมปฺปโยโคติ** ด้วยปริภาสาว่า "วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค". **ณโลโป** การลบไปแห่ง ณฺ อักษร **(โหติ)** ย่อมมี **การิตานํ โณ โลปนฺติ** ด้วยสูตรว่า "การิตานํ โณ โลปํ".

โอกาโร วุทฺธิ การวุทธิเป็น โอ อักษร **อูการสฺส** แห่ง อู อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเตติ** ด้วยสูตรว่า "อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต".

บรรดาปัจจัยเหล่านั้น ในอรรถว่า "บุคคลใดเป็นอยู่ บุคคลอื่นกล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า ๙จงเป็น จงเป็น๛" หรือ "บุคคลอื่นสั่งบุคคลผู้เป็นอยู่และสามารถเพื่อจะเป็นให้เป็น" หรือ "สั่งเพื่อให้เป็น" ลง เณ และ ณย ปัจจัย และตั้งชื่อว่าการิตะ ด้วยสูตรนี้, ลบวากยะที่กล่าวแล้ว ด้วยปริภาสาว่า "วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค", ลบ ณฺ ด้วยสูตรว่า "การิตานํ โณ โลปํ", วุทธิ อู เป็น โอ ด้วยสูตรว่า "อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต"

โอ เอติ จ บทว่า "โอ" และ "เอ" **ธาตุคฺคหณํ จ** และ ธาตุ ศัพท์ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๔๑. เต อาวายา การิเต. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

การิเต เพราะการิตปัจจัย **เต โอเอ** โอ และ เอ ทั้งหลายเหล่านั้น **อาวายา** (**โหนฺติ**) เป็น อาว และ อาย.

เพราะการิตปัจจัย อาเทศ โอ เป็น อาว เอ เป็น อาย

การิเต ปเร เพราะการิตปัจจัยข้างหลัง **เต ธาตฺวนฺตภูตา โอกาเรการา** โออักษรและเออักษรทั้งหลายอันเป็นสระที่สุดธาตุเหล่านั้น **ปาปุณนฺติ** ย่อมถึง **อาวอายาเทเส** ซึ่งความเป็น อาว และ อาย ทั้งหลาย. **อการิเตปิ** แม้เพราะปัจจัยที่ไม่ใช่การิตะ **อาวายา** การอาเทศเป็น อาว และ อาย ทั้งหลาย **เฌอาทีนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี เฌ เป็นต้น **โหนฺติ** ย่อมมี **เต อาวายาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "เต อาวายา". **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อาวาเทโส** การอาเทศเป็น อาว **โอการสฺส** แห่ง โอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **สรโลปาทิ** การลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **ตฺยาทโย** วิภัตติทั้งหลายมี ติ เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโยติ** ด้วยสูตรว่า "ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย".

เพราะการิตปัจจัยข้างหลัง อาเทศ โอ และ เอ อักษร อันเป็นสระที่สุดธาตุ เป็น อาว และ อาย, แม้เพราะปัจจัยที่ไม่ใช่การิตะ ก็อาเทศ เฌ ธาตุเป็นต้น เป็น อาว และ อาย ด้วยการแบ่งสูตรว่า "เต อาวายา", เพราะเหตุนั้น จึงอาเทศ โอ เป็น อาว, ลบสระเป็นต้น, ลง ติ วิภัตติเป็นต้น ด้วยสูตรว่า "ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย"

โส สมาธึ ภาเวติ ภาวยติ เขายังสมาธิย่อมให้เจริญ, **ภาเวนฺติ ภาวยนฺติ, ภาเวสิ ภาวยสิ, ภาเวถ ภาวยถ, ภาเวมิ ภาวยามิ, ภาเวม ภาวยาม, ภาวยเต ภาวยนฺเต**.

กมฺเม ในกรรม **อตฺตโนปทยปฺปจฺจยอีการาคมา จ** การลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท การลง ย ปัจจัย การลง อี อักษรอาคม **สรโลปาทิ จ** และการลบสระเป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **เตน ภาวียเต สมาธิ** สมาธิอันเขาย่อมเจริญ, **ภาวียนฺเต, ภาวียติ ภาวียนฺติ**.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **ภาเวตุ ภาวยตุ, ภาเวนฺตุ ภาวยนฺตุ, ภาเวหิ ภาวย ภาวยาหิ,**

ภาเวถ ภาวยถ, ภาเวมิ ภาวยามิ, ภาเวม ภาวยาม, ภาวยตํ ภาวยนฺตํ.

กมฺเม ในกรรม **ภาวียตํ ภาวียตุ, ภาวียนฺตุ.**

ภาเวยฺย ภาวเย ภาวเยยฺย, ภาเวยฺยุํ ภาวเยยฺยุํ, ภาเวยฺยาสิ ภาวเยยฺยาสิ, ภาเวยฺยาถ ภาวเยยฺยาถ, ภาเวยฺยามิ ภาวเยยฺยามิ, ภาเวยฺยาม ภาวเยยฺยาม, ภาเวถ ภาวเยถ, ภาเวรํ ภาวเยรํ.

กมฺเม ในกรรม **ภาวีเยยฺย ภาวีเยยฺยุํ.**

อชฺชตนิยํ ในอัชชตนีวิภัตติ **สการาคโม** การลง สฺ อักษรอาคม **ทีฆโต** หลังจากทีฆสระ **การิตนฺตาปิ** แม้มีการิตปัจจัยอยู่สุดท้าย (**โหติ**) ย่อมมี **สตฺตมชฺชตนิมฺหีติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "สตฺตมชฺชตนิมฺหิ".

อภาเวสิ ภาเวสิ อภาวยิ ภาวยิ, อภาเวสุํ ภาเวสุํ อภาวยึสุ ภาวยึสุ อภาวยุํ ภาวยุํ, อภาเวสิ อภาวยสิ, อภาวิตฺถ อภาวยิตฺถ, อภาเวสึ ภาเวสึ อภาวยึ ภาวยึ, อภาวิมฺห อภาวยิมฺห.

กมฺเม ในกรรม **อภาวียิตฺถ อภาวียิ.**

ภาเวสฺสติ ภาวยิสฺสติ, ภาเวสฺสนฺติ ภาวยิสฺสนฺติ, ภาเวสฺสสิ ภาวยิสฺสสิ, ภาวิสฺสถ ภาวยิสฺสถ, ภาเวสฺสามิ ภาวยิสฺสามิ, ภาเวสฺสาม ภาวยิสฺสาม.

กมฺเม ในกรรม **ภาวียิสฺสเต ภาวียิสฺสนฺเต, ภาวียิสฺสติ ภาวียิสฺสนฺติ.**

อภาวิสฺส อภาวยิสฺส อภาวิสฺสํสุ อภาวยิสฺสํสุ. กมฺเม อภาวียิสฺสถ อภาวียิสฺส อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **เณณยาทโย** เณ และ ณย ปัจจัยเป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **วุตฺตนเยน** ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว **อตฺเถ** ในอรรถ **อิติ** ว่า "**โย โกจิ** บุคคลใดก็ตาม **ปจติ** หุงอยู่, **อญฺโญ** บุคคลอื่น **พฺรวีติ** ย่อมกล่าว **ตํ** กะบุคคลนั้น **ปจาหิ ปจาหิ อิติ เอวํ** อย่างนี้ว่า ๙จงหุง จงหุง๑๑ ", **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง "(**อญฺโญ**) บุคคลอื่น **ปโยชยติ** ย่อมสั่ง **ปจนฺตํ** ซึ่งบุคคลผู้หุงอยู่ **ปจิตุํ สมตฺถํ** ผู้สามารถเพื่อหุง" **วา** หรือ "**ปโยชยติ** ย่อมสั่ง **ปจิตุํ** เพื่อหุง" ดังนี้ **เณณยปฺปจฺจยา** การลง เณ และ ณย ปัจจัย ", **อาการโร วุทฺธิ** การวุทธิเป็น อา อักษร **อการสฺส** แห่ง อ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **เนยฺยํ** อันนักศึกษาควรนำไป.

โส เทวทตฺตํ โอทนํ ปาเจติ เขายังนายเทวทัตให้หุงซึ่งข้าว, **ปาเจนฺติ, ปาเจสิ ปาเจถ. ปาเจมิ ปาเจม. ปาจยติ ปาจยนฺติ, ปาจยสิ ปาจยถ, ปาจยามิ ปาจยาม. ปน** ส่วน **ณาเปณาปเยสุ** ใน ณาเป และ ณาปย ปัจจัยทั้งหลาย **โส ปุริโส ตํ ปุริสํ โอทนํ ปาจาเปติ** บุรุษนั้นยังบุรุษนั้นย่อมให้หุงซึ่งข้าว, **ปาจาเปนฺติ, ปาจาปยติ ปาจาปยนฺติ.**

กมฺเม ในกรรม **โส โอทนํ ปาจียติ เตน** เขาอันบุรุษนั้นย่อมให้หุงซึ่งข้าว, **ปาจยียติ, ปาจาปียติ ปาจาปยียติ.**

ตถา เหมือนอย่างนั้น **ปาเจตุ ปาจยตุ ปาจาเปตุ ปาจาปยตุ. ปาจียตํ ปาจียตุ ปาจยียตํ ปาจยียตุ ปาจาปียตํ ปาจาปียตุ ปาจาปยียตํ ปาจาปยียตุ. ปาเจยฺย ปาจเยยฺย ปาจาเปยฺย ปาจาปเยยฺย. ปาจีเยยฺย ปาจีเยยฺยุํ. อปาเจสิ อปาจยิ อปาจาเปสิ อปาจาปยิ. ปาเจสฺสติ ปาจยิสฺสติ ปาจาเปสฺสติ ปาจาปยิสฺสติ. อปาจิสฺส อปาจยิสฺส อปาจาปิสฺส อปาจาปยิสฺส** อิจฺจาทิ.

เณณยาทโย ปัจจัยทั้งหลาย มี เณ และ ณย เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **คจฺฉนฺตํ คนฺตุํ วา ปโยเชตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ย่อมใช้ซึ่งผู้ไปอยู่" หรือ "ย่อมใช้เพื่อให้ไป". **วุทฺธิยํ** เมื่อการทำวุทธิ **สมฺปตฺตายํ** ใกล้จะมาถึง...

อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเตติ สูตรว่า "อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๔๒. ฆฏาทีนํ วา. (๒ บท, วุทธิวิธิสูตร)

การิเต เพราะการิตปัจจัย **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ฆฏาทีนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี ฆฏ เป็นต้น **อสํโยคนฺตานํ** อันไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะการิตปัจจัย วุทธิสระของ ฆฏ ธาตุเป็นต้น ที่ไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง บ้าง

การิเต เพราะการิตปัจจัย **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ฆฏาทีนํ ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี ฆฏ เป็นต้น **อสํโยคนฺตานํ** อันไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วุทฺธิ** การทำเป็นวุทธิ **น โหติ** ย่อมไม่มี **วาคฺคหเณน** ด้วย วา ศัพท์ **เอตฺถ** ในสูตรนี้. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด.

เพราะการิตปัจจัย วุทธิสระของ ฆฏ ธาตุเป็นต้น ที่ไม่มีพยัญชนสังโยคอยู่หลัง บ้าง, ฉะนั้น ไม่เป็นวุทธิ เพราะ วา ศัพท์ในสูตรนี้, วาศัพท์นี้ มีอรรถกล่าวกำหนด

โส ตํ ปุริสํ คามํ คเมติ เขายังบุรุษนั้นย่อมให้ไปสู่หมู่บ้าน, **คมยติ คจฺฉาเปติ คจฺฉาปยติ. โส คามํ คมียติ เตน** เขาอันบุรุษนั้นย่อมให้ไปสู่หมู่บ้าน, **คมยียติ คจฺฉาปียติ คจฺฉาปยียติ** อิจฺจาทิ. (**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **โยเชตพฺพํ** อันนักศึกษาพึงประกอบใช้ **สพฺพตฺถ** ในวิภัตติทั้งปวง. **อุปริปิ** แม้ในวิภัตติสูงๆขึ้นไป **เอวํ** ก็เหมือนอย่างนั้น.

ฆฏ อีหายํ ในความพยายาม. **ฆฏนฺตํ ปโยชยติ** ย่อมใช้ซึ่งผู้พยายามอยู่ **ฆเฏติ** สำเร็จรูปเป็น ฆเฏติ. **วุทฺธิ** การทำเป็นวุทธิ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **ฆฏาทีนํ วาติ** ด้วย วา ศัพท์ในสูตรว่า "ฆฏาทีนํ วา". **ฆฏยติ ฆฏาเปติ ฆฏาปยติ.**

การิเตติ บทว่า "การิเต" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๔๓. คุหทุสานํ ทีฆํ. (๒ บท, ทีฆวิธิสูตร)

การิเต เพราะการิตปัจจัย (**สโร**) สระ **คุหทุสานํ** ของ คุห และ ทุส ธาตุทั้งหลาย (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **ทีฆํ** ซึ่งความเป็นทีฆะ.

เพราะการิตปัจจัย ทีฆะสระของ คุห และ ทุส ธาตุ

การิเต ปเร เพราะการิตปัจจัยข้างหลัง **สโร** สระ **คุหทุส อิติ เอเตสํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายคือ คุห และ ทุส **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **ทีฆํ** ซึ่งควาเป็นทีฆะ. **อยํ** สูตรนี้ **วุทฺธาปวาโท** กล่าวห้ามซึ่งการทำวุทธิ.

เพราะการิตปัจจัยข้างหลัง ทำทีฆะสระของ คุห และ ทุส ธาตุ, สูตรนี้ห้ามการทำวุทธิ

คุห สํวรเณ ในการสำรวม ระวัง คุ้มครอง. **คุหิตุํ ปโยชยติ = คูหยติ คูหยนฺติ** ย่อมให้คุ้มครอง.

ทุส อปฺปีติมฺหิ ในความไม่ยินดี. **ทุสฺสนฺตํ ปโยชยติ = ทูสยติ ทูสยนฺติ** ย่อมให้ยินร้าย อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **อิจฺฉนฺตํ ปโยชยติ = อิจฺฉาเปติ อิจฺฉาปยติ เอเสติ เอสยติ** ย่อมให้ปรารถนา, **นิยจฺฉนฺตํ ปโยชยติ = นิยาเมติ นิยามยติ** ย่อมให้งดเว้น, **อาสนฺตํ ปโยชยติ = อาเสติ อาสยติ อจฺฉาเปติ อจฺฉาปยติ** ย่อมให้อยู่, **ลภนฺตํ ปโยชยติ = ลาเภติ ลาภยติ** ย่อมให้ได้, **วจนฺตํ ปโยชยติ = วาเจติ วาจยติ วาจาเปติ วาจาปยติ** ย่อมให้กล่าว. เอวํ **วาเสติ วาสยติ วาสาเปติ วาสาปยติ** ย่อมให้อยู่, **วาเหติ วาหยติ วาหาเปติ วาหาปยติ** ย่อมให้นำไป, **ชีเรติ ชีรยติ ชีราเปติ ชีราปยติ** ย่อมให้แก่ ให้คร่ำคร่า, **มาเรติ มารยติ มาราเปติ มาราปยติ** ย่อมให้ตาย, **ทสฺเสติ ทสฺสยติ** ย่อมให้เห็น อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **ตุทนฺตํ ปโยชยติ = โตเทติ โตทยติ โตทาเปติ โตทาปยติ** ย่อมให้ทิ่มแทง, **ปวิสนฺตํ ปโยชยติ ปวิสิตุํ วา = ปเวเสติ ปเวสยติ ปเวสาเปติ ปเวสาปยติ** ย่อมให้เข้าไป. **อุทฺทิสนฺตํ ปโยชยติ = อุทฺทิสาเปติ อุทฺทิสาปยติ** ย่อมให้ยกขึ้นแสดง, **ปโหนฺตํ ปโยชยติ = ปหาเวติ ปหาวยติ** ย่อมให้เพียงพอ, **สยนฺตํ ปโยชยติ = สาเยติ สายยติ สายาเปติ สายาปยติ** ย่อมให้นอน. **เอตฺถ** ในรูปนี้ **อายาเทโส** การอาเทศเป็น อาย **เอการสฺส** แห่ง เอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **สยาเปติ สยาปยติ** ย่อมให้นอน. **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ **อายาเทสสฺส** แห่ง อาย อาเทศ **ณาเปณาปเยสุ** เพราะ ณาเป และ ณาปย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “กฺวจิ ธาตุ”. **นยนฺตํ ปโยชยติ = นยาเปติ นยาปยติ** ย่อมให้นำไป, **ปติฏฺจนฺตํ ปโยชยติ = ปติฏฺจาเปติ ปติฏฺจาปยติ ปติฏฺจเปติ วา** ย่อมให้ประดิษฐาน ย่อมให้ตั้งไว้.

เณณยาทโย ปัจจัยทั้งหลายมี เณ และ ณย เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “**หนนฺตํ ปโยชยติ** ย่อมใช้ซึ่งผู้เบียดเบียนอยู่”

ณมฺหีติ บทว่า “ณมฺหิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๔๔. หนสฺส ฆาโต. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ณมฺหิ เพราะการิตปัจจัยอันมี ณ **ฆาโต** การอาเทศเป็น ฆาตุ **หนสฺส** แห่ง หนฺ ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะการิตปัจจัยอันมี ณ อาเทศ หนฺ ธาตุ เป็น ฆาตฺ

ณการวติ การิตปฺปจฺจเย ปเร เพราะการิตปัจจัยอันมี ณ ข้างหลัง **ฆาตาเทโส** การอาเทศเป็น ฆาตฺ **หน อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ หนฺ **โหติ** ย่อมมี.

เพราะการิตปัจจัยอันมี ณ ข้างหลัง อาเทศ หนฺ ธาตุ เป็น ฆาตฺ

ฆาเตติ ฆาตยติ ฆาตาเปติ ฆาตาปยติ ย่อมให้เบียดเบียน. **วโธ วา สพฺพตฺถาติ วธาเทเส** ในรูปอาเทศเป็น วธฺ ด้วยสูตรว่า “วโธ วา สพฺพตฺถ”. **วเธติ วธาเปติ.**

ชุโหนฺตํ ปโยชยติ = ชุหาเวติ ชุหาวยติ ย่อมให้บวงสรวง, **ชหนฺตํ ปโยชยติ = ชหาเปติ ชหาปยติ หาเปติ หาปยติ** ย่อมให้ละ, **ททนฺตํ ปโยชยติ = ทาเปติ ทาปยติ** ย่อมให้ให้, **ปิทหนฺตํ ปโยชยติ = ปิธาเปติ ปิธาปยติ ปิทหาเปติ ปิทหาปยติ** ย่อมให้ปกปิด.

รุนฺธนฺตํ ปโยชยติ = โรเธติ โรธยติ โรธาเปติ โรธาปยติ ย่อมให้ปิดกั้น, **ฉินฺทนฺตํ ปโยชยติ = เฉเทติ เฉทยติ เฉทาเปติ เฉทาปยติ** ย่อมให้ตัด, **ยุญฺชนฺตํ ปโยชยติ = โยเชติ โยชยติ โยชาเปติ โยชาปยติ** ย่อมให้ประกอบ, **ภุญฺชนฺตํ ปโยชยติ = โภเชติ โภชยติ โภชาเปติ โภชาปยติ** ย่อมให้กิน, **มุญฺจนฺตํ ปโยชยติ = โมเจติ โมจยติ โมจาเปติ โมจาปยติ** ย่อมให้หลุดพ้น.

ทิพฺพนฺตํ ปโยชยติ = เทเวติ เทวยติ ย่อมให้รุ่งเรือง, **อุปฺปชฺชนฺตํ ปโยชยติ = อุปฺปาเทติ อุปฺปาทยติ** ย่อมให้เกิดขึ้น, **พุชฺฌนฺตํ ปโยชยติ = โพเธติ โพธยติ** ย่อมให้รู้, **ยการาคโม** การลง ยฺ อักษรอาคม **(โหติ)** ย่อมมี **ทธนฺตโต โย กฺวจีติ** ด้วยสูตรว่า “ทธนฺตโต โย กฺวจิ”. **พุชฺฌาเปติ พุชฺฌาปยติ** ย่อมให้รู้, **ตุสฺสนฺตํ ปโยชยติ = โตเสติ โตสยติ โตสาเปติ โตสาปยติ** ย่อมให้ยินดี, **สมฺมนฺตํ ปโยชยติ = สเมติ สมยติ** ย่อมให้สงบ. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น (โหติ)** ย่อมไม่มี **ฆฏาทิตฺตา** เพราะเป็น ฆฏาทิคณะ. **กุปฺปนฺตํ ปโยชยติ = โกเปติ โกปยติ** ย่อมให้โกรธ, **ชายนฺตํ ปโยชยติ = ชเนติ ชนยติ** ย่อมให้เกิด. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น (โหติ)** ย่อมไม่มี **ฆฏาทิตฺตา** เพราะเป็น ฆฏาทิคณะ.

สุณนฺตํ ปโยชยติ = ธมฺมํ สาเวติ สาวยติ ย่อมให้ฟังซึ่งธรรม, **ปาปุณนฺตํ ปโยชยติ = ปาเปติ ปาปยติ** ย่อมให้บรรลุ.

วิกฺกิณนฺตํ ปโยชยติ = วิกฺกายาเปติ วิกฺกายาปยติ ย่อมให้ขาย, **ชินนฺตํ ปโยชยติ = ชยาเปติ**

ชยาปยติ ย่อมให้ชนะ, **ชานนฺตํ ปโยชยติ** = **ญาเปติ ญาปยติ** ย่อมให้รู้, **คณฺหนฺตํ ปโยชยติ** = **คาเหติ คาหยติ คาหาเปติ คาหาปยติ คณฺหาเปติ คณฺหาปยติ** ย่อมให้ถือเอา.

วิตนนฺตํ ปโยชยติ = **วิตาเนติ วิตานยติ** ย่อมให้แผ่ไป ย่อมให้กั้น. **โย โกจิ** บุคคลใดก็ตาม **กโรติ** กระทำอยู่, **อญฺโญ** บุคคลอื่น **พฺรวีติ** ย่อมกล่าว **ตํ** กะบุคคลนั้น **กโรหิ กโรหิ อิติ เอวํ** อย่างนี้ว่า ๙จงทำ จงทำ”, **วา** หรือ **ปโยชยติ** ย่อมสั่ง **กโรนฺตํ** ซึ่งบุคคลผู้กระทำอยู่ **กาตุํ** เพื่อกระทำ = **กาเรติ การยติ การาเปติ การาปยติ** ย่อมให้กระทำ อิจฺจาทิ.

โจเรนฺตํ ปโยชยติ = **โจราเปติ โจราปยติ** ย่อมให้ขโมย, **จินฺเตนฺตํ ปโยชยติ** = **จินฺตาเปติ จินฺตาปยติ** ย่อมให้คิด, **ปูเชนฺตํ ปโยชยติ** = **ปูชาเปติ ปูชาปยติ** ย่อมให้บูชา อิจฺจาทิ. **สุโพธํ** ความรู้ได้ง่าย (**โหติ**) มีอยู่ **สพฺพตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายทั้งปวง.

การิตปฺปจฺจยา การิตปัจจัยทั้งหลาย **สิยุํ** ควรลง **ธาตุปฺปจฺจยโต จาปิ** แม้หลังจากธาตุปัจจัยด้วย, **จ** อนึ่ง **เอตฺถ** ในที่มีการิตปัจจัยนี้ **ทสฺสนํ** สูตรที่แสดงวิธี **ยุณฺวูนํ** ของ ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยทั้งหลาย **สการิเตหิ** หลังจากธาตุอันมีการิตปัจจัยทั้งหลาย **ญาปกํ** (**โหติ**) เป็นสูตรที่แสดงให้รู้.

ควรลงการิตปัจจัย แม้หลังจากธาตุปัจจัย, อนึ่ง ในที่มีการิตปัจจัยนี้ มีสูตร (นฺทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ) ที่แสดงวิธีอาเทศ ยุ และ ณฺวุ ปัจจัย หลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัยให้รู้เพิ่มอีกด้วย

เตน เพราะเหตุนั้น **สิทฺธํ** รูปสำเร็จ **ติติกฺขนฺตํ ปโยชยติ ติติกฺเขติ ... ปุตฺตียยติ อิจฺจาทิปิ** แม้เป็นต้นว่า “ติติกฺขนฺตํ ปโยชยติ ติติกฺเขติ ... ปุตฺตียยติ” **ภวติ** ย่อมมี.

ติติกฺขนฺตํ ปโยชยติ = **ติติกฺเขติ ติติกฺขาเปติ** ย่อมให้อดทน, **ติกิจฺฉนฺตํ ปโยชยติ** = **ติกิจฺเฉติ ติกิจฺฉยติ ติกิจฺฉาเปติ ติกิจฺฉาปยติ** ย่อมให้เยียวยา. เอวํ **พุภุกฺเขติ พุภุกฺขยติ พุภุกฺขาเปติ พุภุกฺขาปยติ** ย่อมให้ปรารถนาเพื่อกิน, **ปพฺพตายนฺตํ ปโยชยติ** = **ปพฺพตายยติ** ย่อมให้ประพฤติดังภูเขา, **ปุตฺตียยติ** ย่อมให้ประพฤติเป็นดังบุตร.

ธาตุปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทที่มีปัจจัยในอรรถของธาตุอยู่สุดท้าย **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

อาขฺยาตํ อาขยาต **สมุทฺทิฏฺฐํ** อันข้าพเจ้าแสดงไว้ดีแล้ว **สกพุทฺธิยา** ด้วยปัญญาของตน **สาสนตฺถํ** เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา, **วิจกฺขณา** ผู้มีปัญญาแจ่มแจ้งทั้งหลาย **จินฺตยนฺตุ** จงพิจารณาดู **อิทํ** ซึ่งอาขยาตนี้ **พาหุสจฺจพเลน** ด้วยกำลังแห่งความเป็นผู้เล่าเรียนมามาก, **ภวติ ติฏฺฐติ เสติ อโหสิ เอวํ อาทโย** กิริยาทั้งหลายมี ภวติ ติฏฺฐติ เสติ อโหสิ อย่างนี้เป็นต้น **กมฺมลกฺขณวิญฺญุนา** อันนักศึกษาผู้รู้ลักษณะของกรรม **วิญฺเญยฺยา** สามารถทราบได้ **อกมฺมกาติ** ว่าเป็นธาตุที่ไม่มีกรรม, **อกมฺมกาปิ** แม้ธาตุที่ไม่มีกรรมทั้งหลาย **เหตฺวตฺถปฺปจฺจยนฺตา** อันมีการิตปัจจัยที่ลงในอรรถเ

หตุอยู่สุดท้าย **สกมฺมกา (อิติ วิญฺเญยฺยา)** พึงทราบว่าเป็นธาตุที่มีกรรม **ตํ ยถา** อุทาหรณ์ **อิติ** คือ "**ภิกฺขุ** ภิกษุ **มคฺคํ ราคาทิทูสกํ** ยังมรรคอันทำลายซึ่งราคะเป็นต้น **ภาเวติ** ย่อมให้เกิดขึ้น" เป็นต้น.

ข้าพเจ้าได้แสดงอาขยาตไว้ดีแล้ว ด้วยปัญญาของตน

เพื่อเป็นประโยชน์แก่พระศาสนา, ผู้มีปัญญาแจ่มแจ้งทั้งหลาย จงพิจารณาดูอาขยาตนี้ ด้วยกำลังแห่งความรู้ของผู้เล่าเรียนมามากเถิด, นักศึกษาผู้รู้ลักษณะของกรรมจะสามารถทราบได้ว่ากิริยาคือ ภวติ ติฏฺฐติ เสติ อโหสิ เป็นต้น เป็นธาตุที่ไม่มีกรรม, แม้ธาตุที่ไม่มีกรรมเมื่อมีการิตปัจจัยที่ลงในอรรถเหตุอยู่สุดท้าย ก็กลายเป็นธาตุที่มีกรรม เช่นอุทาหรณ์ว่า "ภิกฺขุ ภาเวติ มคฺคํ ราคาทิทูสกํ ภิกษุยังมรรคอันทำลายซึ่งราคะเป็นต้นให้เกิดขึ้น" เป็นต้น

อาขฺยาตกณฺโฑ อาขยาตกัณฑ์ **ฉฏฺโฐ** อันเป็นกัณฑ์ที่ ๖

ปทรูปสิทฺธิยํ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ **อิติ** จบ.

จบ อาขยาตกัณฑ์ที่ ๖ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ'